

**מעבדת
גוטסמן**
לעתיד ישראל

**תנועת
אור**

יחד ממשיכים להקים מדינה

תוכנית לשיקום ולצמיחת הנהב

כמרכז חיים

אסטרטגיה ארוכת טווח

תנועת אור ע"ד

מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל

יולי 2025 - באר שבע/כרמיאל

תוכנית לשיקום ולצמיחת הנגב כמרכז חיים

אסטרטגיה ארוכת טווח

מהדורה שנייה

עמותת אור לנגב ולגליל ע"ר

מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל

יולי 2025

באר שבע/כרמיאל

מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל, מיסודה של תנועת אור, הוקמה ביחד עם מאות שותפים, מומחים ויזמים מהמגזרים העסקי, החברתי והממשלתי, במטרה להתמודד עם האתגרים בפניהם ניצבת ישראל לקראת שנת המאה להיווסדה.

המעבדה חוקרת ומפתחת מתווים אסטרטגיים ברמה הלאומית, האזורי והמקומית, תוך התמקדות בפיתוחם של מרכזי חיים חדשים בנגב ובגליל, מהלך לאומי שיעצב את עתיד המדינה ופורסם במסמך "תוכנית המאה: ישראל 2048 – עתיד משותף".

בין משימותיו, צוות המעבדה מגבש תכניות מרחביות, מודלים לפיתוח ומדדי הערכה עבור שכונות, עיריות, אשכולות רשויות, ועדות תכנון ומשרדי ממשלה.

מסמכים נוספים מומלצים לעיון בסוגיית התכנון והפיתוח האזוריים מאת מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל (ניתנים להורדה באתר תנועת אור, למטה):

- ❖ תוכנית המאה: ישראל 2048 - עתיד משותף (2024)
- ❖ תכנון אזורי מבוסס מרחבים תפקודיים (2024)
- ❖ תוכנית לשיקום ולצמיחת הצפון כמרכז חיים: אסטרטגיה ארוכת טווח (2025)
- ❖ יעדי אוכלוסייה לישראל 2050: תכנון דמוגרפי לצמיחת הנגב והגליל (2025)

ציטוט מוצע למסמך זה: תנועת אור. (2025). *תוכנית לשיקום ולצמיחת הנגב כמרכז חיים: אסטרטגיה ארוכת טווח*. מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל: באר-שבע/כרמיאל.

נשמח לשמוע הערות והארות לתוכנית: ד"ר תומר דקל tomor@or1.org.il ואורי אילן oriilan321@gmail.com

הצטרפו אלינו לקחת חלק: office@or1.org.il חפשו אותנו גם באתר: www.or1.org.il

תוכן עניינים

4	מבוא
5	מטרות התוכנית
6	תכנית לפיתוח הנגב וחשיבותה וייחודה של התוכנית הנוכחית
10	מבנה התוכנית
11	מרכיבי המדיניות ויישומה
11	מחויבות ממשלתית ארוכת טווח
11	אימוץ אסטרטגיה כללנית
12	תכנון אזורי המבוסס על מרחבים תפקודיים
13	מנגנוני יישום
13	משאבים
13	בקרה ועדכון
15	עקרונות התכנון ומיזמים פורצי דרך
15	מבנה מרחבי
18	צמיחה דמוגרפית – מסה קריטית
19	ערים שוות - מתחדשות וחזקות
24	תשתיות תחבורה מחברות מהירות
28	פיתוח בכל תחומי החיים
32	מנגנונים אזוריים
33	צמיחה כלכלית מבוססת נכסים אזוריים
47	מחר בבוקר
52	סיכום עיקרי ההמלצות
53	נספח 1: ניתוח תנועות תושבים ותפקוד עירוני
55	נספח 2: מיפוי נכסים והתמחויות אזוריות

ובסוף זה קרה. כי כל מה שאנו מסוגלים לדמיין יקרה. לרע ולטוב.

וכעת, אחרי ששלב החושך והרע היה, אנו חייבים לדמיין, לתכנן ובעיקר לבצע – הגיע שלב האור והטוב.

בשביל שתושבי הנגב המערבי והגליל העליון יוכלו לשוב לבתיהם, לא מחוסר ברירה אלא מבחירה; ובשביל שתושבי מדינת ישראל יידעו ויראו במו עיניהם שאנו עוברים ממשבר לצמיחה; ובשביל שהדור הצעיר יצליח לקום ולפעול אחרי שחווה שנים משוגעות, קורונה, שומר החומות, חרבות ברזל, קיטוב, קרע בעם, מנהיגות בשפל המדרגה, תקשורת ושיח רדודים, ביטול האחר ויצירת מחנות – עלינו לחשוב רחוק, עמוק ובגדול.

אנו בזמנים קריטיים, בידינו להכריע את העתיד על ידי שאיפותינו ומעשינו. לבחור להאמין. לבנות תקווה וזאת על ידי הפיכת הדרום למרכז החדש של ישראל. ראינו שהמרכז הוא המקום בו כולם רוצים להיות, המקום עם החוסן, הביטחון, האיום המופחת והתגובה המהירה של המדינה, המקום בו הבריאות, התרבות, התעסוקה ואפילו התחבורה היא הטובה ביותר.

אם חפצי חיים אנו, אם אנו באמת שהנגב ישוב להיות כשהיה, אנו חייבים לחלום הרבה יותר רחוק. זה נכון לרמה האישית, האזורית והלאומית. הנגב, כמרכז עצמאי, בית לעוד 2 מיליון תושבים ועוד 500,000 משרות, אקו-סיסטם עצמאי שאין סיבה לצאת ממנו, אזור שהוא מגנט לתושבים, תיירים, משקיעים, יוצרים ויזמים.

זהו הזמן לעשות מעשה. כל סכום שצריך להשקיע יהיה קטן אל מול מה שיקרה אם לא נשקיע את מה שגם אין לנו עכשיו. מתוך הבנת סדר הגודל ההיסטורי של המצב, המקום והזמן. מתוך ההבנה שאנו באיחור של שלושים שנה ויש שיגידו חמישים שנה. מתוך ההבנה שהדרום הוא מנוע צמיחה לא רק לעצמו אלא לכל המדינה.

מתוך הרצון למצוא את הדרך לחיות ביחד, להיות מוכנים ומוגנים ובעיקר לשגשג ביחד, ישבנו עם שותפים רבים ומצאנו את הדרך להפוך את הנגב למה שהוא צריך ויכול להיות, בשבילנו ובשביל דורות ההמשך והשנים הבאות. זוהי קריאה למעשה של ממש, שיכול לשנות את פני העתיד, את פני המדינה ולהשיב את הצבע ללחיים שלנו, את האור לעיניים שלנו ואת הנגב לחיים של כולנו.

זוהי הזדמנות להודות למשפחת גוטסמן על התמיכה במעבדה לעתיד ישראל מיסודה של תנועת אור ולכל השותפים, המאמינים, החולמים, הרוצים, המתרגשים והמוכנים להפשיל שרוולים ולגשת למלאכה.

ברגשי ענווה אל מול גודל התושבים, המשימה והשעה, אנו מתכבדים להגיש לכם את מתווה אסטרטגי מפורט ליישום חזון המאה. כי הדרך היחידה ליצור מציאות נורמאלית היא לעשות מעשים משוגעים. עלינו להיות משוגעים ממראה עינינו, ממה שחוונו, שאיבדנו ומהכאב, הזיכרון, השכול, האובדן, כמו גם מהגבורה, מהאומץ, מהתושייה. יחד, להמשיך להקים מדינה.

אנו תקווה שתמצאו בעבודה זו מפת דרכים לעתיד והזמנה פתוחה להוסיף עוד נדבך וקומה.

בברכת בניין העם והארץ.

רוני פלמר,

מייסד ומנכ"ל

תנועת אור

מבוא

המלחמה שפרצה ב־7 באוקטובר טלטלה וממשיכה לטלטל את הנגב ותושביו. עתה מוטלת על המדינה המשימה להחזיר את התושבים לבתיהם, לשקם את היישובים והקהילות, ובעיקר – להבטיח עתיד של צמיחה ושגשוג. כעת ברור מתמיד: נדרש מהלך גדול, נחוש ואמיץ לשינוי כיוון, אחרת יינטשו חבלי ארץ, האמון יישחק, המשילות תתערער בחלקים נרחבים של המדינה ועתידה יהיה לוט בערפל.¹

גם לפני המלחמה עמדה ישראל על פרשת דרכים גורלית. מצד אחד – כלכלה, חדשנות ועוצמה מעוררות השראה; מן הצד האחר – קיטוב חברתי, פערים הולכים ומתרחבים ואיומים ביטחוניים מתעצמים. רבים מקווי השבר והאיומים הללו נובעים או מועצמים מהמתח והפער שבין המרכז לפרפריה. בתהליכי התכנון והפיתוח הנוכחיים, מטרופולין תל אביב עתיד להמשיך ולגדול עד כדי פקקי תנועה בלתי נסבלים וצפיפות חריגה, בעוד הנגב והגליל עלולים להידרדר עוד יותר למעמד של "חצר אחורית" – חשופים לאיומים ביטחוניים "מעבר לגדר" ולתחרות בלתי שוויונית עם מרכז הארץ מבפנים.

על ישראל להפסיק את מגמת הקיטוב, קריסת המשילות ודעיכת הפריפריות, ולבחור מסלול חדש: לארגן מחדש את המרחב הלאומי בהשקעות וביוזמות, למחוק את מושג הפריפריה, ולהקים **שני מרכזי חיים חדשים בישראל** – חזקים, צומחים ומבוקשים – בנגב ובגליל, לצד מרכז החיים הראשי - תל אביב וירושלים.²

חזון מרכזי החיים החדשים נשען על תפישה עדכנית של תכנון ופיתוח אזוריים,³ המבוססת על מרחבים תפקודיים. במודל זה, שאומץ לאחרונה בידי המדינה,⁴ המרחב מתוכנן בשני קני מידה משלימים – מטרופוליני ואזורי – המבטיחים שעיר מרכזית תשרת אזור כפרי־פרברי נרחב, ותיצור צמיחה ושגשוג לכל יישוב וקהילה בו. כך תיבנה תשתית לשיתופי פעולה והתכנסות של כלל השחקנים האזוריים סביב נכסים בני־קיימא, שיהפכו למנועי צמיחה מכלילה. התכנון האזורי יניח יעדים ברורים לדמוגרפיה, תחבורה, עירוניות, תיירות ותעסוקה – ולאורם יוקצו משאבים ויגובשו השקעות ממשלתיות למימושם, מהשולחן התכנוני ועד למימושם בשטח.

חזון זה מקבל משנה תוקף לנוכח אתגרי המלחמה הנוכחית. ביום שאחריה תעמוד בפנינו הכרעה: האם נאפשר לערי הדרום ויישוביו לדעוך, או שמא נבטיח כי דווקא מתוך ההרס תצמח תקווה חדשה – ערים ויישובים משגשגים וחזקים לדורות. תמונת הניצחון האמיתית תהיה שגשוגו של הנגב לצד הצפון. תפישה תפקודית לתכנון ופיתוח אזוריים היא הכלי המרכזי, היעיל וההכרחי להשגת יעד זה.

כמובן, בשלב זה נדרשת השקעת מרב המאמצים בשיקום – בעיקר של היישובים והערים ב"עוטף ישראל". עיסוק זה כולל פיצוי, תיקון ושיקום מבנים וסיוע לתושבים ולקהילות לשוב לשגרה. עם זאת, מסמך זה מציג תכנית משלימה – הנחת תשתית אסטרטגית אשר תבטיח כי תהליך השיקום יוביל את הנגב כולו לעבר עתיד של צמיחה, שגשוג ושל יציבות.

¹ את האיומים והאתגרים עימם המדינה נדרשת להתמודד בנושאים אלו פירטנו במסמך החזון: [תכנית ה-100: ישראל 2048 – עתיד משותף](#) (תנועת אור, 2024).

² "הנגב" מוגדר כאן כנפת באר-שבע כולה, ו"הגליל", או "הצפון", כמחוז הצפון + נפת חיפה. "המרכז" מוגדר כמחוזות מרכז, ירושלים, תל-אביב + נפת אשקלון + נפת חדרה, עפ"י הגבולות המנהליים של משרד הפנים.

³ גישה זו גובשה ופותחה במסמך: [תכנון אזורי מבוסס מרחבים תפקודיים: מודל והמלצות מדיניות](#) (תנועת אור, 2025).
ראו גם: Dekel et al. (2025).

⁴ ראו פרק "אזוריות" בתוך [התוכנית האסטרטגית המרחבית לישראל 2050](#) (מנהל התכנון, 2024).

מטרות התוכנית

הגדרת כלל הפעולות הנדרשות בכל הרבדים להפיכת הנגב למרכז חיים משגשג, צומח ומבוקש, לסיים את שוליותו ולייצר בו איכויות מובהקות בכל תחומי החיים לתושביו הקיימים והעתידיים.

לשם כך, התוכנית מניחה אסטרטגיה מרחבית ומוסדית כוללת וארוכת טווח. זהו מסמך השואף לשמש בסיס וקריאת כיוון למהלך לאומי רחב יריעה, מתוך כוונה שהמדינה ושחקנים משמעותיים נוספים יקבלו ממנו השראה, ישאבו ידע מעשי "וירימו את הכפפה", כדי לגבש תוכנית רשמית לאור חזון צמיחת ושגשוג הנגב.

התוכנית מתמקדת באמצעים מרכזיים אלה:

הגדרת יעדי אוכלוסייה לנגב ולכל חבלי הארץ והיישובים הכלולים בו, לפיהם לפחות 20% מאוכלוסיית המדינה יגורו בו – מעל 3.5 מיליון תושבים עד שנת המאה למדינה.

חיזוק ערי הנגב, כמוקדים אזוריים באמצעות התחדשות עירונית נרחבת, עיבוי והעשרת המרקם העירוני, עירוב שימושים, קישוריות יעילה, קהילות חזקות, מרחבים בטוחים ומרכזי ערים תוססים, לשם פיתוח שגשוג כלכלי וחברתי ויצירת כוח משיכה לאוכלוסיות חדשות.

הנחת תשתיות להסעת המונים יעילה, נגישה ושוויונית בכל רחבי הנגב, באמצעות רשתות המייצרות חיבורים בין מרכזי הערים אל ליבת המטרופולין בבאר שבע, בין לבין עצמן ובתוך המרחבים התפקודיים בין היישובים לבין העיר האזורית.

בניית אורבניות עצימה המאפשרת הורדת ספי כניסה לעסקים ולשירותים במוקדים נגישים למרבית התושבים במרכזי הערים.

טיפול אזוריות ושיתופי פעולה בין שחקנים אזוריים שונים, בעיקר בין הערים לבין המרחבים הכפריים ובינם לבין מוסדות עוגן במגזרים העסקי, הציבורי והחברתי.

מינוף נכסים אזוריים והפיכתם למנועי צמיחה מכלילה וייצור תעסוקה איכותית ומגוונת בהיקף נרחב – בתעשייה, בשירותים, במחקר ופיתוח, בחקלאות ובתיירות.

יצירת שכונות קהילתיות וחווית דיור איכותית בשכונות נעימות, אינטימיות ובטוחות, בהן מנגנונים חברתיים קהילתיים חזקים בונים ומשמרים חוסן מקומי בשגרה ובחירום.

יצירת חוסן כלכלי וחברתי בר קיימא למדינת ישראל דרך פיתוחו של הנגב כמרכז חיים עצמאי, חזק וצומח.

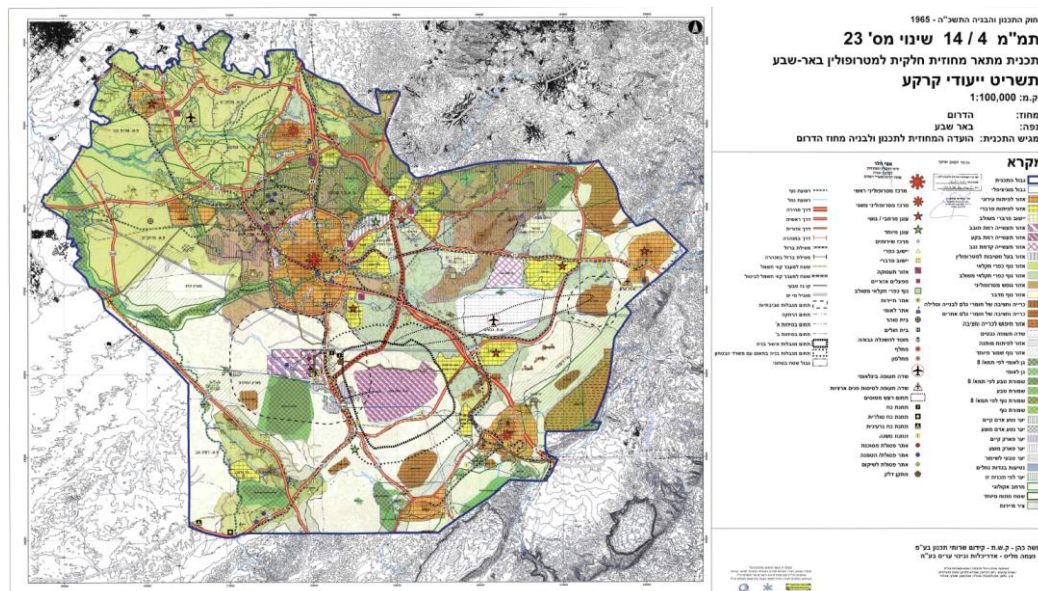

התוכנית מבקשת להניח תשתית איתנה למדיניות פיתוח אסטרטגית מקיפה, הנשענת על תכנון ארוך טווח ומגובה במשאבים ובכלים ישימים. רק בדרך זו ניתן יהיה להוביל צמיחה אזורית בת-קיימא, להפוך על פניהן מגמות שליליות, לחולל מהפך בדימוי הנגב כמקום מגורים וכיעד להשקעה, לחבר את מנועי הצמיחה המקומיים למגמות עולמיות ולבנות חוסן חברתי, קהילתי וכלכלי בר קיימא – כחלק מעוצמה אזורית וארצית יציבה לדורות.

תכניות לפיתוח הנגב וחיבורה וייחודה של התוכנית הנוכחית

בראשית הציונות שלהב הנגב את דמיונם של קברניטי המדינה – הפרחתו ושגשוגו, כך טען דוד בן-גוריון, תהיה אבן הבוחן לעם ישראל. עם השנים דעך הדחף בקרב מקבלי ההחלטות, גם אם הנושא נותר כקונצנזוס חוצה מחנות. חלום פיתוח הנגב לבש ופשט צורה לאורך השנים, החל מתוכנית המתאר של אריה שרון, דרך תוכנית המתאר המחוזית למחוז הדרום (1982), ועד חזון מטרופולין באר שבע אשר הונח בשנות התשעים בתוכנית "ישראל 2020" ולאחריה, קיבל תוקף סטטוטורי בתוכנית המתאר הארצית מס' 35 (אושרה 2005). מאז שנות האלפיים גובשו מספר מסמכים אסטרטגיים נוספים שעניינם פיתוח כוללני ומשמעותי של הנגב:

תמ"מ 23/14/4 למטרופולין באר שבע (אושרה 2012): למרחב של באר שבע והערים סביבה, מנתיבות ורהט בצפון ועד ערד, דימונה וירוחם במזרח ובדרום. לתוכנית זו חשיבות רבה, אך יעדי האוכלוסייה ומנועי הצמיחה שהניחה היו מוגבלים מאוד ולא הרחיקו ראות, מה גם (בדומה לתוכנית "האם" תמ"א 35) שתכנית זו התמקדה בהיבטים מרחביים-פיזיים וסיפקה מעט מענה להיבטים אסטרטגיים ומערכתיים – כיצד, מתי ובאיזה אופן יושקעו משאבים, יוקמו מנגנוני ביצוע ותונע הצמיחה שתאפשר את השגת יעדי התוכנית.

תשריט ייעודי קרקע - תכנית מתאר מחוזית 23/14/4 (2012)

תוכנית "דרומה" / "נגב 2015": תוכנית שגובשה כיוזמה של החברה האזרחית והתקבלה כהחלטת ממשלה ב-2005.⁵ אומנם תוכנית זה כיוונה לטווח הקצר (לשנת היעד 2015), אך היא אכן הייתה אסטרטגית במהותה, הגדירה היטב את הצורך במנגנון יישום לאומי, מיקדה תשומת לב במנועי צמיחה (מעבר צה"ל לדרומה, השקעה בתאגידים הגדולים בנגב, תיירות מדבר, ומיקוד בתעשיות האלקטרוניקה והכימיה. ניתן לציין, עם זאת, כי התוכנית התקשתה לתבוע שינוי מגמה לאומי (למשל, לפי גודל התקציבים המוגבל והבלתי מספק שהציעה לטיפול בבעיות היסוד בנגב) והסתפקה במתודולוגיות מסורתיות הנשענות על מענקים כספיים

⁵ [החלטת ממשלה 4415: תוכנית לאומית אסטרטגית לפיתוח הנגב](#) (20/11/2005); החלטות ממשלה משמעותיות נוספות שעסקו בפיתוח הנגב: החלטת ממשלה 2025 (2014); [תכנית רב שנתית לפיתוח הדרום; החלטה חכ/293 \(2012\): עדכון התכנית הלאומית לפיתוח הנגב לאור יישום המהלך להעתקת מחנות צה"ל לנגב](#); החלטה 1279 (2022); [תכנית לפיתוח כלכלי חברתי בקרב האוכלוסייה הבדואית בנגב 2022 - 2026 ותיקון החלטות ממשלה](#).

7

הנגב כמרחב מטרופוליני פוליצנטרי: גיבוש אסטרטגיה מאקרו אזורית המחברת מרחבים תפקודיים אזוריים למערכת מטרופולינית אורבנית שלובה

הגישה הרואה באזוריות חזקה כמרכיב הכרחי לפיתוח אזורי תופסת תאוצה לאחרונה ונדרש להתייחס אליה כראוי. תכניות אחרונות שהחלו לעסוק בה או שהתעלמו מהמרכיב התפקודי הקריטי (האסטרטגיה לתקומה ממוקדת ברצועת 0-7 ק"מ ולא במרחב התפקודי האזורי הכולל את נתיבות ואופקים), או שהתמקדו במרחב תפקודי יחיד (לרוב, בגבולותיו של אשכול) מבלי להניח ראשית את יסודות התכנון המטרופוליני. תוכנית החט"ל שנגעה במרחב כולו מיקדה מאמץ דווקא בשוליו הכפריים-פרבריים ולא בליבתו. על מנת לעלות על נתיב צמיחה אורגני **על הנגב כולו להתארגן כמארג מטרופוליני אחד סביב ליבה עוצמתית בבאר שבע ולא כ"חתיכות נפרדות של הפאזל."**

אסטרטגיה כוללנית ומערכתית: תכנון המבוסס על מנגנונים התומכים ביישום

תכניות רבות נכתבות בתוך גבולות מנדט צרים ומעליהן "תקרת זכוכית" שאינן מורשות לגעת בה – מבנה המערכת הממשלתי-בירוקרטי. באופן זה, התכנון הסטטוטורי מתקשה להגדיר יעדים החורגים משמעותית מהמשך המגמות הקיימות; ותכניות אסטרטגיות, שעשויות להניח יעדים פורצי דרך, לרוב עוסקות בנושא יחיד (למשל, פיתוח כלכלי) ואינן עוסקות במערכת קבלת ההחלטות ויישומן כמרכיב הכרחי להצלחה. **בפועל, תכניות רבות נותרות "להעלות אבק" וגם אלו שזכו לעצב החלטת ממשלה המקצה תקציבים לביצוע, מומשו באופן חלקי מאוד ובלתי יעיל** - בלא מנגנוני ביצוע יעילים, רציפות, תיאום בין-משרדי או מדידה המובילה לבקרה ולתיקונים תוך כדי עשייה. כאן אנו מציעים גם מכלול עשיר של מיזמים פורצי דרך (BTIs), הנוגעים בכל תחומי החיים ההכרחיים (כישלון או התעלמות מתחום אחד יקרין על ויכשיל את שאר התחומים) וגם מספר מהלכי רפורמה ורגולציה הכרחיים לצורך הבטחה של יישום המיזמים: במנגנונים ממשלתיים ואזוריים, בחלוקת הכנסות, מבנה מוניציפאלי, אופן התקצוב, סמכויות הביצוע ואופן המדידה והבקרה.

הנגב כמרכז חיים בישראל: מעבר מתפישה מוגבלת של "חיזוק הפריפריה" לחזון מרחיק ראות

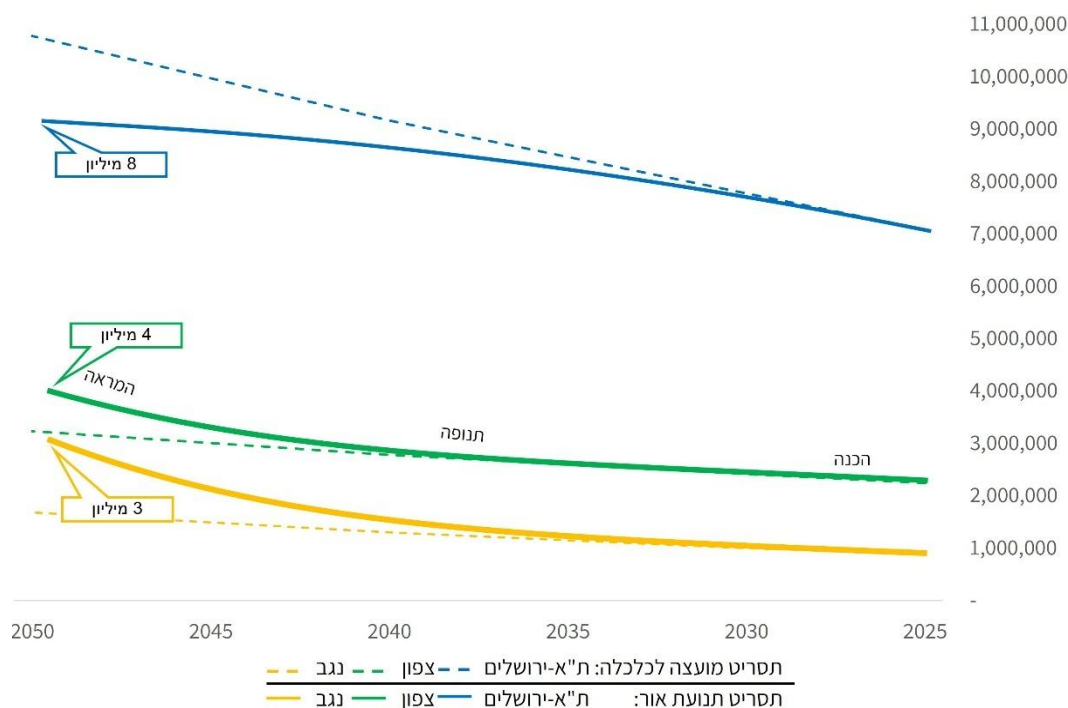
תכניות רבות ראו בנגב כמרחב טעון חיזוק, אך בפועל או במוסתר, אינן מאמינות ביכולת לבצע מהלך מהפכני של צמיחה. בשל אי האמון בשינוי המגמות השליליות, הסתפקו התכניות בהנחת יעדי חסר, במיוחד בכל הנוגע **למרכיב הליבה של הצמיחה – יעדי האוכלוסין**. דוגמא לכך היא [התוכנית האסטרטגית לדיוור לשנת 2040](#), בה הגדיר מנהל התכנון היערכות להכפלת אוכלוסייה בכל מחוז. מאחר והנגב מתחיל מנקודה נמוכה, הכפלה כזו מבטיחה שיגדל הפער בינו לבין מרכז הארץ. חמור מכך, המועצה הלאומית לכלכלה (2025)⁷ מצאה כי פער היצע הדיוור בין המרכז לפריפריה לא הוביל להגירה בין האזורים ולכן, הסיקה כי אין בפריפריה מחסור בדיוור. המסקנה לכאורה, היא שדפוס הביקוש לדיוור "קשיחים" ומכאן, לא ניתן לשנותם דרך ניהול שוק הדיוור. הדו"ח מציע "להסיט" תכנון עתודות דיוור מתוך סך היעדים לנגב, שם תוכננו "עודפים". רעיון "קשיחות הביקוש" מתרגם עצמו בדו"ח למדיניות המוותרת מראש על הסטת הביקוש ממרחב "גדרה-חדרה". מוטב היה לו הדו"ח היה מנתח את הסיבות המערכתיות לכך שאין הגירה מהמרכז דרומה, ולא מתמקד רק בדיוור.

בגרף הבא מובאת השוואה בין שני תרחישים שונים מהותית זה מזה. הראשון, אותו הניחה המועצה הלאומית לכלכלה, נובע מחוסר אמונה ביכולת לשנות מגמות ואף מציע צמצום נוסף ביעדי הנגב, כך שגודלו היחסי מתוך אוכלוסיית ישראל יגיע לכ-1.6 מיליון תושבים, 10% מסך האוכלוסייה בשנת 2050. התרחיש השני – "ישראל 2048" – מאמין בכוחה של אסטרטגיה לאומית נחושה לעצב מגמות ומכוון למעל 3 מיליון תושבים,

⁷ בדל, ד., וחוב'. (2025). [התוכנית האסטרטגית לדיוור לשנת 2050](#). המועצה הלאומית לכלכלה, משרד רוח"מ.

קרי, כ-27% מן האוכלוסייה הצפויה. יש לציין כי מדובר בתרחיש כולל מתון, בו בחרה המועצה, בו כלל ישראל תצמח רק לכ-15 מיליון תושבים, בעוד תרחיש גבוה (וסביר) יביא אותה לכ-17.5 מיליון תושבים ומתוכם, ניתן יהיה להגיע בנגב אפילו ל-3.5 מיליון מתוכם – יעד שיושג בין 2048-2058.⁸

השוואת יעדי אוכלוסין ב"תרחיש בינוני" של 15 מיליון: מועצה לאומית לכלכלה – "ישראל 2048"

שני תרחישים אלו הם, למעשה, לב הקונפליקט בין "חלופות העל" לפיתוחה של ישראל: האם הנגב יצמח על בסיס גידול טבעי של קבוצות חלשות כלכלית (במיוחד חרדים וערבים), הנדחקות לשוליים ככל שעלות המחיה והדירור ב"אזורי הביקוש" עולה וחולשתו תעמיק, בעוד גוש דן הופך למגה-עיר? או שמא **תתהפך המגמה והנגב יצמח כמרכז חיים חזק, יתנער מהמגמות האלה ויצר שגשוג וביקושים באופן עצמאי.**

טענתנו שהשקעה לאומית אסטרטגית נחושה יכולה לעצב מגמות ולהסיט ביקוש בין אזורים, באמצעות יצירת מרחבי חיים איכותיים ובהם כלל תחומי החיים של התושב משורתיים היטב: תחבורה, דיור, תרבות, תעסוקה, בריאות, ביטחון אישי, חינוך וסביבה. "קשיחות הביקוש" בהווה נובעת מהשקעות חסר ארוכות שנים, שיצרו חולשה מתמשכת בפריפריה ובכך, נוצרו פערי ביקוש בינה למרכז – בעיה שמן הסתם, לא תיפתר באמצעות יצירת מלאי דיור בלבד אלא בפעולות רב תחומיות. אי השקעה תוביל לנזקים כלכליים וחברתיים חמורים בטווח הארוך. לכן, **יש להציב יעדי אוכלוסייה בהתאם למטרה הלאומית - להפוך את הנגב למרכז חיים - ומתוך יעדים אלו, לגזור את מכלול הפעולות וההשקעות הנדרשות להשגתם.**

להרחבה בסוגיית גידול האוכלוסייה ומודל המציע יעדים מפורטים לכל עיר ולכל מרחב תפקודי ראו מסמך משלים: [יעדי אוכלוסייה לישראל 2050: תכנון דמוגרפי לצמיחת הנגב והגליל.](#)

⁸ חשוב לציין שהמועצה הלאומית לכלכלה אינה גוף מתכנן ועם זאת, השפעתה על התכנון הלאומי רבה. למרות מעמדן של תכניות כתמ"א 35 בהגדרת יעדי האוכלוסייה, התוכניות של המועצה והתוכנית האסטרטגית לדיור של מנהל התכנון (שאינה סטטוטורית) סותרות אותן במקומות משמעותיים (כגון יעדי האוכלוסייה האזוריים) וזאת, בלא דיון ציבורי ראוי בנושא. נכון יהיה להעמיד חלופות אלו לדיון ציבורי ולשיפוט בתוך הערכאות הרשמיות במערכת התכנונית והפוליטית.

מבנה התוכנית

"תוכנית אזורית אסטרטגית הינה תוכנית המשתפת שחקנים מגוונים, בשטח נרחב ומשולב תפקודית, המגדירה את מכלול הפעולות הנדרשות בתחומים רבים, להשגת מטרות גדולות וחשובות, בטווח הארוך, ובלבנתן - השגת שגשוג וצמיחה מכלילה."

התוכנית מיישמת עבור הנגב את עיקריה של גישת תכנון ופיתוח מבוססת מרחבים תפקודיים, במכלול היבטים גיאוגרפיים, חברתיים, דמוגרפיים, כלכליים, יישוביים ותשתיתיים, תוך מתן תשומת לב מיוחדת לצרכים הנובעים מן המלחמה, בעיקר במרחב "עוטף ישראל" וצרכים מיוחדים אחרים למשל, של החברה הבדואית.⁹ בפרק הראשון מתוארים **מרכיבי המדיניות לפיתוח אזורי ויישומה**, כלומר, מבנה קבלת החלטות ויישומן במודל אסטרטגי ארוך טווח, יעיל ובאופן המבטא את המטרות הלאומיות המנחות את התוכנית.

בפרק השני מפורטים, שלב אחר שלב, עקרונות התכנון והפיתוח ורשימת המיזמים פורצי הדרך (BTIs – Breakthrough Initiatives), אשר יובילו לקפיצות המדרגה החשובות ביותר לצמיחה אזורית. הפרק משרטט תמונת עתיד מלאה לנגב, הכוללת את מבנה פרישת הערים והמרחבים התפקודיים, את היעדים הדמוגרפיים, פרישת התשתיות הגדולות, ומסמן את המיזמים הבולטים. רשימת ה-BTIs אינה ממצה, מאחר ותמיד ניתן (ורצוי!) להמשיך ולזהות הזדמנויות חדשות לעודד צמיחה ופיתוח, אך היא בהחלט מהווה בסיס רחב ואיתן של המיזמים החשובים ביותר, המאגדים הן תכניות קיימות בשטח (חלקן לקראת ביצוע וחלקן עדיין "על הנייר" או בהכנה בלבד) והן רעיונות חדשים שגובשו בשיתוף שחקנים שונים וטרם הוגדרו רשמית.

המיזמים כוללים פיתוח עירוני, תשתיות הסעת המונים ותשתיות משלימות נוספות, בניית מגגנונים אזוריים, פיתוחם של מוסדות עוגן ושל התמחויות אזוריות, תוך התייחסות ממוקדת לענפי האנרגיה, התיירות, החקלאות המתקדמת ולעוד תעשיות טכנולוגיות מובילות בנגב ועוד.

כל עמוד תווך במכלול הפיתוח האזורי מתואר בשלושה חלקים: ראשית, הסבר לעקרונות המנחים את הנושא; שנית, המלצות רוחביות לכלל הפעולות הנדרשות; שלישית, בפרק האחרון, **"מחר בבוקר"** - רשימת המלצות מעשיות לביצוע מידי, כולל הערכת עלויות לטווח של בין 3-5 שנים (תלוי במיזם).

הגדרת העדיפויות למיזמים בטווח המידי - "מחר בבוקר" - נובעת מניתוח השואף לאזן בין מספר גורמים:

- מיזמים המומלצים לביצוע מידי הינם אלו שלהם ההשפעה (אימפקט) הצפויה הרבה ביותר (תוך התחשבות בתועלת מול העלות), שהם בבשלות תכנונית גבוהה ושניתן להשיג מהם תוצאות מהירות.
- עבור מיזמים שאינם בשלים רגולטורית או סטטוטורית יוצע לקדם את התכנון בלבד בשלב זה.
- נשקלת גם עדיפות ברורה לפיתוח במרחב "עוטף ישראל" בשל הצורך הדוחק לשקמו ולפתחו לאחר המלחמה (ברוב המקרים, היחס למרחב זה הוא בעבור אשכול נגב מערבי, המהווה את היחידה התפקודית הרחבה ולא עבור הטווח השרירותי של 7 ק"מ אשר הוגדר למנהלת "תקומה").

בפרק הצמיחה הכלכלית מובאים תת פרקים המרחיבים מספר מהלכים אסטרטגיים לביסוס אקוסיסטם טכנולוגי – **באגרו-טק, אנרגיה מתחדשת ואגירה, ותשלובת דיפנס, כטב"ם וגיא-טק**. בנספחים מובאת סדרת מפות המתארות את **זיהוי וניתוח הנכסים האזוריים בתחומים שונים וניתוח תנועות התושבים במרחב**.

⁹ עקרונות אלו נגזרים ממודל "עמודי התווך של הפיתוח האזורי" אשר נידונו בהרחבה במסמך [תכנון אזורי מבוסס מרחבים תפקודיים](#) וגם במאמר:

Dekel, T., Ilan, O., and Cohen, N. (2025). [The Pillars of Regional Strategic Planning: Guidelines for the Israeli Context](#), *Geography Research Forum*, 44, 173-191.

מרכיבי המדיניות ויישומה

מחויבות ממשלתית ארוכת טווח

שיקום ופיתוח הם תהליכים ארוכי טווח ומלאי מורכבות. ניתן לרתום את מכלול השחקנים הנדרשים, לייצר אמון משותף ולקדם תהליכים מורכבים כאלה רק עם התחייבות ממשלתית ברורה ומעוגנת היטב לקידום בטווח הארוך.¹⁰ בלא חיבור חזק בין חזון מרחיק ראות לבין מסגרת ממשלתית המבטיחה את מימושו לאורך זמן רב, כל תוכנית או מיזם יהיו בעלי השפעה נקודתית במקרה הטוב ולא ייושמו במקרה הרע.¹¹ על כן נדרשים:

- הגדרת או הקמת **גוף ממשלתי אחראי לפיתוח כוללני של הנגב והגליל לאור יעדים לאומיים**, עם סמכויות ותקציב נדרש לפעולותיו לשנים קדימה ולעגנם בהחלטות ממשלה ובחקיקה בהקדם.
- **ניסוח החלטת ממשלה הצהרתית המגדירה את הפיכת הנגב למרכז חיים**, בה יוגדרו מסגרות הזמן והמחויבות הממשלתית לפעול בתוכן לגיבוש כלל התכניות הנדרשות למימושה.

אימוץ אסטרטגיה כוללנית

פיתוח וצמיחה אינם תהליכים המתרחשים "בוואקום" או ברמה המקומית בלבד, וגם אינם מתרחשים כתוצאה מהשקעה בתחום יחיד. מקומות ישוב תלויים בהכרח בצמיחתו של האזור הסובב אותם והאזור עצמו תלוי בהשקעה רב תחומית, במגוון היבטים שלובים המשלימים זה על זה.

- אימוץ גישה אסטרטגית כוללנית, שתיקבע **בתוכנית אב לנגב**, הן לטווח הקצר והן לארוך, המתחשבת בכל היחידה האזורית הרלבנטית, קרי, לכל המרחב התפקודי של מטרופולין באר שבע ודרום הנגב.
- **התוכנית לנגב תתייחס באופן מעשי לפיתוח ולצמיחה בכל תחומי החיים** הנוגעים לרווחתו של התושב ובמכלול ההיבטים הכרוכים בהאצת הצמיחה הדמוגרפית והכלכלית.
- רצוי להכין את התוכנית לנגב כפרק בעדכון התוכנית האסטרטגית של מנהל התכנון (הצפוי ב-2030) וגם, בהמשך, **לעגנה סטטוטורית כמרכיב בתוכנית מתאר ארצית לפיתוח לישראל – ניתן לכנותה תמ"א 100** (שתאריך היעד שלה הוא שנת המאה של ישראל) - אשר תחליף את תמ"א 35 ותנחה מחדש את אופי ואת אופן פיתוח הצפון והדרום ביחס למרכז.
- תוכנית האב לצפון תגדיר את מטרות העל הלאומיות לנגב ובכך, תנחה את עדכון של תכניות מתאר מחוזיות או מקומיות, או של כל תוכנית מתארית או אסטרטגית אחרת, כך **שהתוכן של כל התכניות הרלבנטיות יהלום את מטרות תוכנית האב ויאפשר אותן**.¹²

¹⁰ עצם קיומו של משרד ממשלתי לעניין הנגב והגליל אין די בו כדי לממש מדיניות כוללת רב-מקצועית ורב-תחומית ארוכת טווח. לשם כך דרושה התגייסות ומחויבות של כל משרדי הממשלה לעשות כן במשאביהם, לפי תכנית לאומית סדורה וגורם אחד עם הסמכות המתאימה, המתכלל ומוודא ביצוע. לעניין זה ניתן ללמוד כי הדבר אפשרי מהחלטת ממשלה 980 (19/10/2023), להקמת גוף ממשלתי ייעודי לניהול ולביצוע פעולות לשיקום ולפיתוח חבל תקומה. במסגרת סדרת החלטות ממשלה הוגדרו מרחב פעולת המנהלת, סמכויותיה ותחומי אחריותה וכן תקציבים למימוש תפקידה. כמו כן, חוק מיקוד לאומי לשיקום מרחבי החבל התקומה אשר נועד לקבע את הדברים במסגרת חקיקה ואף להקנות למנהלת כלים משפטיים להסרת חסמים למימוש תכליתה.

¹¹ **במסמך הבקרה לתכנית "נגב 2015"** (מינץ וחוב', 2009) מובא טיעון מפורט כיצד היעדר מנגנון יעיל ומחויבות ליישום אסטרטגיה לנגב הפילו את החלטת הממשלה ליישום התוכנית.

¹² נבהיר כי תוכניות מקומיות רבות אינן עומדות בהלימה עם תוכניות מסדר גבוה מהן. כך למשל, תוכניות מתאר מקומיות מגדירות יעדי אוכלוסייה על סמך מתיחת מגמה קיימת (שייתכן והיא חלשה) במקום על סמך גיבוש

תכנון אזורי המבוסס על מרחבים תפקודיים

ישוּב אינו עומד בפני עצמו אלא כחלק מ"מרחב תפקודי אזורי" (המכונה כאן גם "אזור" או "חבל ארץ"), שבו עיר אזורית חזקה מספקת שירותים ותעסוקה למרחב הכפרי והפרברי סביבה. מספר חבלי ארץ סמוכים משתלבים יחד ל"מרחב תפקודי מטרופוליני" גדול, בן מיליוני תושבים, הסובב ונשען על ליבה עסקית עצומה, צפופה ומקושרת היטב לכל חלקי המרחב בתשתיות יעילות להסעת המונים. תפישת המרחב התפקודי אומצה בידי מנהל התכנון והוגדרה לאחרונה ב**תוכנית האסטרטגית המרחבית לשנת 2050**. בתפישה זו יש לפתח את הנגב כולו כיחידה אורגנית שלובה אחת – מטרופולין באר שבע, הכוללת את המרחב המשתרע מקו שדרות ועד ירוחם-ניצנה וגם את דרום הנגב והערבה כאזורי ספר המחוברים בקשר תפקודי חלש אך הכרחי למטרופולין.¹³

- **הגדרת גבולות המרחבים התפקודיים בתוכניות אב אזוריות**, פיתוח **אזוריות חזקה** דרך מנגנוני ממשל ופיתוח בהתאם ליחידות גיאוגרפיות אלו. מיקוד תשומת הלב בפיתוח העירוני במרחבים אלו ובאופן בו הם הופכים למערכת אורגנית שלובה וצומחת.
- יש לוודא כי התוכניות האזוריות מתכתבות זו עם זו, כמו גם **עם מדיניות פיתוח על-אזורית רחבה למטרופולין באר שבע** (תוכנית אב למרחב המטרופוליני).
- מוצע לקדם **הסדרה סטטוטורית של המרחבים התפקודיים** ובכך לעגן את מעמדם כמרחב לתכנון וגם כיחידה רשמית להתייחסות בהחלטות ממשלה וכן הלאה.

מרחבים תפקודיים בהגדרות לאומיות (מנהל התכנון, תוכנית אסטרטגית מרחבית 2050):

אסטרטגיה לתיקון המגמה ולהשגת יעדיה של תמ"א 35. להרחבה בנושא זה, ראו נספח לתוכנית זו: [יעדי אוכלוסייה לישראל 2050](#).

¹³ חשיבותו של תכנון מטרופולין באר שבע כמרחב תפקודי שלם כבר הונחה בתמ"א 35 ועוצבה לעומק בתוכנית המתאר המחוזית 23/14/4. נספח 2 מציג את התפקוד בפועל של באר שבע כיעד המרכזי לנסיעות בוקר בכל מרחב הנגב. ראו גם: גרדוס, י., ומאיר-גליצנשטיין, א. (2008). באר שבע: מטרופולין בהתהוות. כתר: ירושלים.

מנגנוני יישום

הובלת תהליכי תכנון ופיתוח מורכבים תלויה במנגנוני ממשל יעילים ברמות שונות, מהממשל המרכזי, דרך מוסדות אזוריים ועד לשלטון המקומי. אלו נדרשים להחזיק בסמכויות, בכלים ובמשאבים הנדרשים ליישם תכניות ארוכות טווח בתנאים משתנים ובהתאם, עליהם להיות מאוישים בצוותים מקצועיים. לכן נדרש:

- **חיזוק האשכולות הרשויות כמנגנונים האזוריים המובילים**, הרחבת סמכויותיהם והקצאת משאבים ליישום התוכניות האסטרטגיות האזוריות שבשטחם (בשיתוף הרשויות המקומיות). כמו כן, טיוב גבולות סמכותם כך שיתאימו לגבולות המרחבים התפקודיים ויאחדו תחתם את כלל הרשויות המקומיות והשטחים הגליליים. המשרד/הרשות האמון על תכלול פיתוח הנגב ינחה את האשכולות במשימות הפיתוח וייתן בידם את הכלים להוביל את יישום האסטרטגיה.
- **התאמת הרגולציה** כך שתעודד מיזמים הדורשים שיתוף פעולה אזורי ושתאפשר **תיעול משאבים ממשלתיים** לפיתוח אזורי מבוסס מרחבים תפקודיים. בתוך כך, יש לעגנם סטטוטורית (ראו לעיל).
- **באשכול נגב מזרחי-החולש על 40% משטח המדינה לבדו ובתוכו מספר חבלי ארץ נפרדים - יש להקים מנהלות ייעודיות** עבור כל חבל ארץ או לפצלו, להבטחת משאבים ותקנים נדרשים לכל אזור בפני עצמו.

משאבים

מובן, כי לצד המורכבות התקציבית הקיימת והעתידה בשנים הקרובות, קיימת גם אי ודאות באשר לדרישות תקציביות עתידיות וכן מהלכים פוליטיים לא צפויים. תשומת הלב ניתנת למנגנון הקצאת התקציב, כך שגם יאפשר לפיתוח האזורי להיות מערכתי ויעיל וגם יחייב את המנגנונים לבצע אותו באופן זה. לכן נדרש:

הקצאת עיקר משאבי הפיתוח כחלק מ"חבילות פיתוח אזוריות" – רשימות פרויקטים שיבוצעו בידי מנהלות תחת אשכולות הרשויות. מבנה החבילות וסעיפי התקצוב יגובשו לפי מסגרות כוללניות (קווי המתאר עבורן מוצע בפרק הבא) ואלו יחודדו ויותאמו בפרטים הקטנים עבור כל מרחב תפקודי, על סמך תוכנית אסטרטגית אזורית. מנגנוני היישום הממשלתיים יוודאו כי התקציב מועבר וממומש על בסיס יישום האסטרטגיה ובראייה אזורית ולא באופן כאוטי ובהתאם לצרכים נקודתיים או גחמות של כל רשות קטנה בנפרד.

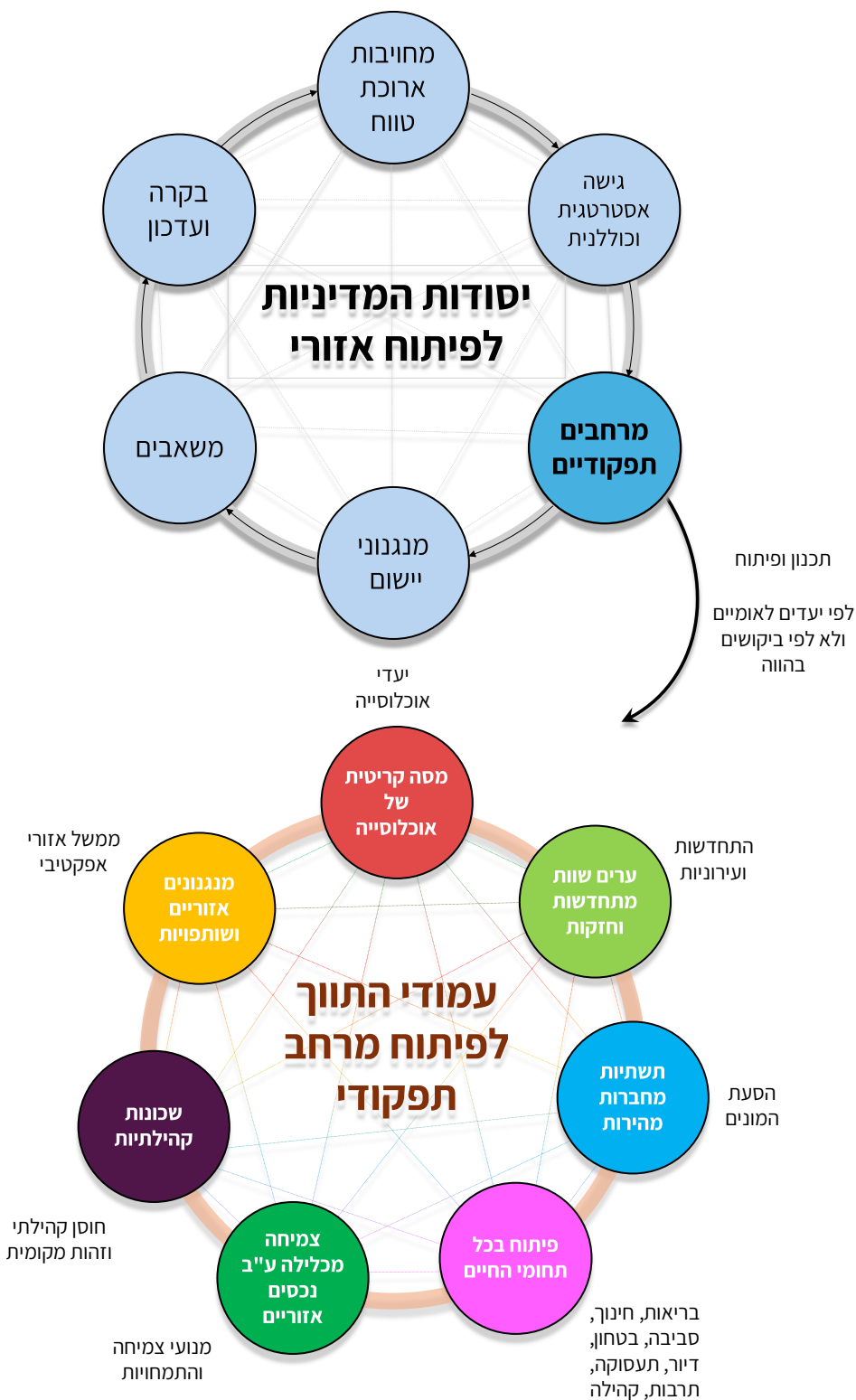
בקרה ועדכון

תהליך אסטרטגי מורכב וארוך טווח נדרש להתעדכן ולהתאים עצמו למציאות משתנה וכמו כן, לתהליכי בקרה המוודאים שתוכנית העבודה אכן מיושמת – וככל שלא, לזהות מדוע ולבצע תיקונים נדרשים; ולאמוד באופן מדיד ואובייקטיבי את הצמיחה, על מנת לאשר שהתוכנית משיגה את מטרותיה. על כן, נדרש:

- הקמת גוף בקרה שיוציא דו"ח שנתי על יישום תכניות השיקום והצמיחה בכל מרחב תפקודי אזורי, ניתוח מצב קיים לפי סדרת מדדים ומדידתם העקבית לאורך 25 שנה לזיהוי מגמות ואמידת הצלחה.
- הגדרת מדדים אזוריים לפיהם ניתן לאמוד את מידת פיתוחו או תת-פיתוחו של מרחב תפקודי ובכך, לקבוע כלים מדידים לתקצוב לתיקון המצב.¹⁴

¹⁴ להרחבה בנושא מדידה ראו: "מדדים אזוריים לתכנון המרחבים התפקודיים בישראל" (תנועת אור, 2025).

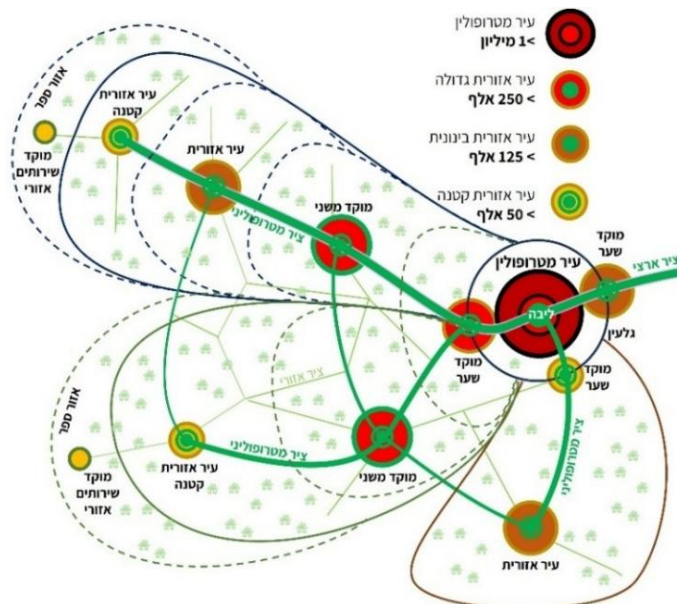
עמודי התווך של הפיתוח האזורי

עקרונות התכנון ומיזמים פורצי דרך

מבנה מרחבי

מפת תמונת העתיד הכוללנית מבטאת שילוב בין תפישת אזורי התפקוד כפי שהונחה בידי מנהל התכנון (2024) לבין עיבוי ופיתוחה בניתוח תנועות במרחב הנגב ומיפוי של נכסיו (נספחים 1-2) וביצירת "מסה קריטית" (נושא שיוורחב בהמשך). המפה מתארת את גבולות המרחבים התפקודיים ויעדי אוכלוסייה מומלצים בהם, כולל הגדרת יעדים לערים האזוריות השונות והתשתיות המרכזיות. המבנה המרחבי תוכנן לפי **מודל**

מבוסס מרחבים תפקודיים. במודל זה, אזור בן כ-5,000 קמ"ר, בו חיים מיליוני תושבים, מתפקד כאורגן מטרופוליני בעל יכולת צמיחה עצמאית.

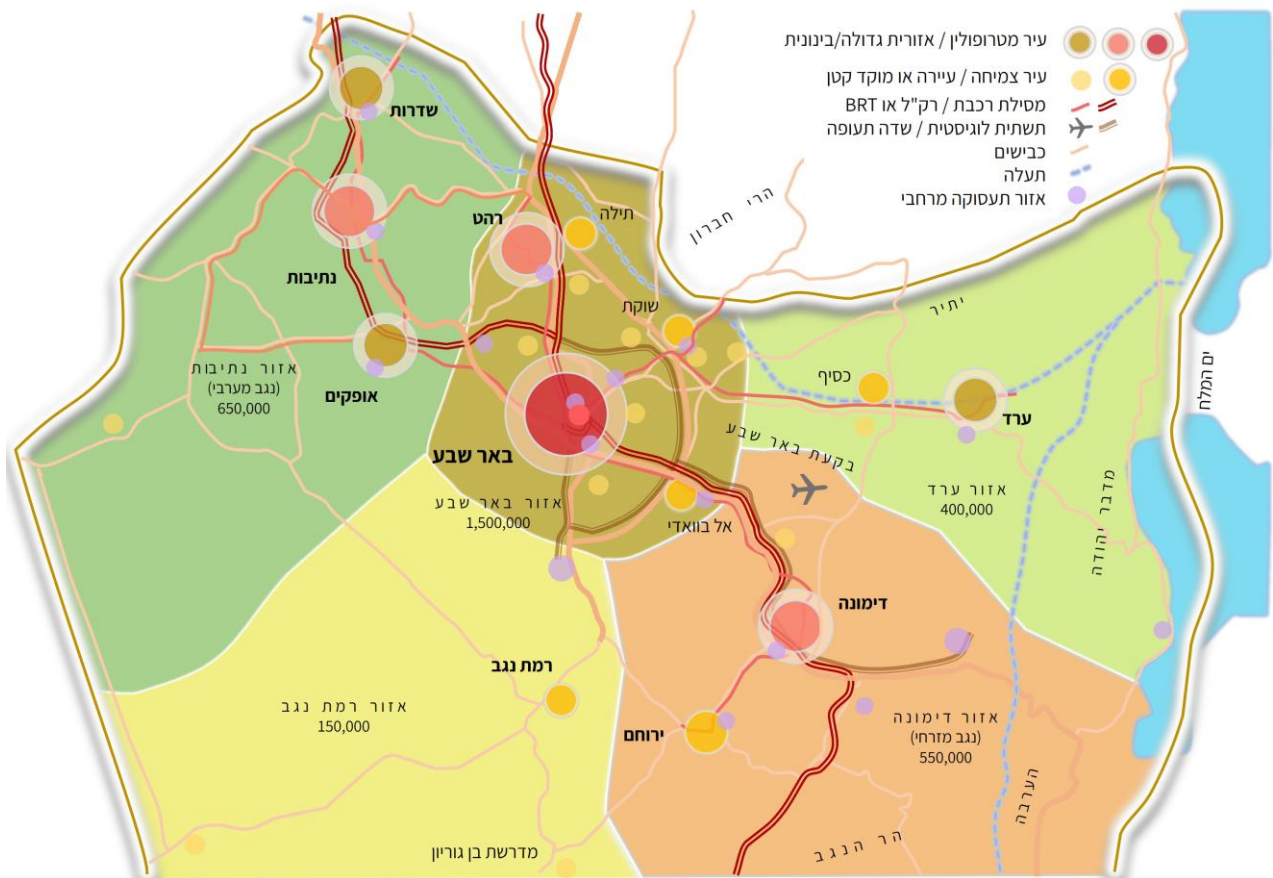
המרחב התפקודי המטרופוליני (FMA) סובב ליבה אורבנית-עסקית עוצמתית (מע"ר מטרופוליני בבאר שבע) אליה מתנקזות כלל תשתיות הסעת ההמונים המהירות ובכך מנגישות את שירותיה למיליונים. בגלעין הסובב את הליבה (10 ק"מ רדיוס) עיר מטרופולין צפופה ובה מירב השירותים, התעסוקה ומגוון אמצעי תחבורה

ציבורית המקשרת בין כלל הרובעים. תשתיות התחבורה היוצאות מן הליבה לכל עבר, מקשרות אותה לערים אזוריות בגדלים שונים, כל אחת מהן מתפקדת כליבו של מרחב תפקודי אזורי (FUA) והיא מעניקה את מרבית השירותים וצרכי התעסוקה הנדרשים לתושביו. נוצרת בו-זמנית, בה כל תושב במרחב נגיש לעיר אזורית ובמרחק נסיעה של עד כשעה אל הליבה. במע"ר המטרופוליני יימצאו השירותים עם סף הכניסה הגבוה ביותר (משרדי מחוז, מטות של חברות לאומיות ובינלאומיות, מוסדות השכלה ומחקר בכירים עם התמחויות ייחודיות, מוסדות תרבות ואמנות כמו בית אופרה, מוזיאון לאומי וכו') ועמם, את התעסוקה האיכותית ביותר (היי-אנד).

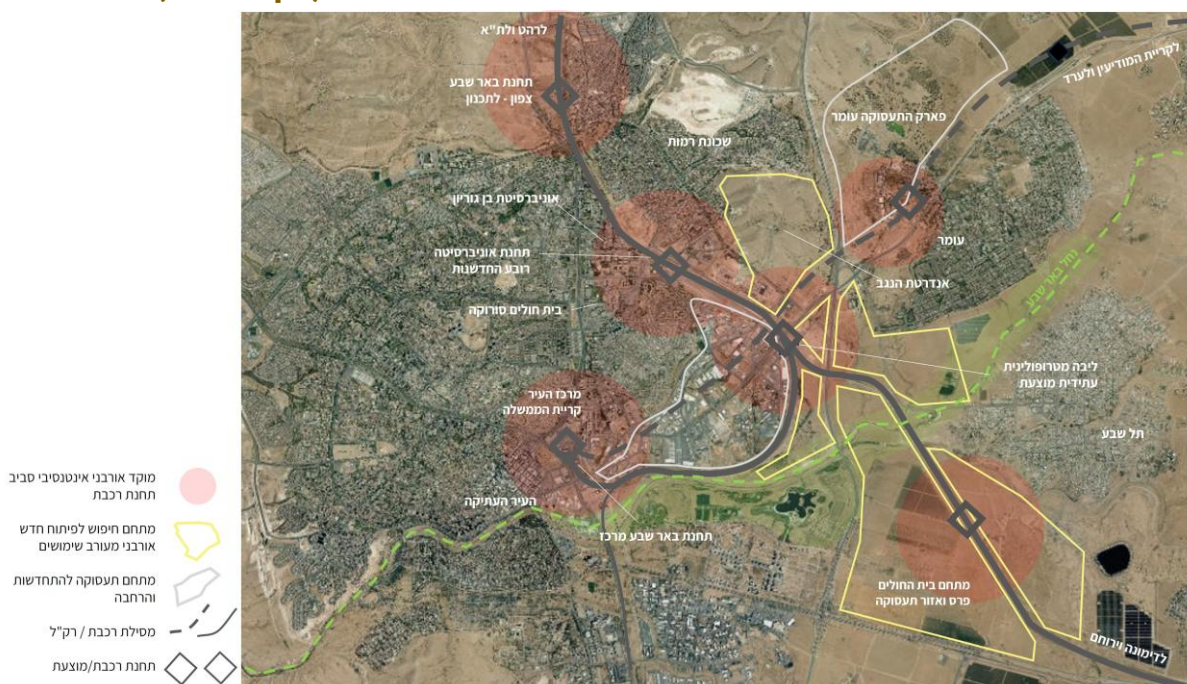
עיקר הפיתוח והאוכלוסייה בנגב, המוגדר כמרחב נפת באר-שבע (ולא מחוז דרום הכולל את נפת אשקלון עם אשדוד), מרוכז במרחב המטרופוליני של באר-שבע.¹⁵ ועם זאת, שטח נרחב בנגב מצוי בנגב הדרומי, בערבה, בים המלח ובאילת – אלו אזורי ספר מרוחקים ועם זאת, אכן מקיימים זיקה מסוימת למטרופולין וזו תתחזק – וראוי שתתחזק, עם הקמת תשתית הסעת המונים מפותחת. בשלב הביניים, יש לעבות מרכזי שירותים אזוריים על מנת לספק שירותים בסיסיים גם במרחב זה.

¹⁵ מרחב זה הוגדר בתמ"מ 23/14/4 כמרחב הסובב את ב"ש בין נתיבות ורהט בצפון לבין דימונה, ערד וירוחם במזרח ובדרום. זהו אכן המרחב העיקרי ועם זאת, תכנון זה רואה בערים אלו פרברים (או "ערי לוויין") ולא ערים אזוריות עם חבלי ארץ משלהן – למשל, כל המרחב ממזרח לירוחם ודימונה הכולל חלק מנכסיהן המשמעותיים בתעסוקה ובתיירות אינו כלול בתכנית. כמו כן, שדרות אינה כלולה – על אף שמדובר בעיר עם זיקה משמעותית לב"ש ולנגב בכלל (למרות היותה "עיר תווך" המקיימת זיקה מסוימת גם לצפון, לעבר ת"א).

תמונת עתיד לנגב: מרחבים תפקודיים ויעדי אוכלוסייה: מרחב תפקודי מטרופוליני באר שבע

מתווה פיתוח תשתיות ומתחמי פיתוח לליבה מטרופולינית באר שבע (רקע תצ"א)

צמיחה דמוגרפית – מסה קריטית

גודל אוכלוסייה הינו המרכיב הראשון בחשיבותו בתכנון ובפיתוח מונחי תפקוד. ממספר התושבים נגזרות כל המשמעויות בכל המרכיבים בתכנון וביישום בכל בתחומי החיים המשפיעים על הפרט – הדיור, החינוך, התשתיות, התעסוקה, הביטחון האישי, התרבות, הבריאות וכיוצא באלה. **"מסה קריטית"** של אוכלוסייה בעיר ובאזור מורידה מטבעה ספי כניסה לעסקים ולשירותים; היא מנגישה למעסיקים שוק מועסקים גדול דיו ולמחפשי העבודה, שוק משרות נרחב ומגוון; נוצר ביקוש מספק למוסדות תרבות, אמנות, פנאי וספורט, ומצדיק את הקמתן של תשתיות יקרות. בלא "מסה קריטית" לא ניתן לקיים לאורך זמן שירותים איכותיים או למשוך מעסיקים משמעותיים לאזור, שנותר תלוי במרכזי אוכלוסייה מרוחקים לצורך השגתם. לכן נדרשים:

הגדרת יעדי אוכלוסייה משמעותיים בתכניות אסטרטגיות וסטטוטוריות - מהרמה הארצית, דרך המחוזית ועד לתוכנית המתאר המקומית. יש לבטל את הנוהג לפיו נקבע בתכנון מקומי "צפי אוכלוסייה" על פי מתיחת מגמה קיימת, ולהגדיר תחתיו, שיעדי האוכלוסייה לכל אזור ועיר הם המטרה האסטרטגית המרכזית (המייצרת צמיחה וגם מהווה המדד המיטבי להצלחתה), ומהם ייגזרו מכלול הפעולות וההשקעות הנדרשות להשגתם.

עבור שנת 2048 יוגדרו יעדים משמעותיים והאמצעים להשגתם - בהחלטת ממשלה הצהרתית, בתמ"א ארצית חדשה (תמ"א 100), בעדכון התוכנית האסטרטגית המרחבית שייערך ב-2030, בכל תוכנית מתאר מחוזית כוללנית או חלקית, ובכל תוכנית אסטרטגית או תוכנית עבודה במשרדי הממשלה השונים:

- **3.5 מיליון תושבים בנגב כולו** (מטרופולין באר-שבע רבתי בגבולות נפת באר-שבע – ולא לפי גבולות מחוז דרום, בו אשדוד, אשקלון וקריית גת המהוות חלק תפקודי ממטרופולין ת"א).
- **1 מיליון תושבים בעיר המטרופולין באר שבע** והגלעין הסמוך אליה.
- **250 אלף תושבים בערים אזוריות גדולות** (נתיבות, דימונה וגוש רהט-תילה).
- **מעל 125 אלף תושבים בערים אזוריות בינוניות** (רהט, ערד, אופקים ושדרות).
- **מעל 50 אלף תושבים בערים אזוריות קטנות** עם השפעה מקומית (ירוחם, מצפה רמון ואילת).
- האצת פיתוחה של עיר **אזורית קטנה בת 50,000 תושבים במרכז רמת נגב** והעמדת משאבי פיתוח נדרשים בכל ההיבטים לשם כך; בנוסף **לערים אזוריות חדשות כסיף ותילה** (תוכניות קיימות).
- **עיקר הגידול ינותב לערים** וגידול מתון יתאפשר במרחב הכפרי-פרברי בחבלי הארץ הנשענים עליהם.
- יוקם **"מטה דיור דרומי"** ממשלתי אשר יתכלל פעולות, ינחה את יחידות הצמ"ד המקומיות ובמרכזי מידע למתעניינים ויוודא את עדכון התכניות האסטרטגיות והסטטוטוריות.

לפירוט תכנון הצמיחה הדמוגרפית בערים ובאזורים המבוסס על ניתוח מגמות ודפוסי גידול ארציים, ראו את הנספח לתוכנית זו **יעדי אוכלוסייה לישראל 2050: תכנון דמוגרפי לצמיחת הנגב והגליל** (תנועת אור, 2025).¹⁶ לרציונל המלא לבחירה בחלופת "ישראל 2048" - המגדירה הקמת מרכז חיים בנגב עם 20% מאוכלוסיית המדינה בשנת היעד – כחלופה ההכרחית לחוסנה וצמיחתה של ישראל, ראו: **תכנון אזורי מבוסס מרחבים תפקודיים: מודל והמלצות מדיניות** (תנועת אור, 2025).

¹⁶ לנושא זה, ראו **תוכנית אב אזורית לנגב מערבי – פרק כלכלי** (מנהל תכנון ורמ"י, 2025), שהגדירה יעד גבוה במיוחד של 650 אלף תושבים ל-2050 לאזור (ללא רהט), קפיצת מדרגה דרמטית מתוכניות קודמות. השוו לתמ"מ 23/14/4 למטרופולין ב"ש, מהתוכניות המשמעותיות במרחב הנגב, בה הוגדרו (אומנם לשנת 2010) יעדי חסר: נגב (נפת ב"ש) 721 אלף בהם 418 אלף בגלעין המטרופולין, 79 אלף (בלבד!) לנגב המערבי, 125 אלף לנגב מזרחי ו-100 לדרום הנגב. תוכנית החט"ל לנגב 2050 מציעה גם היא גידול משמעותי אך ביעד לא מספק של 2.5 מיליון בכל הנגב.

ערים שוות - מתחדשות וחזקות

הורדת ספי כניסה לשירותים ולתעסוקה נובעת לא רק מגודל האוכלוסייה אלא גם מריכוזה במרחב נתון, כשמירב האנשים קרובים וגמישים למוקדים בהם מצויים השירותים והעסקים. ריכוז זה נוצר באופן המיטבי בערים גדולות וצפופות, בניגוד למרחב הכפרי והפרברי. מרבית ערי הנגב כיום הן עיירות חלשות, בלי מסה קריטית של אוכלוסייה, שאינן בנויות בצפיפות, בלא עירוב שימושים המייצר פעילות מתמדת במרחב הציבורי. הן מתחרות על הכנסות (ארנונה) ועל מוקדי מסחר עם הפרברים סביבן, מרכזיהן ננטשים והמבנים והתשתיות הפיזיות מתדרדרים. חיזוקן והפיכתן לערים אזוריות (regional city) תוססות ומבוקשות המשרתות את כל סביבתן כרוך בהגדלת אוכלוסייתן, אך על גידול זה להיות מושכל ולייצר מרקם עירוני איכותי ומיצוב מחדש המייצר הזמנה לאוכלוסיות חדשות, יוצרות וצעירות, לבוא ולחיות בהן, ולמצוא בהן איכות מגורים וחיים המתחרה היטב בערי מרכז הארץ. לכך נדרש:

התחדשות עירונית ופיתוח עירוני

- המשך השקעה מאסיבית בפיתוחו של "רובע החדשנות באר שבע" כמרכז אורבני מעורב ואטרקטיבי, המשלב באופן ייחודי מוסדות אקדמיה, בריאות, תעסוקה ומגורים, ותכנון עירוני המנחה את העתקת מרכז הכובד אליו בהתחדשות ובהרחבה מעורבת שימושים במתחמים חדשים סמוכים, כך **שיהפוך למע"ר המוביל בבאר-שבע ושל המטרופולין כולו** בזכות פוטנציאל הפיתוח ובו ובמיוחד, בשל מיקומו האסטרטגי על צומת מסילות (בניגוד למע"ר הנוכחי הממוקם כ"תחנת קצה" ומוגבל ביותר ביכולת התפתחות פיזית, תשתיתית ועסקית).
- הכנת או עדכון **תוכניות אב עירוניות לגידול ולהתחדשות עירונית** וכנגזרת מהן, לקדם לאישור תוכניות סטטוטוריות, אשר יאפשרו גידול בכ-300% עד 400% בערים תוך 25 שנים.
- **חיזוק מחלקות ההנדסה והאסטרטגיה ברשויות**, לייעול טיפול בתכנון ובהיתרים, הקמת או עיבוי מנהלת התחדשות **בכל** עיר, והענקת סיוע מקצועי קבוע למחלקות לצורך טיוב והאצת התכנון האורבני.
- זיהוי **מתחמי מפתח להתחדשות עירונית** בכל עיר, ואישור סטטוטורי מזורז וסל תמריצים ליזמים שיבצעו את ההתחדשות לפחות במתחם אחד בכל עיר אזורית (500-250 יח"ד נכנסות במתחם) עד 2032. **בבאר שבע יש להבטיח התחדשות של לפחות 1,000 יח"ד נכנסות עד 2032**. ההשקעה הממשלתית תתחשב אך לא תותנה בהתכנות הכלכלית המוגדרת בידי שמאי.¹⁷
- סיוע ותמרוץ תכנון ובניית **דוור בגדלים שונים** (במיוחד דירות קטנות), **במודלי רכישה או השכרה מגוונים ובעירוב שימושים** ותמיכה בהקמת "האבים" **למגורי צעירים** במרכזי ערים.
- **תעדוף בשיווק וקידום דוור, מסחר ותעסוקה תינתן לערים** ובמיוחד להתחדשות ואינפיל, בטרם יקודמו הרחבות משמעותיות במרחב הכפרי-פרברי (אין זאת אומרת שיש למנוע את הגידול במרחב הכפרי לפי תכניות מאושרות או במקרים בהם נדרש גידול לצורך חיזוק תמהיל רב דורי).
- סל הטבות ומענקים לדוור חדש בדגש בערים וככל הניתן, בעדיפות קודמת להתחדשות עירונית.

צפיפות עירונית הנבנית באופן מושכל יכולה להציע קהילתיות טובה, צביון מקומי ואופי בנייה תואם לסביבת העיר ולמאפייניה. ניתן להשיג צפיפות מספקת באמצעות בנייה מגורים בני 5 עד 9 קומות, ששדרות ופארקים שזורים ביניהם ומייצרים שכונות קהילתיות, אינטימיות ותחושת מקום. **עירוניות טובה נבנית דרך התחדשות**

¹⁷ בנושא זה הרחבנו במסמך "התחדשות עירונית מבוססת מתחמי קטליזטור" (תנועת אור, עיקר העיר וחוב', 2025). [תוכנית אסטרטגית חבל תקומה](#) (2024) הנחתה להקצות 270 מלש"ח לתמיכה בהתחדשות 2,000 יח"ד ב-5 מתחמים בשדרות.

המרקם הוותיק ויצירת שילוב בין אוכלוסיות (על פני הדרתן לשכונות נפרדות), תוך הצעת מגוון של פתרונות דיור וחיי רחוב תוססים. תכנון שכונה עירונית איכותית מתמקד באיכות המדרכות והשבילים לחיזוק ההליכתיות, במרחב ציבורי מטופח ומוצל הכולל שבילים וגינות בטוחים ונטול רכבים, עם מתחמי עבודה מרחוק, מתחמים להתכנסות קהילתית ותחבורה ציבורית יעילה ונגישה. חשוב להדגיש כי חיזוק מבנים מפני רעידת אדמה הוא מרכיב חיוני בהעצמת הערים, במיוחד באילת השוכנת לאורך העתק פעיל.¹⁸ ההצלחה בהובלת התחדשות ועיבוי ערים טמונה במיקוד תמיכות ליזמים ב"מתחמי מפתח", מתחמים אשר פיתוחם יקרין על כל הסביבה ויניע תהליכי צמיחה אורגניים כתוצאה מכך; ולצד זאת, בניית מנגנון ניהול ותכנון עירוני יעיל (מנהלת) להובלת התהליכים המורכבים (שמרניות הערים בנגב כלל לא התנסו בהם בעבר) ביעילות.

קהילות ושכונות קהילתיות

קהילה חזקה מעניקה ביטחון אישי ותחושת זהות, מייצרת הזמנה להצטרף ולחיות בנגב למשפחות ויחידים המחפשים מרכיב זה בחייהם. בשכונה קהילתית טובה התושב מבלה את מרבית שעות הפנאי שלו, בה נוצקות תחושת ביטחון וקשרי קהילה ומתפתחת תחושת זהות עם המקום. השכונה הקהילתית היא מקום משגשג, שחבריה קשורים אליו בנפשם ולא רק כבחירה פונקציונאלית של מקום מגורים. קהילתיות חזקה יוצרת תמיכה הדדית וחוסן חברתי ובהתאם, זהו מרכיב מרכזי בבחירתם של אנשים להגר לשכונה חדשה או להישאר נטועים במקומם. רשת של שכונות קהילתיות המרכיבות עיר וישובים כפריים בסביבתה, יוצרות זהות אזורית חזקה, נרטיב לאזור שסוחף אחריו רבים אחרים ומהווה אבן שואבת לצמיחה דמוגרפית.

- קידום תכניות ותמיכה בפיתוח פיזי של מרחב תומך קהילתיות בשכונות העירוניות להסרת חומות ומפגעים, האבים קהילתיים ומיזמי פלייס-מייקינג.
- חיזוק מערכי היכרות ושיתוף פעולה בין מגזרים, בדגש על המגזר הערבי-בדואי והיהודי.
- בכל עיר אזורית תוקם לפחות "שכונת מטרה" אחת בה יבוצעו תכנון, פיתוח ושיווק מכווני מטרה, ליצירת איכות במוצר המגורים ובמרחב הציבורי והשירותים המקומיים, ובה ישוכנו גרעינים ראשוניים של "קבוצות איכות" – בעלי מקצוע או מומחיות מסוימת (בהתמחות האזורית, צוותי רפואה, השכלה והוראה וכיו"ב).
- הקמת מערכים קהילתיים שכונתיים בכל שכונה עירונית, כולל בניית מנהיגות שכונתית, הכשרות להתנהלות בחירום וסיוע בטיפול פעילות חברתית-קהילתית מקומית.¹⁹
- יש להקנות כלים, לסייע ולתמוך ביכולתן של רשויות מקומיות לטפח שכונות קהילתיות בהן תשתית להנהגת תושבים, בינוי קהילה וחוסן חברתי, אקטיביזם מקומי וביטחון אישי וקהילתי.
- יש לקדם תוכניות ולתמוך בפיתוח פיזי של מרחב תומך קהילתיות בשכונות העירוניות להסרת מחסומים ומפגעים, הקמת האבים קהילתיים ומיזמי פלייס-מייקינג.
- חיזוק מערכי היכרות ושיתוף פעולה בין מגזרים, בדגש על המגזר הערבי והיהודי.
- בכל עיר אזורית תוקם "שכונת מטרה" בה יבוצעו תכנון, פיתוח ושיווק מוקפדים במיוחד, ליצירת איכות במוצר המגורים ובמרחב הציבורי והשירותים המקומיים, ובה ישוכנו גרעינים ראשוניים של "קבוצות איכות" – בעלי מומחיות במקצוע נבחר (בהתמחות האזורית ו/או צוותי רפואה, השכלה והוראה וכיו"ב).

לצד פיתוח רוחבי בכלל שכונות הנגב, מוצע להתמקד ב"שכונות מטרה" אשר יהפכו למעין מיזמי דגל של איכות בחוויית המגורים והקהילה, תאפשר מיצוב מחדש של הערים והנחתן על מסלול תנופה דמוגרפית. הן

¹⁸ כיום במחוז דרום מספר המון ביותר של יח"ד בתהליכי התחדשות – 10% מהסך הארצי מקודמות לאישור ו-8% מהסך הארצי המאושר. עם זאת, מחוז זה כולל את נפת אשקלון בה התחדשות בהיקף וכלל הנראה, הסך בנגב עצמו נמוך בהרבה מהנתון המחוזי. לפי: הרשות להתחדשות עירונית. (2025). ["דו"ח התחדשות עירונית לשנת 2024"](#).

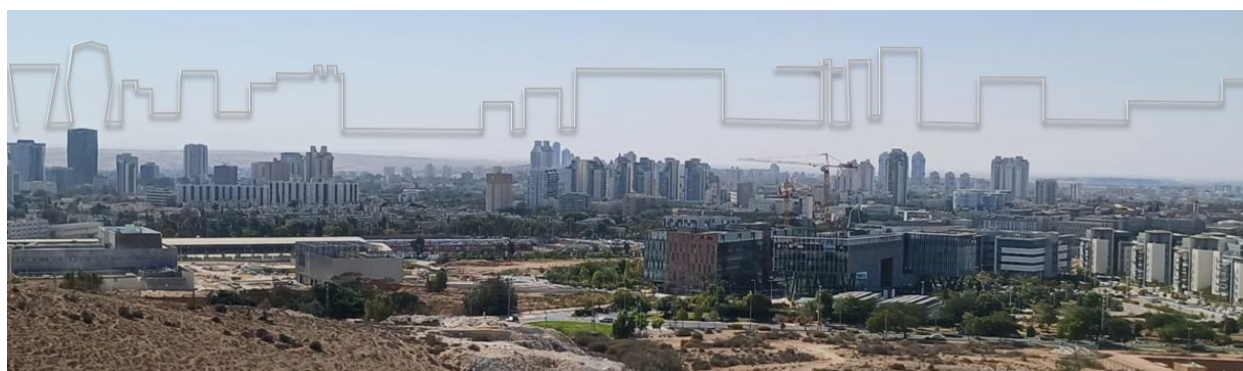
¹⁹ ראו מודל "קהילות אור". כמו כן, לנושא חוסן קהילתי ראו [תוכנית אסטרטגית חבל תקומה](#) (2024).

יתוכננו עבור "קבוצות איכות" שיש עניין למשוך לנגב – מדענים, אומנים, "המעמד היצירתי", סגל רפואי, מורים וכיו"ב, בדיקה להתמחויות האזוריות ולצרכי בהון אנושי. השכונה תתוכנן לפי צרכים ממוקדים של קבוצת היעד, בהם קרבה למקומות העבודה שלהם, עיצוב הרחובות ושטחי הציבור, גיבוש הזהות המקומית של השכונה והקהילה. כל זאת, על בסיס הקניית כלים, סיוע ותמיכה ביכולתן של רשויות מקומיות לתמוך בטיפולן של שכונות קהילתיות ושכונות מטרה, בהן תשתית להנהגת תושבים, בינוי קהילה וחוסן חברתי, זהות וגאווה מקומית, אחריות חברתית וביטחון אישי וקהילתי.

מרכזי ערים תוססים

מרכז העיר האזורית הוא הלב הפועם של העיר ושל כלל חבל הארץ הסובב אותה. בו מרוכזים, מלבד מוקדי תעסוקה בולטים, חיי המסחר והתרבות, ומרכזי שירותים ממשלתיים ועירוניים. מרכזים דועכים מובילים לצמיחת מוקדי מסחר פרבריים, ולהיפך – מוקדים פרבריים מתחרים ומקשים על המרכזים העירוניים, ובכך, לתלות ברכב הפרטי של תושבי המרחב ולגודש תנועה, מה גם שהמוקד הפרברי אינו מסוגל להציע את מגוון השימושים והפעילויות, על מנת לייצר תסיסה כלכלית ותרבותית חיובית. מוצע להקים מנהלות ייעודיות למרכזי הערים, שתובלנה מיזמים לצמיחה רב-תחומית בכל מרכז של עיר אזורית. משום כך, חשוב לבצע:

- הרחבת תוכנית "רובע החדשנות" בבאר שבע להקמת מרכז עירוני לעסקים ופיתוח טכנולוגי מטרופוליני ראשי חדש. יש לכלול בכך הרחבת מע"ר נוסף בעיר לאורך צומת המסילות לעבר דימונה.
- זיהוי **מרכזי העיר** בערים האזוריות וקידום מהלכי התחדשות בתחומם; והקמת **מנהלות לב עיר** מתוקצבות לחומש, שיבצעו סדרת מהלכי החיאה של מרכזי הערים.
- **שדרוג המרחב הציבורי** בניקיון ובטיחות, טיפוח תרבות רחוב, גרעיני אומנים ומוסדות תרבות מקומיים.
- **שדרוג התחבורה הציבורית ואמצעי התחבורה הרכה** (שבילי אופניים) וההליכתיות במרכז.
- טיפוח חזיתות מסחריות ושדרוג מדרכות, גינון והצללה.
- שיקום מבנים היסטוריים ופלייס-מייקינג.
- הצמחת **עסקים קטנים** בתמיכה בשכ"ד, ליווי עסקי וארגון קהילת עסקים למרכז העיר.

קו הרקיע של באר שבע הנשקף מתצפית אנדרטת הנגב

המרחב הכפרי

למרחב הכפרי והפרברי חשיבות מיוחדת בפיתוח הנגב, אך נדרש תכנון מדויק ומאוזן של התפתחותו. הישובים הכפריים מציעים צביון חיים ייחודי. הם מחזיקים את השלד של המגזרי החקלאי וגם נתח חשוב של התיירות האזורית. לצד זאת, גידול בלתי מבוקר שלהם עלול לבוא על חשבון הצורך החשוב של חיזוק הערים וכמו כן, בשל אופיים הפרברי של היישובים, ליצור גודש בכבישים (תושבי הכפר בהכרח תלויים בשימוש ברכב הפרטי) וגידול הפגיעה בשטחים פתוחים וחקלאיים (הבניה הכפרית מתפרשת על שטח רב ולרוב לעבר שטחים רגילים). גידול פרברי לא מבוקר יבזבז עתודות קרקע יפגע בסביבה ובערכי הנוף המהווים את הנכס המרכזי לפריחת התיירות.

ההמלצות הבאות למרחב הכפרי חותרות לאזן בין הצורך להוביל צמיחה - לחזק קהילות ולהביא (או להשיב) להן שגשוג ותמהיל חברתי רב-גילאי, לייצר מקורות הכנסה ושירותים לישובים מבודדים, ובמיוחד לעבודות את חבלי הספר שנפגעו מהמלחמה – ומצד שני, לחזק את הצביון הכפרי-חקלאי על פני פיתוח פרברי ולהימנע מתחרות "סכום אפס" בין הפרברים לבין הערים האזוריות לצורך הפיכתן ל"ערים שוות". סוגיה נוספת וחשובה הינה חיזוק הגנתם של יישובי ספר הסמוכים לגבול מסוכן, כולל גבולות ירדן או מצרים מהם עשויים לחדור גורמי טרור והברחות.

- תכנון לטווח הארוך של **עיר אזורית קטנה בת 50,000 תושבים** במרכז רמת נגב, והקצאת משאבי פיתוח נדרשים בכל ההיבטים לשם כך.
- פיתוח ואכלוס יישובי "**מבואות ערד**" ולאחר מכן, יישובי "**מבואות דימונה**" – תוך בחינת מודל מוניציפאלי חדש המשלב בין עיר לכפר.²⁰
- פיתוח יישובים פרבריים חדשים שתוכננו **בנווה גוריון** והרחבת **ניצנה**. חיוני לבצע את הפיתוח בתיאום עם הערים האזוריות ובאופן מאוזן עם צמיחתן ולהימנע מכל תחרות מזיקה מולן על תושבים בשלבי התנופה שלהן. בגבול ירדן, לאורך הערבה, תכנון ותמיכה בהקמת יישובים חדשים באיתורים מאושרים, חוות חקלאיות וביישובים קיימים הרחבות צמודות דופן.²¹
- האצת **פיתוח העיר כסיף** בחבל ערד והעמדת משאבי פיתוח נדרשים בכל ההיבטים לשם כך.
- יש לתכנן ולקדם את עיבויים של **מרכזים יישוביים אזוריים** נוספים ("עיירות") במרחבי ספר המרוחקים מעל 20-30 דקות נסיעה מעיר אזורית, שיעבו את השירותים במרחב זה. מוצע לבחון את גידול ועיבוי **ספיר** כמוקד אזורי **בערבה** ומרכז **צוחר** במועצה אזורית אשכול **בדרום העוטף**.
- הקמת "**גרעיני נח"ל**" (נוער חלוצי לוחם) **ביישובי גבול עזה ובמרחב יתיר וגבול ירדן** (בהסכמה עם מנהיגות הישוב והרשויות) אשר יניעו צמיחה דמוגרפית וישתלבו בעבודות החקלאות וכוח העבודה האזורי הכולל. כמו כן, הקמת **מכינות קדם צבאיות** (כולל ישיבות חרדיות) לסיוע בביטחון השוטף בגבול.
- הקמת **מנהלות התחדשות כפרית** (רצוי תחת האשכולות) לסיוע בפיתוח מרכזי היישובים, שיקום מבנים היסטוריים ועיבוי מתון (אינפיל) לצורך קליטת צעירים.²²

²⁰ הקמת יישובים כפריים-פרבריים חדשים הסובבים עיר אזורית מהווה הזדמנות לפתח מודל מוניציפלי חדשני של "עירייה אזורית" – שילוב של עירייה ומועצה אזורית, רשות אחת, שתנהל את הקמת היישובים הפרבריים ואחרי שיקומו יהיו חלק בלתי נפרד מהעיר. המודל מוכר במקומות אחרים בעולם ודיונים לגביו נוהלו במשרד הפנים בעבר. ראו התייחסות למודל "עיר-כפר" גם במסמך [עוטף ישראל](#) (המכון לרפורמות מבניות וחוב', 2024).

²¹ למשל, היישובים נעצוץ, נוה חריף ב' ויהל א+ב, שאותו [תוכנית אב למועצה אזורית חבל אילות](#) (מורן, 2011). בנושא הפיתוח האזורי הרב-רובדי בערבה ראו: תנועת אור. (2025). *השדרה המזרחית של ישראל: אסטרטגיית פיתוח והגנה למרחב גבול ישראל-ירדן*. מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל.

²² ראו בנושאי התחדשות כפרית, גרעינים ומרכז מגורים לצעירים את [תוכנית אסטרטגית חבל תקומה](#) (2025).

החברה הבדואית

החברה הבדואית מהווה את אחד מן האתגרים הגדולים לפיתוח הנגב, הן מבחינת הצורך הדוחק להשלים את תהליך ההסדרה ליישובי "הפזורה" (או "הכפרים הבלתי מוכרים") והן מבחינת הצורך הדוחק להניע תהליכי פיתוח מקומי ואינטגרציה של הבדואים עם החברה ועם הכלכלה המקיפות אותם. כל עוד נותר פער כלכלי חריף בין ישובים בדואים ליהודים וכל עוד רבים מהבדואים חיים מחוץ למסגרות מוכרות ובמבנים ארעיים, גוברים חוסר המשילות, הניכור, המפגעים הסביבתיים השונים והתמדת תופעות שליליות כגון פוליגמיה, בערות, פשיעה וכן הלאה, המשפיעים לרעה על כלל הנגב. אתגר ההסדרה והפיתוח מטופל כיום בידי מספר רשויות, בראשן רשות הבדואים, אך במבנה הקיים הן אינן מסוגלות לעמוד במלוא המשימות.

- **הקמת גופי מדיניות ייעודיים** להאצת וייעול הפיתוח במרחב הבדואי בהם ועדת שרים מיוחדת וועדת תכנון ארצית מיוחדת, הרחבת רשות הבדואים ומיקומה תחת משרד רוה"מ, והקמת **"מנגנון תמורות"** חדש ויעיל להסדרת תביעות בעלות בהיקף נרחב.²³
- הגדלת יחידות מקצועיות בתחום הפיתוח המקומי ברשות הבדואים וברשויות המקומיות, כולל העמדת **צוותים מקצועיים** של פרויקטורים לתמיכה ברשות בתכנון ובביצוע מיזמים פורצי דרך.
- האצת פיתוח ושיווק **אזורי תעשייה ברשויות בדואיות** והעמדת תמיכות לתעשיינים, בדגש על מעסיקים גדולים לנשים, ולהקמת מבני תעשייה להשכרה בידי הרשויות לייעול משיכת היזמים ולהגדלת הכנסות הרשויות ואיתנותן.
- הרחבת והאצת עבודת צוותי ההקמה עם תקציבי ביצוע התשתיות הנדרשות **ליישובים החדשים או המוסדרים** – עבדה, רכמה, חשם זנה, אל פורעה, ביר חמם ושילוב הפזורות הסמוכות לעיירות הקיימות.
- יש להאיץ את הקמת **הרובע הבדואי האל-שבטי "אל בוואדי"**, המקודם בפאתי אבו-תלול, כולל הקמת **תחנת רכבת ואזור תעסוקה** סמוך על ציר 25.
- הקמת אגף מיוחד ברשות הבדואים לקידום **פיתוח עירוניות ביישובים הבדואיים** בדגש על צוותי עבודה לתמיכה בעיר רהט ובמיזמי בנייה רוויה, החייאת מרכז העיר ושדרוג נראות המרחב הציבורי.
- יש לחזק ולהרחיב תוכניות חברתיות קיימות המקדמות **שילוב נשים בשוק העבודה, חינוך א-פורמאלי לנוער, הגדלת האוריינות, רכישת מקצועות ותוכניות למפגש והיכרות עם נוער יהודי.**

מוקדי המאמץ הם בעיצוב חדש של מנגנוני התכנון, הפיתוח וההסדרה כך שיחזיקו כלים אפקטיביים למשימתם; כמו כן, הגדלת יכולות הביצוע של גופי הפיתוח ובראשם, יכולתן של הרשויות המקומיות הבדואיות להחזיק צוותים מקצועיים, לספק שירותים ברמה מינימאלית נדרשת, להגיע לאיתנות פיננסית על בסיס הכנסות עצמיות.

²³ לפירוט בנושא ראו טיוטת "[חוק ריפמן](#)" (תשפ"ד 2024).

תשתיות תחבורה מחברות מהירות

תשתיות התחבורה, במיוחד הסעת המונים, מחברות בין מוקדים שונים לבין העיר האזורית בתוך המרחב התפקודי האזורי, בין הערים האזוריות לבין עצמן, ובין לבין הליבה המטרופולינית. פיתוחן של התשתיות לפי המדרג התפקודי מאפשר לתכנן היטב היכן יהיו המוקדים הנגישים ביותר במרחב ובהתאם לפתח בהם את המסה העיקרית של תעסוקה ושירותים. במטרופולין המרושת והמחובר היטב בתשתיות הסעת המונים יעילות ומהירות, יש יתרון ברור לעסקים ולשירותים בכל תחומי החיים לכל התושבים. בפיתוח הנגב טמונה ההזדמנות למהפך בדפוסי הנסיעה לטובת התחבורה הציבורית, על שלל יתרונותיה בחיסכון למשקי הבית, צמצום הגודש וצמצום הפגיעה בסביבה.

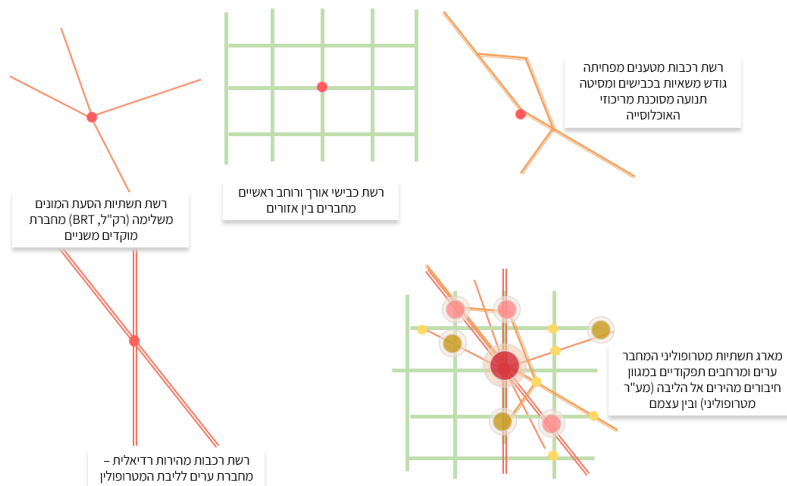
לפיכך, קדימות בתכנון ובפיתוח ניתנת למסילות רכבת מהירה (כבדה) המחברות בין מוקדים עירוניים משמעותיים והופכות את המטרופולין כולו לרשת אורגנית מקושרת עם ליבה ראשית אחת אליה מתנקזים הצירים. תשתיות הסעת המונים משלימות, בתוכן רכבות קלות וצירי BRT (מטרופוליט – "רכבת על גלגלים"), מייצרות חיבור נוסף היכן שקיימים מוקדים חשובים אך סלילת רכבת כבדה אינה ישימה או אינה נחוצה. בנוסף, תשתיות משלימות מאפשרות חיבור בתוך מרחב תפקודי או בין מרחבים שכנים, ליצירת מערכות מוקדים משניות בתוך המטרופולין.

את המערכת הקונצנטרית של התשתיות המטרופוליניות משלימה רשת של כבישים ראשיים, שתפקידם לייצר צירי רוחב ואורך בין אזוריים, ועימם מסילות לוגיסטיות (שעיקר ייעודן לשינוע מטענים והפחתת עומס המשאיות מן הכבישים תוך הרחקת חומרים מסוכנים מריכוזי האוכלוסייה). לבסוף, הרחבת רשתות שבילים האופניים, המדרכות ושבילי ההליכה בערים יגבירו את הנוחות להתניידות בעיר, בלי רכב פרטי, ויעצימו את איכות החיים העירונית באופן משמעותי (וחשוב לציין, ההשקעות המגוונות הנ"ל בתחבורה תתרום משמעותית להתכונות ההתחדשות העירונית באמצעות שיפור המרחב העירוני והפחתת הצורך בהקמת חניות המייקרות מאוד את מיזמי הבנייה).

סדר הפרויקטים להלן מבטא את סדר העדיפויות של התכנון והביצוע. התיעדוף נקבע על בסיס חשיבות הערים ביניהן התשתית מחברת בתוך המערכת המטרופולינית (ערים גדולות לפני ערים קטנות, חיבור לליבת המטרופולין קודם לחיבור בין מוקדים באזור יחיד), יעילות התשתית (רכבות מהירות לפני תשתיות משלימות ולפני כבישים) וכמו כן, בהתחשב בבשלות והתכנות הביצוע (תשתיות מתוכננות קודמות לתשתיות שטרם הוכן עבורן תכנון מפורט, מתארי או אסטרטגי). לבסוף, הצורך בשיקום מרחב העוטף לאחר המלחמה מקנה עדיפות לפרויקטים משמעותיים לקישורו לערי הנגב המערבי ולמרחב המטרופולין.

מיזמי התשתית המוצעים בטווח הקצר מציעים להניח תשתית חזקה להסעת המונים המחברת את כל יישובי תקומה והנגב המערבי זה לזה ולבאר שבע. לצד זאת, דגש גדול במיוחד ניתן לתשתיות הגדולות המחברות את הנגב המזרחי לליבת המטרופולין, במיוחד דימונה כעיר כמוקד מטרופוליני משני חשוב, שדרוג שיהיה "game changer" במרחב בו כמעט ולא קיימת רשת תחבורה ציבורית יעילה כיום. פיתוח הרשת החדשה ממזרח לב"ש (הרוב על בסיס תוכניות קיימות) יסיט ביקושים בהיקף גדול לאזור זה ויוודא שהעיר לא תתפקד כ"תחנת קצה" במסילה מת"א אל כצומת המרכזית לכל הנגב – מרכיב ראשון בחשיבותו במיצובה כעיר מטרופולין עם ליבה סביב רובע החדשנות. המיזמים המוצעים בשלבים המאוחרים יעבו את הרשת המטרופולינית וגם יחזקו צירים בין אזוריים (למשל, חיבור נגב מערבי לאזור רהט, חיבור אזור ערד לדימונה וירוחם וחיבור אילת במסילה אל באר שבע).

סכמה לשלד תחבורה מטרופוליני:

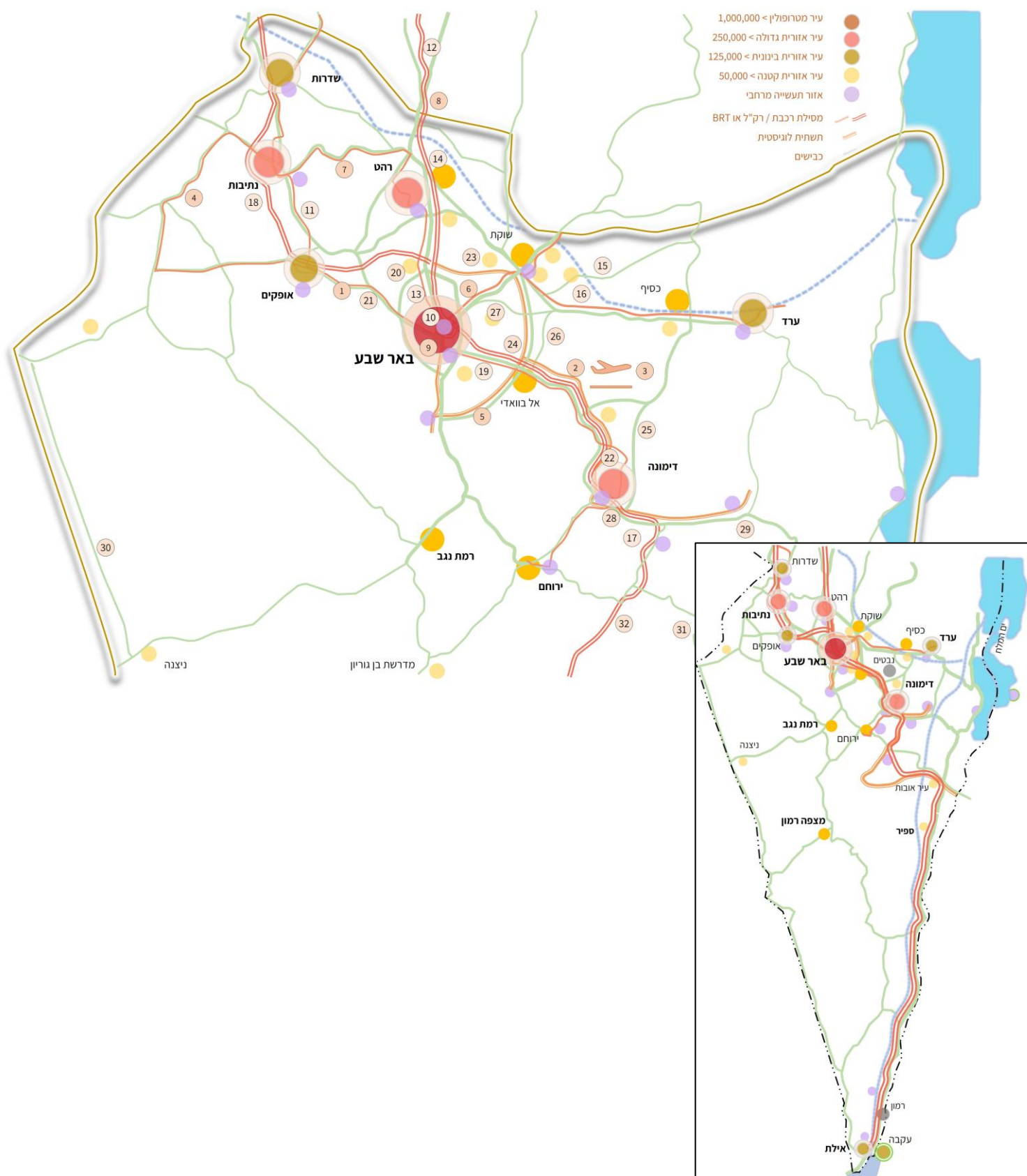

תשתיות לביצוע בטווח המידי (עד 2032):

1. הקמת **נתיב מטרופוליני (BRT) נגב מערבי מקטע אופקים-באר-שבע** שיאפשר הסעת המונים מהירה לליבת המטרופולין לעיר אופקים ולביה"ח השיקומי עדי נגב (נדרש תכנון).
2. **הרחבת מסילת באר שבע-דימונה** המקשרת בין ליבת המטרופולין לעיר הגדולה במזרח הנגב ומהווה מקטע ראשון למסילה הארצית לאילת (ביצוע).
3. הקמת **שדה התעופה הלאומי המשלים בנבטים** - שיהווה נמל תעופה ראשי שני בישראל, התומך בנתב"ג, מיוסד ע"ב התשתית הקיימת בשד"ת הצבאי נבטים ומהווה עוגן צמיחה ראשון בחשיבות בנגב (השלמת תכנון).
4. פיתוח **"טבעת 1" לתחבורה ציבורית** במרכז הנגב המערבי הכוללת פיתוח מרכזי תחבורה כפריים ועירוניים ומערך אוטובוסים יעיל (נדרש תכנון) ו**שדרוג כביש 232 כשלד לעוטף** המפותח בהקפדה כדרך נוף ומורשת.²⁴
5. הארכת **כביש 6 במקטעים הדרומיים** שוקת-נבטים ונבטים-חובב ליצירת נתיב ראשי המחבר בין הנגב למרכז וצפון הארץ ומאפשר לתנועה לוגיסטית וחומ"ס לעקוף את מרכז המטרופולין (ביצוע).
6. סלילת **הרכבת הקלה באר-שבע-ליקית-מיתר**, שתייצר תשתית הסעת המונים בתוך עיר המטרופולין ותחבר במהירות בינה לבין מוקדי קריית המודיעין, מרחב שוקת ומעבר מיתר (ביצוע).
7. שדרוג **כביש 293 נתיבות-בית קמה ומחלף נתיבות** לחיבור רוחבי יעיל בין נתיבות לרהט ולכביש 6 בדגש על תנועת משאיות לתמיכה בפיתוח תעשייתי מואץ במרחב (ביצוע).
8. **שדרוג מחלף בית קמה ומקטע מאחז בכביש 6** להפחתת גודש ציר הכניסה הראשי מהמרכז לבאר שבע והקמת האב מטרופוליני לוגיסטי בנקודת "שער הכניסה" למרחב המטרופולין (נדרש תכנון).
9. הכפלת היקף **התשתיות לתחבורה רכה והליכתיות בערי הנגב הגדולות** (באר שבע, דימונה, נתיבות, ערד, רהט, ירוחם, אופקים, שדרות) - הרחבת רשת שבילי האופניים, הרחבת מדרכות, שיפור ההצללה ושבילי הולכי רגל בשכונות מרכזי הערים.

²⁴ עיינו בפרק **תחבורה בתוכנית אסטרטגית לנגב המערבי וחבל תקומה** (אמאב, 2024) לנושא ציר מתע"ן נגב מערבי ול"טבעת" התחבורה הציבורית האזורית.

מיזמי תשתית גדולים בתמונת העתיד לנגב

תשתיות לביצוע בטווח הקצר-בינוני (2032-2040):

10. שדרוג "תחנת באר שבע אוניברסיטה" כהאב תחבורה מטרופוליני, כחלק מעיצובו של רובע החדשנות כמע"ר המטרופוליני וצומת הרכבות המקשרת את כל חלקי הנגב.
11. הקמת נתיב מטרוני (BRT) נגב מערבי מקטע שדרות-נתיבות-אופקים שיאפשר הסעת המונים מהירה לליבת המטרופולין לערי הנגב המערבי בדגש חיבור אז"ת נ.ע.מ ומזרח נתיבות (נדרש תכנון).
12. הרחבת מסילת באר שבע-לוד (המסילה לתל אביב) לחיזוק הקישוריות בין המטרופולינים (ביצוע).
13. הקמת תחנת הרכבת "באר שבע צפון" לחיזוק נגישות הרובעים הצפוניים המתוכננים (נדרש תכנון).
14. הקמת תחנת הרכבת "רהט צפון" לחיזוק הנגישות לעיר ולרובע החדשנות המתוכנן (נדרש תכנון).
15. הקמת כביש הגישה ליתיר ושדרוג כביש 316 המחבר את מרחב שוקת, חירן ויתיר למטרופולין (ביצוע).
16. סלילת רכבת קלה או מטרונית לערד, המחברת את העיר למסילת ב"ש-ליקית (נדרש תכנון) (הנתיב יבוא במקום המסילה המתוכננת ערערה-ערד, אותה ניתן לגרוע בשל חוסר יעילות הצפוי בה).
17. שדרוג מקטע מסילת הרכבת דימונה-רותם ותחנת נוסעים בפארק רותם, כחלק מהמסילה לאילת, לחיזוק מוקדי התעסוקה במרחב רותם-קמ"ג ותשתית התיירות בנגב המזרחי (נדרש תכנון חלקי).
18. הקמת מסוף מטענים רכבתי בנתיבות להסעת גודש משאיות מהמרחב והאצת תיעוש המרחב (ביצוע).
19. הקמת מסוף רכבתי בשגב שלום כהאב לוגיסטי מטרופוליני ראשי (ביצוע).
20. סלילת כביש עוקף באר שבע מערב ומחלף גורל, המהווה שער כניסה לעיר המטרופולין (נדרש תכנון).
21. שדרוג צומת או הקמת מחלף אשל הנשיא להפחתת גודש בחיבור הנגב המערבי למטרופולין (נדרש תכנון).

תשתיות לביצוע בטווח הארוך (אחרי 2040):

22. הקמת נתיב מטרוני (BRT) נגב מזרחי באר שבע-דימונה-ירוחם, שיאפשר הסעת המונים מהירה לליבת המטרופולין וחיבור הישובים הבדואיים, בדגש על אל-בוואדי (נדרש תכנון).
23. רכבת גורל-שוקת – שלוחת מסילה לקריית המודיעין וצומת שוקת (נדרשת השלמת תכנון).
24. סלילת רכבת "עוקפת מטרופולין" שוקת-נבטים-חובב המייצרת נתיב תובלה "עוקף באר שבע" המאפשר שינוע חומ"ס בהיקף גדול בריחוק מריכוזי אוכלוסייה (נדרש תכנון מפורט).
25. סלילת "כביש 80" דימונה-ערד המקצר ומחזק את החיבור בין הערים האזוריות (נדרש תכנון).
26. סלילת "כביש 72" חוצה בקעת באר שבע מאל-בוואדי לסעוה (נדרש תכנון).
27. סלילת כביש 31 המחבר בין סעוה לעומר (קיצור הנתיב מבאר שבע לערד) (נדרש תכנון מפורט).
28. שלוחת רכבת מטענים עוקפת דימונה (מדרום לאזה"ת) להרחקת מטעני חומ"ס מהעיר (נדרש תכנון).
29. הרחבת כבישים 90-25 (הציר הראשי לאילת) (השלמת תכנון).
30. סלילת כביש 10 (גבול מצרים הצפוני) מפתחת שלום לניצנה (נדרש תכנון).
31. שיקום והשמשת כביש מעלה עקרים ירוחם-ערבה (נדרש תכנון).
32. הנחת מסילת הרכבת לאילת מקטע סופי מרותם לאילת (ביצוע).

פיתוח בכל תחומי החיים

איכות החיים בעיר או ביישוב אינה נקבעת על בסיס היבט צר כלשהו אלא מתוך מענה מספק בכל תחומי החיים הנוגעים לאדם ולמשפחתו: בדיוור, בתעסוקה, בצריכה, בסביבה ומרחבי פנאי, בתרבות ובילוי, בביטחון אישי, בבריאות, בקהילה ובחינוך. מאחר ורבים מתחומים אלו תלויים בשירותי הממשלה או הרשויות המקומיות, הצעד החשוב ביותר על מנת לוודא את איכותם ונגישותם לכל תושבי האזור היא בביצוע התאמה של שירותים אלו ליעדי האוכלוסייה והבטחת אספקתם בשלב מוקדם וכתנאי לגידול האוכלוסייה (ולא בדיעבד, תוך השארת התושבים עם מענה נחות ובפיגור נצחי לעומת המרכז). לכן, אלו הפעולות הנדרשות:

בריאות

הנגב הוא האזור בעל הנגישות הפחותה ביותר בארץ לשירותי בריאות – בכמות ובאיכות. פיתוחו כמרכז חיים מחייב התמודדות ישירה עם בעיה זו ומיצובו מחדש כאזור התומך בבריאות במובנה הרחב.

- הכנת **תוכנית לאומית לשירותי הבריאות בנגב**, המתייחסת מערכתית לכלל היבטי מרכזי הרפואה, שירותי הרפואה ומספר המיטות, כוח האדם וכיו"ב. התוכנית תוודא את השוואת רמת **שירותי הבריאות** בין המרכז לנגב, בכל הפרמטרים (בהם מספר מיטות ואנשי סגל לנפש, נגישות שירותים מיוחדים כגון MRI וכיו"ב) לפי יעדי האוכלוסייה – בעדכון תמ"א 49 לבריאות ובתעדוף תוכניות עבודה לחומש של משרד הבריאות.²⁵
- התייחסות ממוקדת למגמת יציאת שירותי הרפואה מבתי החולים הגדולים כמנוף להרחבת **שירותי בריאות בקהילה, שירותי טיפול מרחוק ואשפוז ביתי** – אמצעים להפחתת גודש, סיכון ועלויות בבתי החולים ולקירוב הטיפול למגורי המטופל ובהתאם לצרכיו. מומלץ לבצע הרחבת תוכניות הכשרה מיוחדות למטפלים (caregivers) ולספקי שירותי בריאות בקהילה ובבית בשיתוף הפקולטה בבן-גוריון.
- הקמת **בית החולים החדש (פרס)** (ביצוע בהתאם לתוכנית).²⁶
- הקמת **מוקדים רפואיים אזוריים משלימים** בערים אופקים, נתיבות, רהט, מצפה רמון וערד, ובתי חולים **גריאטריים** חדשים בבאר שבע, נתיבות ודימונה.²⁷
- הרחבת תוכניות טיפול רגשי, רפואה מונעת והתפתחות הילד, כולל הקמת **מרכז טיפולי-שיקומי רב תחומי** בנגב מערבי ובנגב מזרחי, טיפוח רשת אזורית של "נאמני בריאות" וקידום תפריט בריאות ואורח חיים בריא בקהילות.²⁸

²⁵ ראו: [מערך שירותי הבריאות בנגב: בין הבטחה למציאות](#) (קואליציית ארגוני הבריאות בנגב, 2020).

²⁶ ראו: [החלטת ממשלה 2025: תוכנית רב שנתית לפיתוח הדרום](#).

²⁷ [שינוי 20 בתמ"א 1](#) (המעדכן את תמ"א 49 לבריאות) הגדיר מוקדי רפואה אלו לצד מוקדים רחבים בשאר הארץ. על התוכנית הלאומית לנגב להעמיד סדרי עדיפות להקמת המוסדות בנגב כתנאי לעמידה ביעדי הגידול. מוסדות הרפואה הינם מנועי צמיחה הן בשל השירותים שהם מציעים והן בזכות המשרות האיכותיות הנוצרות לצרכי התפעול שלהם.

²⁸ בנושאים אלו ראו [תוכנית אסטרטגית חבל תקומה](#) (2025); וגם: [תוכנית אסטרטגית לקידום בריאות בראייה אזורית](#) (אשכול נגב מערבי, 2021).

חינוך

החינוך מהווה מרכיב מרכזי בבניית ההון האנושי האזורי ובכך, התשתית לצמיחה כלכלית ולמוביליות חברתית. ובמקביל, חינוך איכותי או מותאם לצרכים ייחודיים הוא גם אחד מן השיקולים הבולטים בבחירתן של משפחות על מקום מגורים. בניית האקוסיסטם החינוכי בנגב כרוכה ביצירת מגוון זרמים, טיפוח בתי ספר ומגמות מצטיינים, חיבור מערכות החינוך למרחב התעסוקתי ומשיכה אפקטיבית של צוותי הוראה. חולשתו של הנגב בהיבטים אלו עשויה להפוך לחוזקה במידה ותוגדר תוכנית לאומית מרחיקת ראות.

- הכנת ואישור תוכנית לאומית להפיכת הנגב למעבדה החיה לחינוך למאה ה-21.
- בסיס התוכנית הלאומית יהיה הקמת המרכז הלאומי לחדשנות בחינוך (מוצע על בסיס מרכז מיינד-סט בירוחם ל"אד-טק", אליו יועתק מרכז הכובד של מט"ח ובו יבוצעו תוכניות האצה רחבות לטכנולוגיות חינוכיות) והקמת 20 פיילוטס בבתי הספר ברחבי הנגב לנסיינות בשיטות חינוך חדשות המשלבות שיטות פדגוגיות עם טכנולוגיות בינה מלאכותית ואחרות.²⁹
- תקצוב מערכות החינוך המקומיות למשיכת סגל הוראה, במענקים ישירים ובהקמת "קהילות מחנכים" בשכונות מטרה בערים ובישובים.³⁰
- הטמעת תוכניות חינוך מותאמות להתמחות האזורית (להלן), בתוכן מגמות לימוד לאגרו-טק בנגב המערבי, אנרגיה מתחדשת בב"ש ובנגב המזרחי וטיפוח מגמות הרובוטיקה בנגב המזרחי בשיתוף התעשיות הביטחוניות, כולל תוכנית צוערים לרובוטיקה בשיתוף צה"ל.³¹
- הקמת בית ספר מצטיינים במקצועות STEM ברישום ארצי בבאר שבע והקמת קרן תמיכה להקמת בתי ספר ייחודיים ויצירת מגוון זרמי חינוך בכל אזור.

תרבות ופנאי

פעילות פנאי היא מרכיב חשוב והכרחי באיכות חייו של האדם, בזכות המקום ובקהילתיות, וזהו גורם מפתח בתפישתו של מקום כאטרקטיבי – בין אם לתושבים או למבקרים. כיום הנגב מצוי בעמדת חולשה בולטת בהיצע "האמניטיס" – תשתיות ופעילויות התרבות, האומנות, הבילוי והקולינריה. חשוב להדגיש כי חיבור בין תרבות לבין פיתוח אזורי אינו בר השגה דרך התמקדות בפעילויות צרות, אלא רק בראיה הוליסטית המבינה את צריכת התרבות והפנאי כ"אקוסיסטם יצירתי-אזורי", המחבר את התשתיות השכונתיות והעירוניות, עם מוסדות אזוריים ומטרופוליניים ובדגש על כוחה של התרבות להעצים את מרכזי הערים ואת התיירות האזורית. השקעה בתרבות הינה השקעה במיצוב ובמיתוג אזורי וכרוכה ישירות בבניית ביקושים.

לבסוף, למרחב התרבותי תפקיד קריטי בבניית חוסן קהילתי והתגברות חברתית על משבר.³² על אסטרטגיית התרבות לנגב להתמקד בכוחן מחד ובצרכיהן מאידך, של קהילות המיוחדות. יש לתת דגש מיוחד למיזמי הנצחה לאירועי ה-7/10 בנגב המערבי (לא רק בחבל תקומה), על מורשת העדות השונות ועל הנכחת התרבות

²⁹ בחינה ראשונה המבוססת על שותפות רב-מגזרית של אפשרות זו נבחנה לאחרונה תחת מרכז מיינדסט.

³⁰ פרויקט לדוגמא של "קהילת מחנכים" הוקם במצפה רמון, בשיתוף תנועת אור, ובו גובש גרעין מחנכים שענה על צרכי היישוב ואפשר להם חיים במתחם קהילתי מיוחד.

³¹ ראו בנושא זה: דקל, ת. (2023). פיתוח מנועי צמיחה בענפי האנרגיה והרובוטיקה בדימונה. תנועת אור ועיריית דימונה.

³² להרחבה: אקוסיסטם יצירתי-אזורי בנגב המערבי (לפידות, חזות וחוב', 2024); כמו כן. תנועת אור. (2024). תיירות, תרבות ופנאי. מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל.

הבדואית, הנכחתה ושילובה בעשייה התרבותית היהודית. אלו יעגנו את הקשרים החברתיים ואת הזדהותם של אנשים עם המקום ויהיו עוגנים לחוסן ולצמיחה. לשם כך נדרשים:

- הקמת **מנהלת תרבות לנגב** שתקדם אסטרטגיה אזורית הוליסטית ותתמוך במיזמים ובמנהלות מקומיות המתפקדות תחת הרשויות המקומיות או האשכולות.
- הקמת **רובע תרבות בכל עיר גדולה**, המשלב בין מרקם אורבני מעורב שימושים, מורשת אדריכלית, דיור בר השגה והיצע רחב של מסעדות, פאבים וחנויות. בכל רובע תוקם מנהלת מרכז עיר/רובע תרבות אשר תעמיד תמיכות **לגרעיני אומנים** במגורים, בהקמת מוסדות וגלריות, בהנחת תרבות רחוב בתמיכות לפאבים ומסעדות ובהפקת אירועי ענק – **פסטיבל עירוני שנתי** - בתחומי קולינריה ובילוי. מיקוד מיוחד נדרש **ברובע העיר העתיקה באר שבע** וגם בבערים דימונה, ערד, נתיבות ואילת.³³
- במרכז רובעי התרבות/מרכז עיר יתוקצבו **אירועי תרבות רחוב מדי שבוע** באופן שימסד את המקום בתודעה הציבורית כמוקד תרבות ובילוי.
- הקמת **מוסד עוגן תרבותי גדול** אחד נוסף לפחות במרכז באר שבע ובקרבת תחנת רכבת (תיאטרון, אולם קונצרטים, מרכז אומנויות הבמה, מוזיאון וכיו"ב) וכמו כן, היכל תרבות ואולם כנסים בשדרות.³⁴
- הקמת **קריית ספורט לאוכלוסייה הבדואית ברהט**, לקידום תרבות הספורט בחברה הבדואית והקמת **מוסד אקדמי לאומי לספורט תחרותי** "וינגייט דרום" בשדרות.
- העמדת תמיכה להקמת **בריכות ציבוריות** רובעיות חדשות בערים הגדולות.
- הכשרת אתר **לפסטיבל ענק** בסגנון מידברן בכל אזור – בנגב המערבי (אזור גבולות) ובנגב המזרחי (צין).
- תמיכה **במיזמי הנצחה** מגוונים בנגב המערבי ומיזמי **הנחת המורשת התרבותית בחברה הבדואית ובעיירות הפיתוח**.
- האצת הקמת **"נגב-פארק"** בין באר שבע לחצרים, לפעילויות אקסטרים מוטוריות.
- תכנון **"קריית שירותים אזוריים"** – משבצות קרקע גדולות (כמה מאות דונמים בכל אשכול) בנגישות גבוהה לאזור, בהן גמישות רבה להקמת מיזמים גדולים בתחומים שירותי ציבור, ספורט, תרבות ופנאי, הן בביצוע ממשלתי והן בביצוע יזמי, ליצירת בשלות לקליטת מיזמים גדולים (למשל: היפודרום, קריית ספורט בסגנון "וינגייט", אתר גולף, פארק נושאי, חווה טיפולית וכן הלאה).

סביבה

גם הסביבה משפיעה רבות על חיי התושב ועל זהותו עם המקום והמרחב, בין אם מדובר בסביבה הטבעית או החקלאית הנשקפת מחלון הבית ומשמשת לטיול משפחתי או לג'וינג בערב, ובין אם זהו מרחב "טבע עירוני" או שלד ירוק של גינות, שדרות ופארקים הסמוכים לבית ושזורים במרקם העירוני, מנעימים את התנועה ברחוב, מאפשרים יציאה לבילוי עם הילדים, פיקניק, או פעילות ספורטיבית. אקלים הנגב עתיר הקרינה ומיעוט המים מקשים על פיתוח נופי אך אין להפחית מחשיבות הראייה הלאומית, שלאורך שנים ראתה בנגב "חצר אחורית", העתיקה אליו מתקני תשתית, תעשייה ופסולת מזהמים ופסחה על שמירת הסביבה וטיפוליה. גם תכנון הערים עצמן אחראי לחלק נכבד מן העזובה המאפיינת שכונות רבות, שעוצבו עם שטחים פתוחים נרחבים אשר הרשויות החלשות לא יכלו לדאוג לטיפולם ותחזוקתם באקלים הקשה ובעלויות ההשקיה הגבוהות. הזנחת הסביבה בעיר וסביבה היא עול על צווארה ומסכלת את הפיכת הנראטיב מפריפריה לאזור

³³ לאילת תוכנית לפיתוח עיר תרבות המשלבת תיאטרות, מוסדות הכשרה לאומנויות הבמה וכפרי אומנים.

³⁴ לתמיכה בתרבות ובהקמת או תחזוקת מוסדות תרבות בחבל תקומה הוקצו 300 מלש"ח לתשתיות ספורט הוקצו כ- 700 מלש"ח: [תוכנית אסטרטגית חבל תקומה](#) (2025).

ביקוש. פיתוח הנגב כרוך בעבודות בהעצמת איכויות הסביבה ויצירת נווי מדבר פורחים, תוך שימור מרחבי הפרא והמגוון הביולוגי הייחודי למדבר:

- **הצפת נחל באר שבע** כחלק מפיתוח הפארק המטרופוליני (תוכנית קיימת), והקמת **אגם גדול במיוחד לנופש מטרופוליני** במרחב שממערב לבאר שבע.
- שדרוג והרחבת **הפארקים ומרחבי הטבע העירוני** בהיקף משמעותי. בכל עיר גדולה יפותח פארק מרכזי וחיבורו לשלד משלים של שדרות, שבילים וגנינות כיש, הצפת אגמים ושימור שלוליות חורף ושילוב מיזמי תיירות, פארקי שעשועים ומים, מתקני ספורט ומסחר מקומי (בתי קפה ומסעדות): **נחל בווה** (נתיבות), **פארק נחל אופקים, נחל גרר** (רהט), **נחל שועלים ואגם ירוחם, בקעת ממשית** (דימונה) (תוכניות קיימות).
- ביצוע **מיזם לאומי ענק לנטיעות והצללת רחובות בכל השדרות העירוניות** בבאר שבע, רהט, אופקים, נתיבות, שדרות, ערד, דימונה, ירוחם ואילת – 5,000 עצים לפחות בכל עיר.³⁵
- תמיכה ביכולות המקומיות לפתח נוי עירוני, לתחזק ולאכוף באמצעות הכפלת תקנים מקצועיים ועריכת הכשרות מקצועיות **למחלקות שפ"ע עירוניות ויחידות אכיפה סביבתית**.
- פיתוח והרחבת **יכולות ההשקיה וסיוע בעלויות השקיה לרשויות מקומיות מדבריות**, על בסיס תוכנית ישימה מאושרת לגינון תואם לתנאי מדבר וחשכוני במים. בתוך כך, הקמת מוביל **מים ראשי חדש לנגב המזרחי מהשפד"ן** לתיעול 100 מיליון מ"ק, קו מים דימונה ירוחם³⁶ **והרחבת ושדרוג כל המטש"ים העירוניים לטיהור ברמה שלישונית ולעמידה ביעדי האוכלוסייה המוגדרים לעיר ולאזור**.³⁷
- הכנת תוכנית אב **למסדרונות אקולוגיים** בנגב וחיזוק הגדרתם הסטטוטורית כאזורים לשימור, תוך העמדת משאבים נדרשים לאכיפה כנגד השלכת פסולת, ציד וכיו"ב וביצוע מחסומים למניעת כניסת רכבים. מיקוד מיוחד ייעשה בשימורו של מסדרון שדרת ההר המחבר את מרחב הרי חברון דרך הנגב המזרחי ולעבר הרי אילת והערבה.³⁸

פארק נחל אופקים – נדרשת השקעה בפיתוח ובטיפוח הנופי כדי שיהפוך לריאה ירוקה אטרקטיבית לתושבים.

³⁵ ראו: **תוכנית אסטרטגית לאומית להצללה וקירור במרחב העירוני באמצעות עצים** (משרד הגנ"ס וחוב').
³⁶ קו מים מזרחי ומערבי מהשפד"ן לנגב מתוכננים אך נדרשים לתקצוב ביצוע ולמניעת בזבז עודפי מים נרחבים שלא ניתן כיום לתעל למדבר. קו מים ממט"ש דימונה לירוחם מתוכנן וצפוי לאפשר הרחבה ניכרת בהשקיה בעיר.
³⁷ תשתיות המט"ש (מכוני טיהור שפכים) מהוות צוואר בקבוק קריטי לצמיחה עירונית ועלותם גבוהה. למשל, **בתוכנית אסטרטגית חבל תקומה** (2025) הוקצו כ-160 מל"ח לשדרוג שני מט"שים בנגב המערבי. יש להקצות סכומים דומים כבר כעת לטיפול בשפכי באר שבע והנגב המזרחי, להרחבת ההשקיה ולמוכנות להרחבת הערים.
³⁸ תוכנית דומה הוכנה באזור מרכז הארץ: **תוכנית אב למסדרון האקולוגי המזרחי** (משרד הגנ"ס וחוב', 2022).

מנגנונים אזוריים

האזוריות היא החיבור בין שחקנים רבים במרחב גדול ורתימתם למהלכי פיתוח המובילים לצמיחה מכלילה ובת קיימא. אף לא רשות מקומית לבדה אינה מסוגלת לגייס את היכולות המקצועיות והמשאבים הנדרשים לאתגר מסוג זה ולכן, יש לפתח ולחזק את מנגנוני התכנון, הפיתוח והניהול האזוריים, תוך בניית ממשקים עם שותפים רבים ובעלי עניין מכל המגזרים.

מאחר וקנה המידה האזורי הוא היעיל ביותר לטיפול במכלול סוגיות (לדוגמא, מיזמי תשתית או צמיחה כלכלית גדולים, ניהול קלאסטר תעשיות אזורי, או ניהול שירותים המקנים יתרון לגודל כגון טיפול בפסולת או מפגעים, שירותים חברתיים עם ספי כניסה גבוהים וכו'), יש לוודא כי למנגנון האזורי יש את הכלים, הסמכויות והמשאבים לטפל בהן היטב.³⁹ על כן, נדרש לפעול בהיבטים הבאים:

- **חיזוק בסמכויות, בתקנים ובמשאבים את אשכולות הרשויות** – נגב מערבי ומזרחי והקמת רשות מטרופוליטית לבאר שבע והיישובים הסמוכים – ולהופכם לגופי הביצוע המובילים של תוכניות הצמיחה (כמובן בתיאום ושיתוף פעולה מלא עם הרשויות המקומיות ועם גופי הממשל המתקצבים ומנחים).
- **טיוב גבולות האשכולות** בהתאמה למרחבים התפקודיים ולפעול לצירוף כלל הרשויות לאשכול הרלבנטי להן. יש לתת יחס מיוחד לאשכול נגב מזרחי, הכולל תחתיו 40% משטח המדינה ואינו מסוגל להתמודד עם מתן שירות אפקטיבי לשטח נרחב זה, ופיצולו לשלוש מנהלות אזוריות לכל הפחות – דרומית (מרחב תפקודי אילת וערבה), מרכזית (מרחב תפקודי דימונה) וצפונית (מרחב תפקודי ערד).
- מתן כלים מיוחדים בידי האשכולות **לייעול תהליכים ושירותים ברשויות קטנות** המתמודדות עם אתגרים ייחודיים, בתוך כך הרחבת תהליכי איחוד השירותים הנהנים מיתרון לגודל (למשל, פינוי אשפה או שירותים וטרינריים – המקודמים באשכולות כיום) או איחוד ועדות תכנון מקומיות, מנהלות משותפות לאזורי תעשייה וכיו"ב.
- העמדת **צוותי התערבות למיזמים פורצי דרך לכל אשכול**, צוותים רב-תחומיים החוברים לאשכול (ו/או דרכו לרשויות המקומיות) לסיוע פרויקטלי בהובלת מיזמים בצמיחה דמוגרפית, כלכלית, תשתיתית וכו'.
- הרחבת מנגנוני השת"פ האזורי בפורומים קבועים לגיבוש אסטרטגיות ומיזמים פורצי דרך.⁴⁰
- מוצע להתניע פיילוט של **מודל מוניציפלי חדש – עירייה אזורית** בערד ו/או בדימונה. המודל החדש יאפשר יתוחם של יישובים כפריים כחלק אינטגרלי מהעיר, שכונות כפריות בעלות ציביון ייחודי, המפותחות ומשוררות כחלק מן העיר הסמוכה להן ובלא הקמת מנגנוני ניהול חדשים ויקרים ובלא יצירת תחרות "קניבלית" על משאבי ארנונה, אזורי מסחר ותעסוקה וכיו"ב.⁴¹
- רפורמה במערך **הטבות המס לתושבים ולעסקים** כך שתשקף עדיפויות מרחביות אסטרטגיות (במקום להשען על היגיון "רווחתי" המקצה הטבות לרשויות המדורגות נמוך סוציו-אקונומית) ובכך, מתן תמריצים למגורים והשקעה בבאר שבע וביטול או מיתון החיסרון שלה בתחרות מול ערי הלוויין.⁴²

³⁹ להרחבה בחשיבות הממשל האזורי: זקן וחוב'. (2025). האזוריות החדשה של ישראל. המכון למחשבה ישראלית.
⁴⁰ דוגמא חשובה לפורום אזורי אסטרטגי הוא במיזם "ריג'ן אפ" של ג'וינט תבת ומשרד הפנים, הפועל כעת בנגב המערבי ומומלץ להרחיבו לגלעין המטרופולין ולנגב המזרחי.

⁴¹ בנושא זה, ראו בפרק המרחב הכפרי לעיל; כמו כן, הנושא נידון גם במסמך עוטף ישראל (המכון לרפורמות מבניות וחוב', 2024); ונבחן בוועדות הגבולות. מודל העירייה האזורית יצמצם עלויות, יבטל תחרות מוניציפאלית מיותרת וגם יפחית התנגדות ערים להקמת היישובים, מאחר ואלו יזכו לשליטה בתהליך וראייתו כחלק מהותי בצמיחתו.

⁴² כיום, רשויות שונות בנגב מקבלות הטבות מס של עד 18% בעוד לב"ש אין הטבה מסוג זה, מה שמהווה ככל הנראה, מרכיב קריטי בקיפאון הדמוגרפי של העיר בשנים האחרונות ומגמת הגירה חזקה ממנה אל ערים כגון אופקים, דימונה ועוד. צמיחת האחרונות חשובה, אך רק כל עוד עוד עיקר הצמיחה מגיע ממחוז נגב ולא על חשבון עיר המטרופולין שלו.

צמיחה כלכלית מבוססת נכסים אזוריים

הצמיחה הכלכלית היא הגורם "הראשון בין שווים" במשיכת אוכלוסייה לאזור. הגורמים הישירים המובילים לצמיחה כלכלית הם אלו המייצרים ערך ברור למעסיקים ולמועסקים, במיוחד בתחומים הנוגעים לפיריון, לחדשנות, לעלות כוח עבודה ולמיומנות, לעלות תנועה ותובלה, לעלות נדל"ן, לאיכות סביבת העבודה, לשירותים סביבתיים ועסקיים ולשרשראות ספקי שירות ומוצרים. השקעה במכלול נכון וממוקד של גורמים באזור, בעיקר כזו המבוססת על הנכסים שלו,⁴³ מסוגלת לייצר ערך מובהק למשקיעים ולמעסיקים ולהוביל להתמחויות אזוריות ובאמצעותן לצמיחה בת-קיימא ומכלילה.

קיים מספר רב של מודלים שינוי לצמיחה כלכלית אזורית.⁴⁴ העיקרון המנחה כאן הוא לראות את היתרון בכל אחד מן המודלים ולשאוף ליצור **שילוב מיטבי ביניהם**, תוך הבנה שמודל יחיד לא רק שאינו מספק בהיקף ואיכות התעסוקה שייצר, אלא שהשענות עליו בלבד מסוכנת כמו "לשים את כל הביצים בסל אחד". הבולטים מבין המודלים הם:

- קלאסטרם תעסוקתיים** – מינוף הענפים בעלי היתרונות היחסיים הגבוהים ביותר בכל אזור, על בסיס נכסיו ורצוי על בסיס המצאות צבר בוסרי של חברות פעילות בענף, דרך פיתוח אקוסיסטם ושותפות בין מגזרית.

- רובעי חדשנות** – מתחמים אורבניים המשלבים מוסדות ציבור, מחקר, עירוניות תוססת ותשתיות לקידום הפריה הדדית וחדשנות טכנולוגית.

- מוקדי מצוינות** – חיזוק האקדמיות כמרכזים ליצירת והפצת ידע ומומחיות.

- מסלול ירוק** – יצירת "פתיחות לעסקים", ליווי והקלה על השקעה וצמיחה עסקית.

- תשתיות** – המכלול הפיזי-תשתיתי בתחבורה, תקשורת, מבנים וכן הלאה ימשוך עסקים מעצמו.

- מורכבות** – דווקא מגוון ביכולות ייצור מרובות יוצר בסיס להתפתחויות ולצמיחה נוספת.

- "ציד טרף גדול"** מענק ייחודי לחברות בינלאומיות מובילות אשר יניעו מעגלי צמיחה נרחבים סביבן.

- "צ'מפיונים"** – רתימת יחידי סגולה בעלי כישרון בולט בתחומם (טאלנט) המובילים יוזמה סוחפת.

- מוסדות עוגן** – העתקת/הקמת מוסדות גדולים לאזור העוסקים בצמיחה ישירות או תומכים בה.

- תעשייה 4.0** – או תעשייה מתקדמת – סיוע לענפים שונים להשתדרג בהטמעת טכנולוגיה חדשה state of the art, התייעלות ארגונית וכישורי עובדים מתקדמים להעלאת הפיריון ושמירת תחרותיות, בייצור, תיירות, חקלאות או שירותים.

מרחב מטרופולין באר שבע (צפון הנגב מדימונה וים המלח ועד נתיבות) מהווה מוקד כלכלי חזק ויציב – רביעי בגודלו אחרי מרחב ת"א, ירושלים ואזור נצרת-עפולה – עם כ-8.7% מן השטח העסקי הבנוי בכלכלה

⁴³ נכסים עשויים להיות פיזיים, כרוכים בנרטיב או טמונים בהון אנושי. במצב מיטבי, הם נטועים באזור מסוים, קשה להעתיקם למקום אחר ויש להם פוטנציאל להפוך למנוע צמיחה מכלילה עם חיבור למגמות צמיחה בינלאומיות.

⁴⁴ הרשימה להלן נשענת רבות על סקירה מעמיקה של תיאוריות שינוי כלכלי-אזורי המופיעה ב: [מודל יישומי לפיתוח כלכלי אזורי](#) (מילכ"א, 2021).

הישראלית.⁴⁵ עם זאת, היחס בין שטח עסקי לבין איכות המשרות אינו ישיר. ליצירת צמיחה נדרש להעלות פריון עסקים, לחזק את ההון האנושי, ולהעלות את החדשנות וההובלה הטכנולוגית המבוצעות בנגב עצמו.

לנגב חולשות ניכרות בהון האנושי ובהתאמתו לעולם התעסוקה המשתנה כיום, הוא נשען רבות על תעשייה מסורתית או מעורבת ואזורי התעסוקה שלו אינם די אטרקטיביים. ולצד זאת, ניתן להצביע על **מספר רב של נכסים משמעותיים ובעלי כושר תחרות ארצית ואף בינלאומית**, כולם יחד מחזיקים פוטנציאל רב לייצר קפיצת מדרגה: **התעשיות הגדולות** המבוססות במרחב ותלויות בו (רבות מהן מובילות בענפי הכימיה והמינרלים), **עתודות שטחי התעשייה** העצומים שאינם קיימים בשאר הארץ (בראשם נאות חובב ומישור רותם) ושטח למתקני ושדות ניסוי גדולים, עתודות העובדים הגדולה **בחברה הבדואית** הרחוקה ממיצוי, **מוסדות המחקר וההשכלה** המובילים (בראשם אוניברסיטת בן-גוריון וגם מרכזי המו"פ – גילת, דרום, קטיף, ים המלח והערבה ועוד), היותו מעבדת ענק לטכנולוגיות **"דזרטק"** הפונות לאתגרי עצומים המאפיינים מדינות ספר מדבר בהודו ואפריקה החוות מדבור – **בחקלאות ובאנרגיה מתחדשת**, היותו **גשר בין-יבשתי** ומתאים לפיתוח תשתיות על המחברות ומגשרות בין כלכלות, בשלותו לקלוט את מתקני הענק של **שדה התעופה הלאומי המשלים, מחנות צה"ל הטכנולוגיים והתעשיות הביטחוניות הגדולות** (אלביט ורפא"ל) ברמת בקע, המעבדות המגוונות ברובע החדשנות באר שבע, וייחודיות **נופי ארץ בראשית** המגנישים חווית הרפתקה לתייר במרחב מפותח בסגנון "מדבר ידידותי".⁴⁶

מעט תוכניות גובשו באופן מערכתי והוליסטי לקידום הצמיחה הכלכלית האזורית בנגב, ודאי שלא מתוך ראייה מונחית נכסים ובניית אקוסיסטם לחדשנות (תוכניות שונות עסקו בנושא מזווית מקומית אך התקשו לגבש מהלך אזורי – מצב המשתנה לטובה רק בשנים אחרונות).⁴⁷ בחלק זה נפנה לבצע ניתוח "מאקרו" של המיזמים מניעי הצמיחה החשובים ביותר, המבוססים על נכסיו של הנגב ועל הזדמנויות משמעותיות, תוך הפניה לפרויקטים המצויים בתכנון או לקראת ביצוע וגם על הצבעה על מיזמים פורצי דרך שטרם גובשו באופן רשמי. הפרקים הבאים חולקו על בסיס קיבוץ פעולות השואבות מתוך תיאוריות בעלות "קירבה משפחתית":

ההמלצות בנוגע ל**מהלכים מוסדיים לפיתוח כלכלי**.

המלצות ל**אזורי תעשייה ותעסוקה** כמתחמים הפיזיים המרכזיים בהן יתמקמו החברות

המשמעותיות לצמיחה הכלכלית.

המלצות הנוגעות לענף התיירות על מאפייניו המיוחדים בדגש על **מכלולי תיירות אזוריים**.

פיתוח **התמחויות אזוריות (קלאסטרים)** ומוסדות עוגן – רצינול הפיתוח למתודולוגיה ומתווית פיתוח למספר התמחויות שזוהו כמחזיקות פוטנציאל גבוה.

⁴⁵ פורת, ע., וחוב'. (2025). *בין אזוריות לגרביטציה*. עיקר העיר, המרכז לחקר ופיתוח האזוריות, אוניברסיטת חיפה.

⁴⁶ **נספח 1** מביא ניתוח של הנכסים השונים בנגב.

⁴⁷ בין התוכניות והמחקרים שהוכנו בשנים האחרות, ראו למשל: **"דו"ח הדזרטק הראשון בישראל"** (קהילת דזרטק, 2022); **תוכנית אסטרטגית לפיתוח הנגב** (דרומה, 2008); **התוכנית הלאומית לצמיחה כלכלית באמצעות קלאסטרים תחרותיים** (מנהלת הצמיחה, 2024); **יישום צמיחה מכלילה ברובע חדשנות של באר שבע** (המועצה הלאומית לכלכלה וגו' ניט אלכא, Potter, J., Miranda, G., Cooke, P., Chapple, K., Rehfeld, D., Theyel, G., ... & Rosenboim, M. (2012). Clean-Tech Clustering as an Engine for Local Development.

מהלכים מוסדיים לפיתוח כלכלי

יצירת הסביבה העסקית בה פורחים עסקים קטנים וגדולים ממגוון סוגים תלויה בפיתוחו של מרחב פיזי מטופח המייצר סביבת עבודה ויצירה אטרקטיבית, חללי תעסוקה איכותיים, קהילה עסקית תומכת, מערכים אזוריים המטפחים הון אנושי איכותי בחינוך, בהכשרה ובהשכלה, קרקע ותכנון מותאם לצרכי יזמים, ותהליכים בירוקרטיים ידידותיים לעסקים קיימים או למשקיעים חדשים. יש לשדרג את המנגנונים התומכים בצמיחה העסקית ומוסדות אותה, כלומר, הפחתה למינימום של עיכוב וחיכוך המקשים על היזם ויוצרים עלות מיותרת ויצירת תמריצים יעילים להשקעה. הדבר כרוך ביצירת ניהול אזורי תעשייה יעיל, המתווך בין צרכי הסקטור הפרטי לבין רשויות המדינה.

ראשית, יש לשדרג את המנגנונים הבירוקרטיים בהן תלויה התעשייה – שתפקידם לווסת ולנתב את הפיתוח העסקי תוך הפחתה למינימום של עיכוב וחיכוך המקשים על היזם. כמו כן, יש לבצע השקעות נרחבות בטיפולו של הון אנושי, בדגש על יכולות ההולמות את הסביבה המשתנה במאה ה-21; כמו גם תמיכה במעסיקים להתאים עצמם ושומר על תחרותיות וחדשנות בסביבה הטכנולוגית המשתנה תדיר. דגש נדרש על תמיכה בתאגידים גלובליים מובילים להקמת פעילות בנגב, גם אם לא בהיקף מפעל מלא.⁴⁸

- **הרחבת תקנים וסמכויות למנגנוני הניהול של אזה"ת המרחביים**, כולל מנגנוני הקצאות קרקע, "מרכזי היתרים אזוריים", יכולת האכיפה לוודא מימוש בנייה בקרב זוכים, הגדלת תכסית הבנייה במגרש, בניית כלכלה מעגלית ושיתופי פעולה בין מפעלים.
- ייעול והאצת **תהליכי הקצאת קרקע** לתעשייה ולחזק **סמכות ויכולת אכיפה** מול יזמים הזוכים בקרקעות למימוש הבנייה ולחזק את אכיפת חוקי התכנון והבנייה באזורי התעשייה.
- איחוד והנגשה של כלל **מסלולי התמיכה בעסקים קטנים** באופן יעיל, שקוף ונוח למשתמש הקצה והעמדת מלווים מקצועיים שילוו את העסקים לקבל מירב ומיטב התמיכות.
- הרחבת **מנהלות עסקים ותעשייה אזוריות**, בתקנים ובסמכויות, על מנת להנגיש מידע ליזמים ולייעל את תהליך הקמת העסק ("מסלול ירוק") ולשדרג את פיתוח ותחזוקת המרחב הציבורי באזורי התעשייה.
- איחוד והנגשה של כלל **מסלולי התמיכה בעסקים קטנים** באופן יעיל, שקוף ונוח למשתמש הקצה ולהעמיד מלווים מקצועיים שילוו את העסקים לקבל מירב ומיטב התמיכות.
- הרחבת **חלוקת ההכנסות האזוריות** בהרחבות אזורי תעשייה על מנת לאפשר ריכוז התעשיות במיקומים אסטרטגיים (במיקוד אזה"ת מרחביים) תוך התאמת ההכנסות לצרכי הרשויות הקטנות במרחב התפקודי.
- תמיכה בהקמת או הרחבת מסלולי **הכשרה מקצועית** הן להשתלמויות ופיתוח כישורים חדשים למבוגרים או קבוצות מיוחדות אחרות, הן להטמעת טכנולוגיות מדור 4.0 (חקלאות, תעשייה ותיירות מתקדמות) והן לפיתוח יכולות ממוקדות בענפי ההתמחות האזורית.
- יש להרחיב את התמיכה במוסדות המסייעים לעסקים ב"טרנספורמציה דיגיטלית" - **הטמעת טכנולוגיות חדשות 4.0** (בתוכם **הקמת מכון לייצור מתקדם דרומי**, בנוסף למכון הצפוני בכרמיאל) והצעת מסלולי מנטורינג, פרקטיקום סטודנטים בתעשיית וחבילות תמיכה לעסקים עבור רכישת המכשור והכישורים הנדרשים לשדרוג.⁴⁹
- **תוכנית הבראנצ'ים** - הרחבת מסלולי מענקים לחברות טכנולוגיות – כולל התאמת מסלול לסטרטאפים ולתאגידי ענק בינלאומיים – להקמת שלוחות בנגב, במיקוד באלו הפועלות בקלאסטרים האזוריים.

⁴⁸ מקרה אינטל בקריית גת נראה בעיני רבים כטיעון נגד השקעות עתק במענקים לתאגיד גדול, מאחר ואילו לא בהכרח החזירו עצמם (במיוחד כעת, נוכח המשבר בחברה). ועם זאת, במרחב ההיברידי הנוכחי, עם עליית העבודה מרחוק, בהחלט ניתן לתמרץ תאגידים להקים שלוחות קטנות בנגב לגישוש אחר הזדמנויות ולבחינת התרחבות בהמשך.

⁴⁹ ראו בנושאים אלו: [תוכנית אסטרטגית לאומית לייצור מתקדם בתעשייה](#) (משרד הכלכלה ורשות החדשנות, 2019).

אזורי תעשייה ותעסוקה

על מנת להשיג את המירב במשאבים מוגבלים ליצירת תנאים מיטביים לצמיחה, מומלץ למקד מאמץ במספר אזורי תעסוקה ותעשייה המצויים בנגישות המיטבית ובעלי התנאים למשך השקעות חדשות.

יש לחדד את ההבדל בין תעשיית ייצור על צרכיה הייחודיים ומגבלותיה הסביבתיות; לבין תעסוקה "נקייה" המתמקדת במשרדים ומעבדות, המוצאת יתרון דווקא במרחבים מעורבי שימושים, במרכזי ערים ובסמיכות למסחר, מוסדות ציבור ולמגורים. באז"ת במיקום אסטרטגי בערים גדולות ובקירבת הסעת המונים יש להאיץ תכנון, פיתוח ושיווק באז"ת מעורבי שימושים, באיכות בינוי ופיתוח גבוהים במיוחד.

הרשימה הבאה מציעה סדר עדיפויות (מהחשוב למשני) למיזמי פיתוח תעסוקתי ותעשייתי המבוססים על איזון בין מספר מרכיבים: מרכזיותו ונגישותו של מתחם התעסוקה, סמיכותו לעיר מרכזית, נגישותו לתשתית הסעת המונים ו/או למסוף מטענים, פוטנציאל הגדילה (בקרע ובתכנון), ויתרונות יחסיים אחרים המקנים לו כושר תחרותיות. ככל שאזור תעשייה או תעסוקה מצויים במיקום מרכזי ונגיש יותר, כך ישרתו יותר אנשים ויחזיקו יתרון בהיבט מועסקים ומשאבים מקומיים לפיתוח ועל כן, יש למקד בהם את ההשקעות.

העדפה מסוימת ניתנה לאזורי תעסוקה בנגב המערבי, שפיתוחם יתרום לשיקום וצמיחה מחדש של המרחב התפקודי שנפגע במלחמה.⁵⁰

מוצע כי יוגדר יעד לטווח הקצר של אכלוסם (סיום בניה והפעלת העסק) של 10,000 דונם חדשים לתעשייה ו/או תעסוקה בנגב עד שנת 2035, מתוכם 30% בנגב המערבי (לפי הנחה של ממוצע 5 עובדים לדונם, מדובר על יצירת 50,000 משרות ליבה בתעשייה).

1. פיתוח **אזור התעסוקה "גב-ים" ברובע החדשנות בבאר שבע** – כמע"ר מטרופוליני (המשך ביצוע).
2. הקמת **אזור התעסוקה המרחבי דימונה** (מרחב תחנת הרכבת החדשה וסמוך לפרץ סנטר (בתכנון)).
3. השלמת פיתוח **רובע המדע נתיבות** והרחבת **אזור התעשייה נ.ע.מ.** (ביצוע).
4. הרחבת **אזור התעשייה המתמחה בתעשיות אגרו-טק שקד ב' באופקים** (ביצוע).
5. הרחבת **אזור התעסוקה ספירים** למתחם הרכבת (בתכנון).
6. הקמת **רובע חדשנות "מוכון אתגרים" ברהט** סמוך לתחנת רכבת חדשה בצפון העיר (השלמת תכנון).
7. הרחבת **אזורי התעשייה מישור רותם ופארק רותם** והעתקת מפעלים כימיים וביטחוניים גדולים לתוכם (השלמת תכנון והסדרת תנאי כריית החול ופיתוח המגרשים).⁵¹
8. פיתוח **אזור התעשייה המרחבי שוקת** כאז"ת משותף לרשויות סביבו (ביצוע).
9. הקמת **מתחם הלוגיסטיקה הרכבתי בשגב שלום** (ביצוע).
10. הקמת **אזור תעשייה ולוגיסטיקה אל בוואדי באבו-תלול** על ציר 25 ומסוף מטענים (השלמת תכנון).
11. פיתוח **אזורי התעשייה המקומיים ביישובים הבדואיים** ערערה, אבו-קרינאת, שגב שלום, כסיפה, כולל הקמת מנהלות תעשייה והעמדת מענקים מיוחדים **להקמת מבנים להשכרה ולמשיכת תעשיינים** במיקוד תעסוקת נשים (ביצוע לפי תוכניות קיימות).

⁵⁰ נציין בנוסף, כי ניכר כי התוכניות המאושרות והמקודמות לתעשייה ותעסוקה בנגב מעמידות עתודה נרחבת דיה לצרכי העשורים הקרובים וכי אין אנו תומכים בפיתוחם של אז"ת נוספים מעבר לכך (הכוונה בעיקר לאג"ת שסומן מתארת בתמ"מ 23/14/4 או אז"ת חדש בבקעת צין ובאורון). על פיתוח תעשייה חדשה לחזק את הקיים ולחסוך בפגיעה סביבתית באז"ת חדשים תוך תחרות מזיקה עם הוותיקים.

⁵¹ בין התוכניות ברקע מיזמים אלו: [אפיין ותוכנית אב לאזור התעשייה מישור רותם](#) (מוסד שמואל נאמן, 2019); תוכנית אב לתעשייה דימונה (תנועת אור, 2022); [פארק תעשיות נ.ע.מ. במרחב חיים אזורי](#) (חתוקה וחוב', 2016); [יישום צמיחה מכלילה ברובע החדשנות בבאר שבע](#) (המועצה הלאומית לכלכלה וג'וינט אלכא, 2022).

תיירות

איכויותיו יוצאות הדופן של הנגב – הנוף הטבעי והאנושי, הטבע הבראשיתי, המורשת התרבותית - מייצרות הזדמנות ייחודית לפיתוח מוצרי תיירות לאומיים ובעיקר מוצרים בינלאומיים שיהפכו למנועי צמיחה. מוצר תיירותי איכותי אינו תלוי באתר יחיד אלא בשרשרת שלמה המייצרת יחדיו חוויה הוליסטית למבקר – מהאתרים והאתרקציות, דרך האכסון והקולינריה ועד להנגשת המידע ואדיבות המארחים. מכלול תיירותי איכותי נדרש לחבר בין כל השחקנים הרבים הפועלים בתוך שרשרת זו, לייצר שפה אחידה, פרויקטים משותפים ובעיקר לבנות את המותג ולשווקו לקהלי היעד.

יש לפתח התמחויות אזוריות תיירותיות – "מכלולי תיירות" הנסובים סביב מוצר תיירותי מובהק ויצירת חוויית מבקר עם נרטיב ומיתוג חזקים - עבורם יוקמו **מנהלות יעד (DMOs)** שתפקידן לתכלל שיתופי פעולה, להוביל פרויקטי תשתית, לטפח אתרים, להנגיש מידע ולבצע את מיתוג ושיווק המוצר. יעד תיירות שאינו מנוהל לא ימצא את הפוטנציאל הכלכלי שלו וייתכן שאף יוותר כנכס לא ממומש שאינו מייצר תעסוקה איכותית באזור.

אלו הם מכלולי התיירות המובילים אותם יש לפתח במקביל, כיעדים המשווקים לקהלים נפרדים (אין הדבר מחייב הפרדה חדה, אך בוודאי שכל אחד מהמוצרים מהווה חלק מחוויה שונה המיועדת לתיירים שונים):

הר הנגב – אזור ירוחם ושדה בוקר והמכתשים	בקעת באר שבע, יישובי הבדואים ויער יתיר
מדבר יהודה, מצדה וים המלח	הנגב המערבי
הערבה ואילת	ניצנה

מוצרי תיירות מוגדרים היטב שניתן לזהות ולפתח בנגב (חלקם הגדול מצויים במשולב באותו המרחב הגיאוגרפי. כמו כן, חלקם מצויים בתכנון או בפיתוח בדרגה כזו או אחרת):⁵²

"המדבר הידידותי" – טיול נגיש ובטוח בנופי "מורשת ואהבת הארץ" – מדרך הבשמים ועד בן-בראשית פראיים – הרפתקה מנוהלת	גוריון
"טוסקנה במדבר" – יינות, קולינריה ואירוח בוטיק	"נגב אקשן" – טיול אתגרי והרפתקני וספורט מוטורי ("דרך היין")

"ארץ האוהלים" – נופי תרבות בדואית מסורתית	"ארץ בראשית" – רוחניות
"שלווה בלב מדבר"	

פיתוח מכלולי התיירות והמוצרים הייחודיים השונים הינו מגוון ולא ניגע כאן בכל מרכיביהם. נסתפק בהצבעה על מספר היבטים מערכתיים המשפיעים על כלל שרשרת הייצור התיירותי ובמיקוד במרכיב תיירותי אחד בעל פוטנציאל רב יחסית המשלב בין מוצרי "המדבר הידידותי" לבין "נגב אקשן" ו"מורשת" – דרך הבשמים.

יש לבחון כל מכלול תיירותי מרחבי וכל סוג מוצר (לפי קהל יעד מאופיין) כמערכת של אזורי נפרדים אך שלובים, ולוודא כי האסטרטגיה לפיתוחם כחוויה מדברית שלמה למבקר נעשית באופן אסטרטגי, מנוהל (בהובלת מנהלות היעד – ולא מנהלות מקומיות) ועקבי לאורך זמן (בניגוד לראיית התיירות כאוסף פרויקטים מבודדים זה מזה).

⁵² ראו: משרד התיירות. (2023). *המוצר הדומי*; וכמו כן: שפינט, ד., וחוב'. (2025). תוכנית אב לנגב המזרחי (בהכנה). משרד הבינוי והשיכון; [תוכנית אסטרטגית לנגב המערבי וחבל התקומה](#) (ראש תיירותי, 2024).

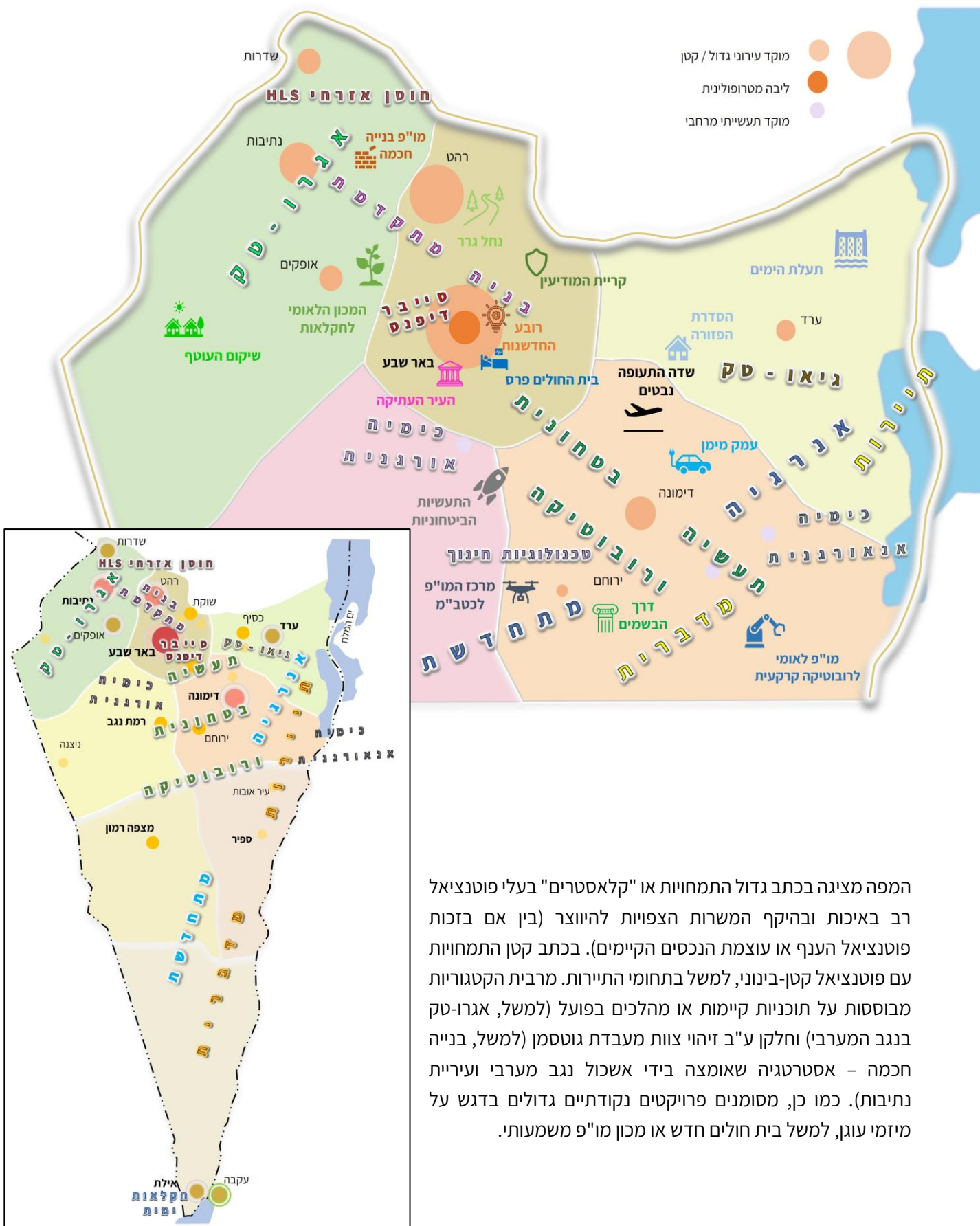
- האצת בנייתן של **5,000 מיטות ללינת מבקרים** במגוון סוגי אירוח, מקמפינג ועד מלון יוקרה, באמצעות **תכנון, פיתוח ושיווק מתחמי תיירות** והגדלת זכויות לתיירות ביישובים כפריים ובערים לשילוב מלונאות במרכזי ערים וצימרים בשכונות פרבריות.
- הקמת **מנהלות יעד (DMO)** - גוף אזורי האחראי על פיתוח המוצר, שיווק, בניית קהילת שחקנים והובלת מיזמי פיתוח - תחת או בשיתוף האשכולות. המנהלות הינן **אזוריות ולא תחת רשות יחידה**, מאגמות משאבים ומקדמות מיזמים משותפים במכלול התיירות הרלבנטי כולו. יש להדגיש גם כי בנגב מספר מכלולי תיירות ומנהלת יחידה לא תוכל לפתח מוצר תיירותי איכותי לבדה. מוצע כי יוקמו לפחות מנהלת יעד אחת לנגב המערבי וב"ש, אחת נוספת לנגב המזרחי-מרכזי ואחת נוספת לים המלח, הערבה ואילת.
- **שבילים אזוריים** הם מוצר דגל ומהווים שלד למיזמי טיול, אטרקציות ואכסון משלימים המתחברים אליהם. יש להתמקד בהכשרת השבילים המרכזיים כ"טרקים" **מובילים ברמה בינלאומית**, כולל בתשתית השביל עצמה, באתרי הלינה והשירותים, בבטיחות וחילוץ, היסעים, מידע מונגש לקהלים מגוונים, אכיפת ניקיון ושיתוף הקהילות החיות במרחב. שביל מוצע:
- **דרך הבשמים** כטרק מדברי ברמה בינלאומית, לאורך שלושת נתיביה: הראשון, דרך מכתש רמון ועבדת; השני, דרך מעלה עקרבים, המכתש הגדול וירוחם; השלישי, דרך ממשיית ודימונה. מלבד במיתוג ושיווק המוצר, מיקוד בסלילת שביל טרקים ברמה גבוהה (כולל שבילים משלימים המתפצלים ממנו), הקמת שירותי דרך (לינת שטח, אבטחה, חילוץ וכו') ופיתוח עיירות מטיילים (בדגש על מצפה רמון וירוחם).
- **פיתוח דרכים נופיות נוספות כשלד אזורי**, בהן פתיחה מחדש של מעלה עקרבים בבקעת צין, דרך 232 כדרך מורשת ה-7/10, ודרך השדות באשכול.⁵³
- פיתוח תשתיות והסדרת **מתחמי פסטיבלים גדולים** באורון, אגם ירוחם, מדבר יהודה ומ.א. אשכול.
- פיתוח **תשתיות, מידע והנגשת אתרים** סביב תיירות "מורשת ה-7 באוקטובר", בקעת ממשיית, אתר אורון, מכתשי עריף, יער יתיר, דרום אדום, מצדה, פארק תמנע ונחלי מדבר יהודה.
- פיתוח מוצר התיירות האתנוגרפית בקהילות הבדואיות ("דרך האוהלים") באמצעות עידוד הקמת מיזמי אירוח קטנים ביישובים המוסדרים, סיוע בפיתוח סיורים מודרכים בכפרים ובעיירות.
- פיתוח מרחבי התמחות - **שמורת אור כוכבים** במרחב הר הנגב והמכתשים; מרחב התיירות **החקלאית** בנגב המערבי ותיירות דרך היין ברמת הנגב; רשת **סינגלים לאופניים** בנגב המערבי.⁵⁴
- פיתוח **אילת כמוקד לאירועי ספורט אומנויות הבמה** - כולל התחדשות אזור התעשייה הישן והפיכתו לרובע אומנים, פיתוח מתחם שדה התעופה הישן, הקמת מרכז הכשרה לאומנויות הבמה וכפר אומנים אורבני. לצידם, הקמת **קריית ספורט** ובה אצטדיוני כדורגל, בריכה אולימפית, מתקני ספורט משלימים ומרכז לרפואת ספורט. בנוסף, יוקם **מרכז כנסים חדש** ותפותח רצועת החוף הדרומי.⁵⁵
- הקמת **פארק שעשועים גדול בנגב** המזרחי בקרבת תחנת רכבת (בסגנון פארק דיסני למשל).
- הרחבת היצע המלונאות ברובע **העיר העתיקה בבאר שבע**, שדרוג חזיתות לפי שפה אדריכלית מוסכמת, תמיכה בעסקי בילוי וקולינריה ושיכון גרעיני אומנים ברובע.

⁵³ מוצע לעדכן את תמ"מ 55/14/4 העוסקת בדרך הבשמים, במיוחד בהוספת מתחמי "שער" ובתכנון הדרך החוצה את ירוחם כמרחב תיירות ומורשת המשולב במרקם עירוני מודרני.

⁵⁴ ראו: [תוכנית אסטרטגית לנגב המערבי וחבל התקומה](#) (ראש תיירותי, 2024).

⁵⁵ בנושא פיתוח התיירות באילת ראו: [תוכנית רב שנתית לפיתוח העיר אילת וחבל אילות](#) (הצעת חוק, 2019); וגם: [תוכנית מדיניות רב שנתית לאזור התעשייה הישן אילת](#) (בילד, 2021).

התמחויות אזוריות ומיזמים פורצי דרך גדולים

המפה מציגה בכתב גדול התמחויות או "קלאסטרים" בעלי פוטנציאל רב באיכות ובהיקף המשרות הצפויות להיווצר (בין אם בזכות פוטנציאל הענף או עוצמת הנכסים הקיימים). בכתב קטן התמחויות עם פוטנציאל קטן-בינוני, למשל בתחומי התיירות. מרבית הקטגוריות מבוססות על תוכניות קיימות או מהלכים בפועל (למשל, אגרו-טק בנגב המערבי) וחלקן ע"ב זיהוי צוות מעבדת גוטסמן (למשל, בנייה חכמה – אסטרטגיה שאומצה בידי אשכול נגב מערבי ועיריית נתיבות). כמו כן, מסומנים פרויקטים נקודתיים גדולים בדגש על מיזמי עוגן, למשל בית חולים חדש או מכון מו"פ משמעותי.

התמחויות אזוריות ומוסדות עוגן

התמחות אזורית (או קלאסטר) נובעת מתוך מינופם של נכסים אזוריים בעלי ערך יחסי משמעותי ומיצירת מארג עשיר של יצרנים וספקים בעלי מיומנות גבוהה בענף הכלכלי הנובע מנכסים אלו, וחזקו במוסדות ובתשתיות תומכים. התמחות חזקה הופכת למנוע הצמיחה המרכזי ומייצרת את מירב המשרות האיכותיות באזור. פיתוח התמחות עוסק בעיקר בטיפוחו של **אקוסיסטם של שחקנים ומוסדות עוגן** המציעים ערך משמעותי לחברות בכל שלב בצמיחתן ובפעילותם בשגרה – בהון האנושי, במרחבי העבודה והייצור, במחקר והכשרה, בהצאת מיזמים ובשרשרת האספקה והשירותים בענף. **ההתמחויות האזוריות המובילות:**⁵⁶

דזרטק (Desertech) – התמחות רחבה בטכנולוגיות להתמודדות עם מחיה באזורים מדבריים או החווים מדבור, החל מאנגריה ומים ועד חקלאות ובניה מותאמת אקלים.

אגרי-פוד טק בספר מדבר (מקיים מעגלים חופפים עם דזרטק) – פיתוח טכנולוגיות חקלאיות חדשות והטמעתן לקידום חקלאות טכנולוגית ("חקלאות 4.0") ברחבי הנגב, והפיכת הנגב המערבי למעבדה חיה לחקלאות בספר המדבר ו"החבל החקלאי הטכנולוגי ביותר בעולם".

אנרגיה מתחדשת ואגירה (בחפיפה עם דזרטק) – מארג תשתיות להפקת ואגירת אנרגיה מהשמש וממקורות מתחדשים נוספים, "עמק מימן" ושימוש נרחב באנרגיה ירוקה בתחבורה, תעשייה ומגורים ופיתוח טכנולוגיות חדשניות למשק האנרגיה העתידי, במיקוד בנגב המזרחי.

תעשייה ביטחונית וסייבר-דיפנס – קלאסטר הנשען על אזור התעשייה הייעודי ברמת בקע, על קריית המודיעין, ביה"ס לסייבר ומעבדות אב"ג בבאר שבע ועל מרכזי מו"פ ביטחוני או דואלי (ביטחוני-אזרחי) ברחבי הנגב המזרחי, במיקוד בטכנולוגיות כטב"מ.

בניה חכמה (Construction-tech) – אקוסיסטם המפתח טכנולוגיות חדשניות לעולם הבנייה ומפעלים לבנייה מתועשת במרחב באר שבע, נתיבות והנגב המערבי ובתוכו, **מרכז מו"פ לאומי לבנייה בנתיבות**.

גיא-טק – (GeoInfra-tech) אקוסיסטם המתמחה בטכנולוגיות קרקע, רובוטיקה יבשתית ותשתיות (מקיים חפיפות רבות עם בניה חכמה ותעשייה ביטחונית) ומתבסס על מכוני המו"פ לרובוטיקה, הקמ"ג ותעשיות המחצבים הגדולות (ICL, רותם, חיפה-נגב, אפעה ועוד).

ביוטכנולוגיה ימית – אקוסיסטם אילתי המפתח טכנולוגיות לחקלאות ימית, אקולוגיה ימית וחקלאות בריכות בסביבה מדברית.

טכנולוגיות חוסן (Resilience) – אקוסיסטם בשדרות ובעוטף המתמקד בפיתוח טכנולוגיות חברתיות, חינוכיות וקהילתיות לקידום חוסן בחברה והתמודדות עם מצבי משבר שונים.

טכנולוגיות כטב"מ (Drone) – התמחות המאפשרת תשתיות ורגולציה לפיתוח ענף כלי הטיס הבלתי מאוישים – רחפנים וכלים דומים, הן לתעשייה הביטחונית והן האזרחית.

⁵⁶ בין המסמכים המפרטים את המיזמים הנ"ל, ראו למשל: [דו"ח הדזרטק הראשון בישראל](#) (קהילת דזרטק, 2022); להרחבה בנושאים הבאים מומלץ לעיין במסמכים: תנועת אור. (2025). *קונ-טק: תעשיית טכנולוגיית הבנייה כמנוע לפיתוח אזורי סקירת הענף וניתוח הפוטנציאל*. מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל; תוכנית אב לתעשייה דימונה (תנועת אור, 2022); קלאסטר תעשיות אגרו-טק באופקים ובנגב המערבי (תנועת אור ואופקים, 2023);

מרבית תחומי הטכנולוגיה שהוצגו לעיל כבר מקודמים באופן ראשוני או מתקדם. ענף הסייבר נבחן מחדש תחת וקטור "סייבר-דיפנס" – על מנת למנף את פוטנציאל הענף עם העתקת התעשיות הביטחוניות הגדולות דרומה לרמת בקע – אלביט ורפא"ל. תחומי האגרו-פוד טק כבר מקודמים בהיקף נרחב בנגב המערבי וגם במוקדים ברמת נגב ולאורך הערבה ובאילת, פיתוח החקלאות הימי נמצא בשלב בשל. תחומי החוסן והבנייה החכמה מצויים בשלב מוקדם יותר – בשדרות ובנתיבות – אך כבר הוקצו תקציבי פיתוח ראשוניים. בתחום האנרגיה המתחדשת והאגירה כבר הוקם ביה"ס לאקלים בב"ש ומקודמים כעת בשלב ראשוני עמקי מימן בדימונה ובאילת-אילות. תחום הגיא-טק טרם הוגדר כאקוסיסטם עצמאי, אך הוא מתבסס ביותר על מרכז המו"פ הלאומי לרובוטיקה קרקעית/יבשתית המוקם כיום בדימונה ויפעל במשולב עם תעשיות התשתית והמחצבים הגדולות במרחב ועם משרדי הביטחון, התחבורה והאנרגיה. גם מרכז החדשנות creative Creation במצפה רמון, העוסק בין היתר, ברובוטיקה לשימושים בחלל החיצון (דגש על מאדים) עוסק בענף זה. מרכזי החדשנות האזוריים (בהם "דרום", "המטב"ח", INegev, טקל ועוד) הם השחקנים המרכזיים המובילים את פיתוח האקוסיסטם ומצמיחים חדשנות ויש לראות בהם את סוכני השינוי המובילים לגיבוש שותפויות והובלת המהלכים האסטרטגיים בתחום.

מיזמים כלליים נוספים, המהווים ציר קריטי לפיתוח ההון האנושי והתשתית המוסדית לחיזוק האקוסיסטם הכלכלי:

- השלמת פיתוחו של **רובע החדשנות באר שבע** כעוגן המטרופוליני המרכזי להובלת חדשנות ולאכלוס חברות טכנולוגיות בלב אקוסיסטם הנגב, בשילוב מתוכם של מוסד אוניברסיטאי, בית חולים מחוזי, מרכז עסקים ובילוי המשלב מגורי צעירים ונגישות גבוהה להסעת המונים, ובסיסי צבא טכנולוגיים.
- השלמת מהלך **"צה"ל דרומה"** שהחל בהקמת עיר הבה"דים והמשכו בהשלמת **בית הספר לסייבר וקריית המודיעין** – עוגני תעסוקה מרכזיים לחיזוק ההון האנושי בנגב כולו.
- הקמת **מכללה אקדמית חדשה בכל אחת משתי ערי מטרופולין משניות** (רהט, דימונה ונתיבות) – על המכללה לקום בתווך שבין מרכזי העיר ובנגישות להסעת המונים ולפתח בתחילה מחלקות ייעודיות המתמקדות בענף ההתמחות האזורי (אנרגיה בדימונה ובניה חכמה בנתיבות וכן הלאה).
- הקמת או הרחבת **מנהלות קלאסטר** – תחת האשכולות – אשר יובילו את מאמצי הפיתוח, בניית קהילת שחקנים אזורית, מאגרי מידע, ליווי יזמים והעמדת חבילת הטבות ליזמים בענף – על מנהלת אזורית להחזיק צוות מקצועי של כ-3 פרויקטורים בשלב מוקדם ולפחות 12 בשלב בשל (10 שנים).
- המשך תמיכה והרחבה של **מרכזי החדשנות האזוריים** כמוקדי הנבטת חדשנות וכמובילי האקוסיסטם – דרום (בדימונה), המטב"ח (בנגב המערבי), INegev, טק-7 (באר שבע), אופן (אילת).
- יש להשקיע בהרחבת **מרכזי מו"פ מתמחים ובמרכזי חדשנות** ותוכניות אקסלרציה לסטרט-אפים הממוקדים בענפי ההתמחות האזוריים – מו"פ גילת (וולקני), דרום, קטיף, עתיר, ים המלח והערבה, אשלים, NUR באר שבע – וגם בהקמת **מרכז מו"פ חדש אחד לפחות בעיר בדואית**.
- הקמת **מרכז תעשייה מתקדמת דרומי** (בהשראת מודל המכון בכרמיאל) המורכב **ממכון ייצור מתקדם** לסיוע להכשרת וליווי תעשיינים בטכנולוגיות 4.0, חיבור מפתחי טכנולוגיות עם צרכי המפעלים הגדולים, **ומפעל מודל** המנגיש מרחב לסימולציות והדרכות בטכנולוגיות החדשות.

בפרקים הבאים מפורטות שלוש התמחויות בעלות פוטנציאל רב במיוחד, על הפעולות ועל מוסדות העוגן הנדרשים לפיתוחן.

קלאסטר אגרו-טק במדבר ובספר המדבר

ישראל הייתה מאז ומעולם מעצמה של פיתוח טכנולוגיות חקלאיות המגדילות ומשביחות יבול, מייעלות את תהליך הגידול והשיווק, מפתחות מינים חדשים ואמצעי השקיה או הדברה חדשניים וידידותיים לסביבה. חוזקה חשובה בנגב היא היותו כר פורה לניסוי במרחב חקלאי עשיר המצוי באקלים מדברי או בספר מדבר, תנאים מאתגרים לחקלאות המאפיינים חלק עצום מאוכלוסיית העולם ושמציאת פתרונות עבורם מהווה הכרח קיומי לעתיד ביטחון המזון והסביבה. בנגב מספר רב של חברות בוגרות וסטרט-אפים בתחום וגם מכוני מחקר ומחלקות אקדמיות מצטיינות בחקלאות, מדעי הצמח וכן הלאה. מספר רשויות פועלות כבר כעת למנף נכסים אלו ולהצמיח אקוסיסטם התומך בחדשנות חקלאית. יש לאמץ מהלכים אלו, לבנות אותם כאסטרטגיה אזורית ולהניח את התשתיות הנדרשות להם. המיקוד הוא ביישובי הנגב המערבי והעיר אופקים, לצד יישובי רמת נגב, הערבה וחקלאות ימית באילת.⁵⁷

- **העתקת מכון וולקני לחקלאות** (ליבת המכון או שלוחה משמעותית מתוכו) לנגב המערבי, אל מתחם רכבת אופקים המייצר תשתית נגישות נוחה לקליטת והתפתחות המכון במרחב החדש. מכון גילת (המשויך לוולקני) ישמש כבסיס נוסף למכון באותו המרחב.
- **הקמת מרכז הודו-ישראל לחקלאות ספר המדבר** (תחת או במשולב עם מכון וולקני או אקדמיה, כגון אב"ג או הפקולטה לחקלאות) – למינוף היחסים הכלכליים עם המעצמה העולה וליצירת מוקד עליה לרגל למובילי החקלאות בהודו על צרכיהם האדירים בתחומי הגדלת פריון החקלאות בספר המדבר ונוכח מדבור ומשבר אקלים ומים.
- הגדרת חזון לאומי להפיכת **הנגב המערבי ל"חבל החקלאי הטכנולוגי ביותר בעולם"**, והעמדת מכלול הכלים לקידומו, בתוכם **סל ליווי מקצועי לכל חקלאי** להתאמת הכלים הטכנולוגיים המתאימים לו במודל "כל חקלאי הוא CTO" (סמנכ"ל טכנולוגיה), **מלגות להכשרות מקצועיות** לחקלאים ולעובדיהם, **ומענק לרכישת ציוד טכנולוגי** מתאים.
- **הרחבת מנהלות האגרו-טק** בתקציבי עבודה ורכזי פיתוח הקלאסטר באשכול נגב מערבי, ברשויות תקומה, באופקים וברמת נגב.
- הכפלת התמיכה במחקרים **במכוני המו"פ החקלאי** מו"פ דרום, מו"פ קטיף, מו"פ ים המלח, מו"פ רמת נגב, מו"פ יתיר ובמרכזי החדשנות המציעים אקסלרציה בתחום, בבאר שבע, אופקים ושדרות.
- הקמת **"החוזה" – מתחם לפיילוטס במתקני חקלאות עילית**, במ.א. מרחבים בשותפות עם אופקים ואגרו-סייט - **מתחם מעבדות** לאגרי-פוד טק ולייצור זעיר באופקים.
- הקמת **מכון הכשרות מקצועיות לחקלאות מתקדמת ומתחמי מעבדות חקלאיות** באופקים.
- פיתוח **בית גידול להון אנושי בחקלאות**, לטיפול דור העתיד בטכנולוגיה החקלאית ובחקלאות המתקדמת, הכולל הרחבה או הקמה של בתי ספר יסודיים ותיכונים המציעים תוכניות לימוד בתחום.
- תמיכה נרחבת לחקלאות, במיקוד בקפיצת מדרגה טכנולוגית **"חקלאות 4.0"** או "חקלאות מתקדמת) **בהטמעת טכנולוגיות חדשות, הכשרת חקלאים ועובדים**, לחיזוק פריון התעסוקה וביטחון מזון.
- הרחבה מאסיבית של **תשתיות המים מהשפד"ן לנגב המערבי והמזרחי** (100 מיליון מ"ק נוספים), הקמת מערכי מאגרים חדשים והרחבת השטחים המושקים והמעובדים בעשרות אלפי דונמים.
- הקמת **תשלובת מאגרים למדגה מבוססי מי תהום מליחים** ומטעים הנשענים על מי הפלט ברמת נגב.

⁵⁷ להרחבה, מומלץ לעיין במסמך: תנועת אור ועיריית אופקים. (2024). *קלאסטר תעשיות אגרו-טק באופקים ובנגב*

המערבי. מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל.

ראו כמו כן: [תוכנית אב אזורית לנגב מערבי – פרק כלכלי](#) (מנהל תכנון ורמ"י, 2025);

[תוכנית אסטרטגית חבל תקומה](#) (2024) הגדירה תקציבים משמעותיים לפיתוח החקלאות המתקדמת, הקמת פיילוטס במשקים חקלאיים וחיזוק ענף האגרו-טק בחבל.

קלאסטר אנרגיה מתחדשת ואגירה

חוזקה מובהקת של הנגב היא בקרינת השמש ועתודות הקרקע לפיתוח תשתיות גדולות ליצירת אנרגיה מתחדשת ואגירתה (בסוללות, מימן ירוק או אמצעים חדשניים אחרים). יסודות תשתיתיים אלו יניעו את פיתוחו של הנגב כמרחב "מאופס פליטות פחמן" המהווה פלטפורמה בינלאומית לחדשנות בטכנולוגיה ובתשתיות הנדרשות למשק האנרגיה הירוק של העתיד ולמאבק בהתחממות הגלובאלית.⁵⁸

עמקי מימן הם מרכיב מרכזי לביסוס הנגב כמרחב פורץ דרך בזירה הגלובאלית של משק האנרגיה. מימן הוא גז דליק נפוץ בטבע ששריפתו אינה מזהמת ואינה משפיעה על התחממות כדור הארץ, במיוחד "מימן ירוק" אותו מפיקים ממים באמצעות ניצול אנרגיה שהופקה באמצעים מתחדשים (שמש, רוח וכו'). המימן צפוי להפוך לאחד ממרכיבי אגירת האנרגיה החשובים במשק האנרגיה העתידי, לצד סוללות, ולשם כך מדינות ברחבי העולם משקיעות משאבי עתק לפתח תשתיות וטכנולוגיות להרחיב ולייעל את הייצור והשימוש בו. מאחר והשינוע של המימן למרחקים ארוכים מורכב ויקר, המיקוד בתחום הוא בפיתוח אזורי של מערכי ייצור, הפצה וצריכה של המימן, מה שמכונה "עמק מימן". הקמת מערך כזה מייצר פוטנציאל פיתוח גדול, לא רק בזכות תשתיות ההפקה אלא כמנוע לתעשיות נקיות וגם בסיס לפיתוח טכנולוגי בענף אשר **צפוי לצמוח באלפי אחוזים בשנים הקרובות.**

לנגב יתרון מובנה ומובהק לפיתוחם של עמקי מימן, גם בזכות עתודות השטח הגדולות להקמת מתקני אנרגיה סולארית ואגירה וגם בזכות כמות הקרינה הגבוהה (יותר בשל מיעוט העננות ופחות בשל ההבדל בעוצמת הקרינה בהשוואה למרכז הארץ). כיום מקודמות שתי יוזמות אזוריות במרחב זה להקמת עמקי מימן – מצד שותפות אילת-אילות ומצד דימונה. ההקמה כרוכה במיזמים שונים:

- **מתקני ייצור אנרגיה מתחדשת סולאריים ומתקני אגירה** (בהם שדות ענק, כמו דימונה דרום או אשלים בהיקף 6,000 דונם כל אחד, וסדום הירוקה בהיקף מעל 10,000 דונם).
- **שדות ניסוי** למתקני חלוץ לייצור אנרגיה ואגירה (600 דונם בפארק רותם כבר מתאכלסים).
- **הקמת מרכז מו"פ לאומי לאנרגיה ולאגירה** בדימונה בשותפות קמ"ג.
- **תמיכה ברכישת כלי רכב מונעי מימן** בדגש על כלי כבדים (המתאימים יותר לדלק זה) בהם משאיות, אוטובוסים וכלי צמ"ה עבור התעשיות האזוריות הגדולות.
- **הקמת פסי ייצור נקיים ותעשיות חדשות** באזורי התעשייה בערבה ובאזור הנגב המזרחי.
- **הסבת הרכבת לדימונה** – ובהמשך, הרכבת לאילת – לקטר מונע מימן (ובכך, לא רק הפיכתה לרכבת בהנעה נקייה אלא גם מניעת ההקמה של תשתיות החשמול שפגיעתן הנופית והסביבתית עצומה).
- **שני עמקי המימן**, במרחק כ-150 ק"מ זה מזה, יהוו חלקי משלימים **בשרשרת עמקי מימן ארצית** לאורכה של ישראל (הבאים יוקמו באשדוד, נשר ובית שאן) ויאפשרו לכלי רכב כבדים מונעי מימן לבצע תנועה רציפה מדרום לצפון עם תדלוק יציב לאורך הדרך.
- **הקמת מתקני חוות שרתים ענקיים** מבוססי אנרגיה מתחדשת בשדות נרחבים, בתוכם מתקני **"מחשב על"** (מכרז להקמת מתקן דומה פורסם באזור דימונה).
- באמצעות הקמת עמקי המימן, יהפכו הנגב והערבה לאזורים היעילים ביותר בעולם מבחינה אנרגטית ולבמה לפיתוח חדשנות טכנולוגית ותשתיתית בתחום עם בשורה גלובאלית.

⁵⁸ להרחבה, מומלץ לעיין במסמך: תנועת אור ועיריית דימונה. (2024). פיתוח מונעי צמיחה בענפי האנרגיה והרובוטיקה בדימונה. מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל.

Potter, J., Miranda, G., Cooke, P., Chapple, K., Rehfeld, D., Theyel, G., ... & Rosenboim, M. (2012). Clean-Tech Clustering as an Engine for Local Development.

גם תוכנית "נגב 2015" (דרומה עידן הנגב, 2005) מיקדה תשומת לב בתחום האנרגיה המתחדשת [ובמסמך המעקב לתוכנית זו](#) (מינץ וחוב, 2009) הודגש הענף עוד יותר.

יש לחדד מספר סוגיות: ראשית, תמיכה מבוזרת, קטנה ולא עקבית (במיזמים קטנים, או למשל, בהסבת רכבים בודדים להנעה מימני) תהיה חסרת סיכוי אם בכוונתה למנף את ענף האנרגיה והאגירה כמנוע צמיחה לאומי ואזורי. משק אנרגיה הינו מערך מורכב וגדול של יצרנים, צרכנים וספקי שירותים מורכבים, המתקיים לכל הפחות ברמת האזור (מרחב גדול בו נמצאות התשתיות ונעים בתוכו כלי הרכב הצורכים מימן). אתגר "הביצה והתרנגולת" הינו רציונל מובהק לנושא זה, כלומר, לא ניתן יהיה לתמרץ רכישת כלי מונעי מימן בהיקף גדול ללא ייצור ואספקת מימן בהיקף גדול – ולהיפך. **ניתן לפתור אתגר זה אך ורק באמצעות התערבות מדינה משמעותית בסיוע לבניית המערך האזורי הבסיסי ורק לאחריו, ניתן לצפות לצמיחה ספונטנית בתוך תנאי השוק.**

שנית, נדרש לראות את קלאסטר האנרגיה והאגירה כמרכיב לאומי קריטי בבניית חוסן אנרגטי לאומי. ריכוז ההפקה והאספקה במוקדים או בקווים ובצווארי בקבוק בודדים יוצרים פגיעות גבוהה למקרה אסון ובמיוחד למקרה מתקפה (ראו מקרה פגיעת הטיל האיראני בבז"ן). יצירת חוסן לאומי אשר יבטיח כי לא ניתן יהיה לפגוע באספקת האנרגיה ביותר מאחוזים בודדים ולפרק זמן קצר כרוך בהכרח בביזור, מה שניתן להשיג ביעילות אך ורק דרך הרחבת מתקני הייצור הסולאריים ומעבר משמעותי לשימוש בתחבורה מבוססת מימן וסוללות (במשולב). הפיכת הנגב המזרחי ל"אסם האנרגיה" של ישראל תספק את החוסן הנדרש ובאותה נשימה, תאפשר את צמצום המתקנים המזהמים במרכז ובצפון ובתוך כך, תקל על פינוי בתי הזיקוק ופיתוח מפרץ חיפה.⁵⁹

פיתוח קלאסטר האנרגיה והאגירה ועמקי המימן כרוך ב:

- **הקמת מרכז המו"פ הלאומי לאנרגיה ולאגירה בדימונה**, בשיתוף פעולה עם קמ"ג ועל בסיס שדה הניסוי למתקני חלוץ סולאריים בפארק רותם והקמת "פארק מדגימים" המעמיד תשתיות נדרשות לניסויים מתקדמים בטכנולוגיות אנרגיה. המרכז ייצר מחקרים יישומיים ויעניק שירותים לגופים פרטיים וממשלתיים בקידום מענים טכנולוגיים בתחום, בשותפות **מרכזי חדשנות** המטפחים חברות טכנולוגיות בתחום – מרכז דרום (דימונה) ומיינדסט (ירוחם).
- **פיתוח עמק מימן בנגב המזרחי** – מארג אזורי של תשתיות הפקה, שינוע, הנפקה וצריכה של מימן ירוק, הכולל תמיכה (סובסידיה) חברות וארגונים להקמת מתקני הפקה ותחנות תדלוק, רכישת כלי רכב מונעי מימן (בדגש משאיות, כלי צמ"ה, אוטובוסים) לרשויות, מוסדות ומפעלים גדולים.
- **רכישת רכבת מונעת מימן שתנוע במסילות ייעודיות בנגב המזרחי**, ולהקים **מתחם לפיתוח טכנולוגיות רכבתיות** על בסיס מסוף המטענים בדימונה.
- **הרחבת תוכניות המחקר במחלקות האקלים והאנרגיה (כולל אנרגיה אטומית) באוניברסיטת בן-גוריון** ובמו"פ ים המלח והערבה.
- **האצת תכנון ופיתוח של שדות פוטו-וולטאיים** נרחבים (דימונה דרום, אשלים, סדום הירוקה, תמנע ועוד), והקמת **קומפלקסים תעשייתיים ירוקים גדולים** בפארק ומישור רותם, דימונה, ירוחם וערד, בהם מתקנים ומפעלים עתירי אנרגיה בסמיכות להם ובאז"ת בנגב המזרחי (חוות שרתים, תעשיות פלדה ירוקה, מלט ירוקה וכיו"ב).
- **תמיכה בתכנון ופיתוח שכונות ירוקות ומאופסות אנרגיה בכל ערי הנגב** על בסיס צוות עירוני או באמצעות מובילי תחום באשכולות, להדגמת חדשנות בפיתוח עירוני מותאם אקלים, "מיקרו-גריד" ושימוש כ"מעבדות חיות" לחדשנות טכנולוגית.
- **חפירת תעלת הימים** – ערוצים משלימים הן בערבה (Red-Dead) והן אשקלון-ערד (Med-Dead), כולל הקמת מתקני התפלה, תחנה הידרו-אלקטרית גדולה במרחב ים המלח ומערכת אגמים במרחב בקעת באר שבע ובערבה המשרתים דיג מתועש, פיתוח נופי ותיירותי וויסות אקלימי (נדרש עדכון תכנון).

⁵⁹ ראו בנושא זה: דקל, ת., ושץ, ד. (2024). [הנגב המזרחי כמרחב לחדשנות באנרגיה ומפתח לחוסן אנרגטי לאומי](#). מגזין איגוד סביבה וקיימות, 2, 20-22.

תעשייה ביטחונית, כטב"מ וגיאוו-טק - אקוסיסטם משולב

פיתוח קלאסטר תעשייתי רחב היקף של תעשיות ביטחוניות (תעה"ב) עתירות טכנולוגיה המתבסס על מוסדות העוגן הקיימים והמתוכננים ומשולב בתעשיות "דואליות" (מוצרים ביטחוניים ואזרחיים) ובדגש על יישומים מעולמות כלי הטיס הבלתי מאוישים, הרובוטיקה, הקרקע והתשתיות. התעה"ב הישראלית מצויה בתנופה חסרת תקדים וצפויה לייצר בנגב אלפי משרות איכות (עיקרן מהנדסים, טכנאים ומנהלים), במיוחד עם הקמת קריית המודיעין וביה"ס הסייבר ועם העתקת מפעלי אלביט לרמת בקע (ממתחם תע"ש רמת השרון). מפעלים אלו המעתיקים (ו/או מרחיבים) את מרכזיהם מרמת השרון אל רמת בקע (מול נאות חובב), ייצרו כבר בשלב הראשון כמה אלפי משרות טכנולוגיות המבוססות על חוזקת התעשייה הביטחונית וצמיחת הענף המטאורית בעולם בשנים האחרונות, עקב התפרצותן של מלחמות חמות ועימות קר בין מעצמות. מתחם רמת בקע נשען על שדה ניסוי עצום שהוגדר לו ממזרח אך מספר שדות ניסוי נוספים כבר קיימים או מתוכננים בנגב – בשדמה (רפא"ל), בקמ"ג (מפא"ת) לרובוטיקה קרקעית ובירוחם (אירולאבס) לכטב"מ.

תחום הרובוטיקה הקרקעית והאווירית מצוי בצמיחה במרחב (ובישראל בכלל) אך כבר ניכרים נכסים בוסריים צומחים, בהם חוזקתה של אוניברסיטת בן-גוריון בתחום, חוגי הרובוטיקה יוצאי הדופן בערי הנגב המזרחי והקמת מרכזי המו"פ לרובוטיקה קרקעית, לכטב"מ ולחלל ומרכזי החדשנות דרום בדימונה, אירולאבס בירוחם וקריאייטיב קריאיישן במצפה רמון. מוסדות ותשתיות אלו יאפשרו לאחר התבססותם לבצע שיתופי פעולה אינטנסיביים והפריה הדדית המייצרת מגוון אפשרויות לפיתוחים "טכנולוגיה עמוקה" המחברת לצרכים וליכולות ייצור בחזית החדשנות העולמית.

ניתן להגדיר מספר מעגלים שלובים המחברים בין עולמות הדיפנס, הכטב"מ והגיאוו-טק - במרכז רובוטיקה לסוגיה:

ביטחון-דיפנס – יישומי ביטחון שונים מבוססי רובוטיקה, כולל שימושים דואליים (יישומים גם לשימוש אזרחי) - רובוטים שומרים או קרביים, טיפול באמל"ח ומטענים וכיו"ב – משאיות וכלי צמ"ח אוטונומיים, חילוץ והצלה מאסונות, פעולה במרחבים מסוכנים (קרינה, קרקע לא יציבה, יישומים לחלל החיצון – פעילות במאדים).

כטב"מ – המשך פיתוח חזית כלי הטיס הבלתי מאוישים בה ישראל מצטיינת, במטוסים ומסוקים וברחפנים.

קרקע ותשתיות: פיתוח אמצעים חדשים בתחומי התשתיות הגדולות - ייצוב קרקע, ניהול נגר, הנדסה אזרחית, מנהור וטיפול במנהרות, כרייה, טיפול בפסולת יבשה וקרקע מזוהמת וכן הלאה. הרובוטיקה הקרקעית מצויה בחוד החנית בהיבטים אלו, בין אם מדובר ברובוטים המשמשים לניטור, טיפול ותיוקן תשתיות – בהפעלה מרחוק או באופן אוטונומי – או בניהול בביצוע פעולות אוטומטיות במתחמים מסוכנים לאדם, בהם מכרות וסוללות עפר או ניהול חצרות תעשייתיות וחומ"ס.

תחום הרובוטיקה מחולק ליצרני בסיס (של רכיבים) ולאיינטגרטורים (מחברי מערכות שונות לכלל מוצר רובוטי). בעוד שהחלק הראשון נוטה לפרוח בקרבת קלאסטרים של תעשיות היי-טק, בדגש מומחיות באלקטרוניקה (ידע "אנליטי"), התעשיות האינטגרטוריות דווקא צומחות היטב בסביבה של תעשייה מסורתית מפותחת, כמו תעשייה כבדה, רכב ובעיקר מכונות (ידע "סינתטי" אשר מתמקד בעשייה פרקטית לצורך חדשנות בייצור על פני מדע מדויק). קלאסטרים של רובוטיקה מסוג זה צמחו בארה"ב סביב ערי תעשייה כמו שיקגו ודטרויט, שם הוקם מרכז מחקר ופיתוח בתחומי הרובוטיקה הקרקעית הביטחונית האמריקאית – Joint Center for Unmanned Ground Center. במרכז הוקמה מעבדה לאיינטגרציה של מערכות רובוטיקה לאפשר פלטפורמה לניסויים במערכות חדשות ומגוונות. המרכז הוקם כאיחוד של מספר גופי מו"פ בטחוני שאוחדו למקום אחד במטרה לייצר שיתוף פעולה וצמיחה מרוכזת, בחיבור לאוניברסיטה המקומית ולתעשיות מובילות בתחום – מודל האקוסיסטם אותו יש לפתח בנגב.

המהלך המשולב יתמקד בכל צרכי התעה"ב – הן בפיתוח מרכזי המו"פ ומתחמי התעשייה; יצירת נגישות מירבית עבורם; הנחת תשתית ארוכת טווח לטיפול ההון האנושי האזורי; והקמת שכונות מטרות איכותיות במיוחד בהן יושכנו גרעיני עובדים, שיוגדרו "קבוצת איכות" ויקבלו חבילת הטבות וליווי מיוחד לאיתורם ומשיכתם בהתאמת דיור, קהילה וקליטה למשפחות בתעסוקה ובמוסדות חינוך. המהלך המשולב יביא לאיזון מועסקים נדרשים בתעשיות הליבה בכך לזינוק בהכנסות ובזליגת הצמיחה למכלול רחב של ספקים; ולמיצוב מחדש של שכונות רובעיים עד לתנופת צמיחה דמוגרפית עירונית ואזורית כוללת.

פיתוח אקוסיסטם משולב לשלוש ההתמחויות הנ"ל כרוך ב:

- האצה של מהלך **העתקת אלביט לרמת בקע** ופיתוח אזור התעשייה הייעודי במתחם, על בסיס החלטת ממשלה ולוחות זמנים קשיחים לביצוע.
- יש להאיץ את הקמתם והרחבת פעילותם של **מכוני המו"פ הלאומיים לרובוטיקה צבאית ודואלית – לכטב"מ (ירוחם) לרובוטיקה קרקעית (דימונה-רותם) וחלל (מצפה רמון).**
- העמדת תכנית מענקים מיוחדים להקמת **שלוחת רובוטיקה של תאגיד בינלאומי** (למשל, יאסקוואה היפני) במתחם נגיש לרכבת ברובע החדשנות ב"ש או באז"ת החדשה דימונה, בחבילה המציעה הטבות כספיות המשולבות בשותפות במאגד חברות ואקדמיה אזוריות.
- השלמת העתקת "צה"ל דרומה" והקמת **קריית המודיעין והפעלת ביה"ס לסייבר** ובחינת הקמת/העתקת **מתקנים צבאיים נוספים** חדשים לאימונים בתחומי תת הקרקע, החילוץ וההנדסה הקרבית.
- הרחבת **תוכניות חינוך מיוחדות ב-STEM** בבאר שבע ובנגב המזרחי והטמעת תוכניות חדשות בשיתוף התעשיות הביטחוניות במוסדות החינוך, כולל הקמת **בית ספר עילית ארצי** (קולט מכל יישובי הארץ) למצטיינים בענפי ההנדסה; והקמת **תוכנית צוערים לרובוטיקה** שתתמוך בהשתלבות בוגרי מגמות הרובוטיקה בנגב השתלבות ביחידות טכנולוגיות.
- הרחבה משמעותית של **תוכניות המלגות לסטודנטים** להנדסים וטכנאים ובמיוחד בתוכניות מיוחדות להשמת הסטודנטים בתע"ב, על בסיס מגורים בנגב.
- הקמת **תחנת רכבת בפארק רותם** כתמיכה בפיתוח מרכז המו"פ לרובוטיקה קרקעית ושדה הניסוי תחתיו.
- הקמה בתהליך מואץ של 2-3 **"שכונות מטרות"** (ראו לעיל) בעלות הקפדה יתרה על איכות התכנון, הפיתוח הנופי והבינוי, והקמת מסלול קליטה הנותן הטבות מיוחדות לעובדי התע"ב ומשפחותיהם – בקליטה וליווי קהילתיים, איתור דיור מותאם לצרכים (כולל להשכרה), וסיוע לבני זוג בהשמה וליתור מסגרות חינוך נדרשות לילדים.

נבחרות הנוער המצטיינות לרובוטיקה דימונה

מחר בבוקר

בתחום הצמיחה הדמוגרפית:

הכשרת הרובד התכנוני לגידול אוכלוסייה לצורך עיצוב מכלול המיזמים וההשקעות הממשלתיות בהתאם.

- ✓ הטמעת יעדי האוכלוסייה הגבוהים באופן דקלרטיבי בהחלטת ממשלה.
- ✓ הקמת צוותי תכנון לעדכון תמ"א 35, תמ"מ 4/14/23 למטרופולין באר שבע ו"התוכנית האסטרטגית המרחבית לישראל 2050" בהתאם ליעדים הנ"ל – תוך הנחת לוח זמנים לאישורן עד 2028.

בתחום הפיתוח העירוני:

לייצר במהירות יכולת ביצועית לעיריות ותשתית תכנונית עבור עיבוי והחייאת המרקם העירוני הוותיק במתחמים בעלי השפעה מירבית על סביבתם, לצד תמריצים כספיים חזקים ליזמים להנעת המימוש מידי.

- ✓ סגירת הסכמי גג מעודכנים ובתוכם, הגדרת ההתחדשות העירונית כמרכיב ליבה בעל חשיבות עליונה באסטרטגיית השיקום והפיתוח האזורי בתוך החלטת ממשלה הצהרתית.
- ✓ הקמת צוותי תכנון להכנת (או עדכון) תכניות אב להתחדשות ב-8 ערים בצפון לפחות (בעדיפות לערי הנגב המערבי) או ביצוע פרק עדכון היכן שקיימת תוכנית. בכל תוכנית יאוותרו 2-3 מתחמי מפתח אסטרטגיים. תאריך היעד להשלמתן: 2027 (סה"כ 40 מלש"ח).
- ✓ הקמת מנהלת התחדשות ב-9 ערים (באר שבע, נתיבות, דימונה, שדרות, אופקים, ירוחם, ערד ורהט) או ועיבוי היכן שקיימת מנהלת, לצד חיזוק מחלקות ההנדסה העירוניות באופן רוחבי. מוצע לשמור על גמישות בהתאם לצרכיה של כל עיר, בהיקף ממוצע של 5 תקנים לרשות בעלות מוערכת 6 מלש"ח ל-5 שנים (סה"כ 56 מלש"ח).
- ✓ העמדת מענקי יזמים לביצוע התחדשות במתחמי מפתח, בהיקף לפחות 250 יח"ד נכנסות בעיר, בתוך 9 ערים (250 בכל עיר אזורית, 100 ברהט ו-1,000 בבאר שבע). המענקים הנדרשים משתנים בין ערים בהתאם לערך הקרקע אך מוערכת עלות ממוצעת של 500 אלש"ח לדירה, קרי, 125 מלש"ח לעיר עם 250 יח"ד (סה"כ 1.5 מיליארד ש"ח).
- ✓ העמדת מענק מיוחד לפיתוח מגורים במרקם העירוני עבור 9 ערים, להקמת מתחמי שכירות מיוחדים או האבים למגורי צעירים בשכונות ותיקות (רצוי כתמיכה במהלכי התחדשות), בהתאם לתוכנית אסטרטגית שתכין הרשות ותאשר הממשלה, לביצוע במתחמים בעלי בשלות סטטוטורית וקניינית, להשלמת ביצוע עד 2029 ולאכלוס לפחות 200 דיירים בפרויקט. עלות מענק מוצעת לרשות 50 מלש"ח (סה"כ 450 מלש"ח).
- ✓ העמדת סל תמיכות לרכישת ולפיתוח דיור עירוני – בהלוואות, "דירה בהנחה", פיתוח בנייה חדשה והקמת תשתיות-על תומכות (סה"כ: 2 מיליארד ש"ח לוחמש).

בתחום השכונות הקהילתיות:

שדרוג מהיר של יכולתה של הרשות המקומית לטפח קהילתיות על בסיס שכונתי בהיקף נרחב והקמה של שכונות מטרה בעלות איכות גבוהה שתאפשר להופכן למגנט רב כוח למשיכת קהילות חזקות חדשות.

- ✓ העמדת תקני מובילים קהילתיים בכל רשות עירונית בנגב ולהם כלים לפיתוח וטיפוח מנהיגות קהילתית מקומית ב-3 שכונות בעל עיר לכל הפחות (סה"כ 40 מלש"ח). (ראו מודל "קהילות אור").
- ✓ הקמת צוות בין משרדי לאיתור 3 "שכונות מטרה" בערי הנגב (שכונות מתוכננות המוכנות לפיתוח ולבינוי בטווח המיידי, ניתן בשילוב התחדשות אך לא חובה). מומלץ להגדיר בהחלטת ממשלה כי טיפול בקידום השכונות תתועדף בידי ועדות תכנון וגופי ממשל נוספים העוסקים בכך.
- ✓ הקמת צוותי פרויקטורים רב-תחומיים לקידום טיוב תכנון מהיר היכן שנדרש, להאצת הפיתוח והשיווק ולהבטחת ביצוע מהיר (עד 2030) תוך עמידה בסטנדרטים הגבוהים ביותר מצד הגופים הממשלתיים, העירוניים והיזמיים. מוערכת עלות 10 מלש"ח לצוות (סה"כ 30 מלש"ח).
- ✓ העמדת מענק ליזמים להקמת תשתיות תומכות קהילתיות ובפיתוח נופי ואדריכלי ייחודי בשכונות המטרה (כפוף לתחרות ע"ב איכות ההצעה). מוצע להעמיד 10 מלש"ח לשכונה (סה"כ 30 מלש"ח).

בתחום מרכזי הערים:

הנחת התשתית הארגונית לפיתוח מרכז עירוני בכל עיר ומיזמים פורצי דרך שירענו וימצבו מחדש כל מרכז.

- ✓ הקמת מנהלת מרכז עיר בערים אזוריות גדולות בנגב (באר שבע, נתיבות, דימונה, רהט, אופקים) לקידום תגבור תחזוקה, שדרוג המרחב הציבורי, פיתוח עסקי ותרבות רחוב. עלות מוערכת למנהלת ל-5 שנים כולל תקציב לפרויקטים 25 מלש"ח (סה"כ 125 מלש"ח).

בתחום המרחב הכפרי:

מהלכי שיקום נרחבים ביישובי הנגב המערבי, פיתוח חבלים כפריים בנגב המזרחי ו"זריקת אדרנלין" למרחב הכפרי הכללי בצמיחה דמוגרפית, גידול הפריון לחקלאים ובשיקום ובפיתוח פיזיים.

- ✓ ביצוע יעדי מנהלת תקומה לשיקום "עוטף ישראל" ולצמיחתם העתידית לפי התוכנית שאושרה.
- ✓ התמדה בפיתוחם של יישובי חבל "מבואות ערד", שווק מגרשים ביישוב דרור וביצוע כביש גישה נדרש לצורך פיתוח היישוב יתיר.
- ✓ הקמת צוות מיוחד לבחינת הקמתה של מסגרת מוניציפאלית חדשה "עירייה אזורית" שתאפשר את שילובם של היישובים הפרבריים ב"מבואות ערד" וב"מבואות דימונה" לערים הסמוכות.
- ✓ הקמת צוות לקידום הקמת יישובים חדשים בערבה לפי איתורים מאושרים בתוכנית אב אילות.
- ✓ העמדת חבילות תמיכה לחקלאים המעוניינים לבצע קפיצת מדרגה טכנולוגית, הכוללות ליווי מקצועי לניתוח יכולות וצרכים, התאמת מלגות הכשרה מקצועית לחקלאי/עובדיו, ומענק לסיוע ברכישת ציוד טכנולוגי מתקדם בהתאם להמלצת המלווה המקצועי. היעד המוצע: 300 חקלאים המקבלים סיוע בהיקף ממוצע של 100 אלש"ח, תוך עד 5 שנים (סה"כ 30 מלש"ח) – ראו בנושא זה את סעיף "החבל החקלאי הטכנולוגי בעולם" בנגב המערבי, תחת פרק קלאסטר האגרו-טק בהמשך.
- ✓ תקצוב מנהלת התחדשות כפרית אחת בכל אזור תפקודי בגבול (בעדיפות: תחת ניהול האשכול) – נגב מערבי ונגב מזרחי. עלות מוערכת למנהלת לחומש - 5 מלש"ח (סה"כ 10 מלש"ח).
- ✓ הקמת צוות בין משרדי, בשיתוף צה"ל, לגיבוש גרעיני נח"ל להתיישבות ביישובי הגבול וחיזוקם. היעד המוצע: 12 גרעינים בהיקף ממוצע 30 חברים שיאוכלסו עד 2026.

בתחום החברה הבדואית:

- ✓ העברת חקיקה נרחבת המניחה את התשתית להתייעלות גופי המדיניות ומנגנוני התכנון, הפיתוח והסדרת תביעות הבעלות.
- ✓ העמדת צוותי פרויקטורים בתוך הרשויות המקומיות או כ"צוותי התערבות" חיצוניים – לפחות 10 פרויקטורים בכל רשות לנושאי פיתוח ו/או הקמת יישובים חדשים (מוערך בכ-90 מלש"ח למקצה שלוש שנים).
- ✓ פיתוח ושיווק מואצים ב-2 אז"ת חדשים ביישובים בדואיים, הבשלים ביותר לכך, והעמדת תקציב 10 מלש"ח לפיתוח המגרשים והקמת מבני תעשייה להשכרה (סה"כ 20 מלש"ח).
- ✓ הקמת תחנת רכבת אל-בוואדי כעוגן פיתוח מרכזי לרובע ולבקעת באר שבע כולה.
- ✓ הקמת אגף מיוחד לעירוניות ותקצובו לתמיכה בבניה רוויה ב-3 רשויות בדואיות לפחות (כ-15 מלש"ח).
- ✓ העמדת תקציב משמעותי לתוכניות מגוונות המקדמות מפגשי נוער יהודי ובדואי (3 מלש"ח).

בתחום התחבורה:

קידום לביצוע של התשתיות המרכזיות המחברות את באר שבע לערים האזוריות והנחת התשתית התכנונית המלאה לתשתיות הגדולות שיבוצעו בטווח הבינוני והארוך.

- ✓ ביצוע שדרוג מקטע המסילה בין באר שבע לדימונה.
- ✓ ביצוע השלמת המקטע הדרומי של כביש 6 שוקת-נאות חובב.
- ✓ ביצוע רכבת קלה בין באר שבע לליקית.
- ✓ האצת תכנון והקמת שדה תעופה בינלאומי משלים בנבטים.
- ✓ תקצוב תכנון לרשת נתיבי מתע"ן בהם יוקמו נתיבי תחב"צ/רכבת קלה או BRT - נגב מערבי (שדרות-נתיבות-אופקים-ב"ש), שוקת-ערד, נגב מזרחי (ב"ש-דימונה-ירוחם) ורהט-ב"ש.

בתחומי שירותים חברתיים שונים:

הגדרת פרמטרים ברורים ואמצעים לטיפול להשוואת השירות והאיכות בכל תחומי החיים הרלבנטיים באזורי התפקוד בנגב – בחינוך, בבריאות, בביטחון אישי ובשירותי סביבה.

- ✓ הכנת ויישום תוכנית למשיכת סגל מקצועי בכל תחומי השירותים ההכרחיים (רפואה, חינוך וכיו"ב, בהתאם למחקר ותכנון אסטרטגי) והגדרתם כ"קבוצת איכות" (ראו לעיל פרק שכונות קהילתיות) לטובת מענקי מגורים, מעטפת קליטה וליווי וקדימות בשכונות מטרה (הערכה חבילות תמיכה לכ-2,000 אנשי קבוצות האיכות ל-3 שנים – 300 מלש"ח).
- ✓ האצת הקמתו של ביה"ח החדש "פרס" בצומת שרה ואת הקמתם של מוקדים רפואיים חדשים באופקים ובנתיבות.
- ✓ ביצוע מיזמים סביבתיים-עירוניים גדולים המעצבים מחדש את המרחב והחווייה העירונית – נחל גרר ברהט, נחל בוהו ובנתיבות והצפת נחל באר שבע (הערכת העלות 150 מלש"ח).

בתחום המגננונים האזוריים:

הרחבת יכולות וסמכויות הדרג האזורי לביצוע מיזמים פורצי דרך לשיקום ולפיתוח.

- ✓ יש להאיץ את השלמת תוכניות האב האזוריות לאשכולות נגב מזרחי ומערבי ולבצע תוכנית אב למרחב באר שבע-רהט-שוקת, תוך וידוא התייחסותן למכלול עמודי התווך לפיתוח אזורי באסטרטגיה, מיזמים פורצי דרך ותוכניות עבודה לביצוע.
- ✓ העמדת צוותי פרויקטורים רב-תחומיים לכל אשכול לקידום מיזמים נבחרים. מוצע כי צוות לאשכול יכול כ-20 פרויקטורים ויתקצב ל-5 שנים (סה"כ 80 מלש"ח). מוצע כי הצוותים או חלקם יהיו צוותים מקצועיים מהמגזר הפרטי ולא יוקצו כתקנים קבועים לרשות.
- ✓ על בסיס תוכניות האב, הקצאת משאבי ביצוע למיזמים פורצי דרך נבחרים בידי האשכולות.

בתחום הצמיחה הכלכלית – מהלכים מוסדיים:

קפיצת מדרגה מהירה של העסקים והתעשייה בהטמעת טכנולוגיה וכישורים, העלאת הפריון ויצירת סביבה רגולטורית "ידידותית לעסקים".

- ✓ ייעול מערכתי של איכות השירות וטיוב התמיכות לעסקים מכל הגדלים, בדגש על עסקים מפונים או נפגעים. נדרש להעמיד תמיכות גם עבור עסקים בטווח מעל 5 ק"מ (גם אם מוקטנות), לוודא שכל סוגי העסקים זוכים לתמיכה בהתאם לפגיעה (גם, למשל, חברות היי-טק שרבות מהן נותרו ללא פיצוי), ולוודא כי קיים אמון, יציבות, מידע מלא ומענה מהיר לכל הפונים.⁶⁰
- ✓ חיזוק הליווי והתמיכה בעסקים ובתעשייה בטרנספורמציה דיגיטלית באמצעות הרחבת התמיכה במרכזי הכשרה מקצועית, הפעלת המכון לייצור מתקדם ומענקים לרכישת טכנולוגיות חדשות (מוצע להעמיד לרשות מכלול המהלכים 100 מלש"ח).
- ✓ הרחבת תקנים ותקציבי פיתוח במנהלות התעשייה בכל אזורי התעשייה המרחביים והעירוניים (עלות מוערכת 50 מלש"ח).

בתחום אזורי התעשייה והתעסוקה:

האצת תכנון, פיתוח ושיווק אזורי תעשייה בעלי מעמד אסטרטגי בשל מיקומם או יכולתם לפתח התמחות כלכלית מיוחדת.

- ✓ העמדת פרויקטורים להאצת פיתוח של רובע החדשנות באר שבע, אזורי התעסוקה דימונה (חדש), נתיבות (רובע המדע), רהט (רובע החדשנות מונחה אתגרים), אופקים (שקד ב').
- ✓ האצת פיתוח של שני אזורי תעשייה ביישובים בדואיים לשיווק ראשון לא יאוחר מ-2026.

⁶⁰ להרחבה – ראו: תנועת אור. (2025). שיקום כלכלי ותעסוקתי באזור הצפון - תוכניות קיימות והמלצות עדכון והרחבה.

בתחום התיירות:

הקמת המנגנון האזורי לקידום המוצר התיירותי כעוגן הכרחי למימושם של הפרויקטים השונים ולבניית מותג חזק ואטרקטיבי לקהלים בארץ ובחו"ל.

- ✓ הקמת מנהלת DMO עבור הר הנגב (דימונה, ירוחם, רמת נגב, נווה מדבר, תמר) ועבור נגב מערבי (שדרות, נתיבות, אופקים, רהט, שדות נגב, שער הנגב, אשכול, מרחבים ובני שמעון). מוערך ב-5 מלש"ח לשנה (תקנים ופרויקטים), סה"כ 30 מלש"ח ל-3 שנים לשתי המנהלות).
- ✓ תקצוב פרויקט דרך הבשמים לתכנון אב וקידום פרויקטים חלוציים בתשתיות המסלול, מיתוג ופיתוח מלונאות ואתרי קמפינג (25 מלש"ח).

בתחום התמחות אזורית באגרו-טק:

הקמת תשתיות ומוסדות מרכזיים לקידום תעשיית האגרו-טק באופקים ובמרחב הנגב המערבי כולו.

- ✓ החלטת ממשלה דקלרטיבית לפיתוח תעשיית האגרו-טק בנגב המערבי כמשימה לאומית (כולו כמכלול ולא רק רשויות מנהלת תקומה) והצבת החזון להפיכתו ל"חבל החקלאי הטכנולוגי ביותר בעולם".
- ✓ הקמת מנהלת תחת משרד רוה"מ להעתקת מכון וולקני (או שלוחה משמעותית מתוכו או שלוחה אקדמית חקלאית אחרת או הקמת מכון לאומי חדש יהודי-ישראלי לחקלאות) לנגב המערבי, ותחניה צוות תכנון מיוחד לקידום מואץ של הסדרת תא השטח הסמוך לתחנת הרכבת אופקים.
- ✓ הקמת קרן מלגות ממשלתית ייעודית לתמיכה בסטודנטים והכשרות מקצועיות עבור תושבי הנגב המערבי ותמיכה בחקלאים ועובדי חקלאות (10 מלש"ח).
- ✓ תקצוב הקמת שלב א' של האגרו-סייט – מתחם מעבדות אגרו-פוד טק באופקים (20 מלש"ח).
- ✓ העמדת 4 תקני פרויקטורים לאשכול נגב מערבי לתמיכה בפיתוח הקלאסטר (ניתן כיועצים חיצוניים לרשות) (סה"כ 3 מלש"ח ל-3 שנים).

בתחום ההתמחות באנרגיה מתחדשת ואגירה:

הקמת תשתיות ומוסדות מרכזיים לקידום תעשיית האנרגיה המתחדשת בנגב המזרחי.

- ✓ הקמת "עמק מימן" בנגב המזרחי ותקצוב התאגדות חברות וגופים לפיתוחו בכל ההיבטים (הפקה, אגירה, שינוע וצריכה בתחבורה ובתעשייה) (30 מלש"ח).
- ✓ הקמת מכון מו"פ לאומי לאנרגיה ואגירה בדימונה (25 מלש"ח).

בתחומים השלובים של הדיפנס, הכטב"מ והגיא-טק:

הקמת תשתיות ומוסדות מרכזיים לקידום התעשיות הביטחוניות והרובוטיקה בנגב.

- ✓ האצת העתקת התעשייה הביטחונית לרמת בקע וסיום העתקת בסיסי צה"ל.
- ✓ הקמת מנהלת קלאסטר תחת אשכול נגב מזרחי לקידום התעשייה הביטחונית והרובוטיקה בכלל ובפרט, סיום הקמת מו"פ דימונה לרובוטיקה קרקעית עד 2026 והרחבת מו"פ חקר החלל במצפה רמון ופיתוחו של מו"פ הכטב"מ בירוחם (מוערך למנהלת 3 מלש"ח ל-3 שנים ולהקמת מרכזי המו"פ 25 מלש"ח כ"א, כלומר, סה"כ 78 מלש"ח ל-3 שנים).
- ✓ תכנון סטטוטורי לשדרוג המסילה והקמת תחנת רכבת בפארק רותם.

סיכום עיקרי ההמלצות

- ⌄ **מסה קריטית של אוכלוסייה היא הקטליזטור המוביל לצמיחה** – וגם המדד העיקרי להצלחתה. ללא צמיחה דמוגרפית לא תיווצר צמיחה כלכלית, השירותים ייוותרו נחותים והשקעות מדינה ייעשו בחסר. יש להגדיר יעדי אוכלוסייה גבוהים במיוחד, שעיקרם בערים, כיעד לאומי אשר יעוגן במהרה בתוכניות אב ולבסוף בתכנון סטטוטורי.
- ⌄ **חוזקו של הספר תלוי בחוזק המערך המטרופוליני**. יש לראות בנגב כולו כמכלול אורגני שלוב ששגשוג חלקיו תלויים זה בזה – מטרופולין באר שבע רבתי הנמתח מהנגב המערבי בצפון-מערב (קו שדרות) עד לים המלח במזרח ולערבה בדרום, בתוכו עיר מטרופולינית בת מעל למיליון תושבים ומוקדי משנה עירוניים חזקים ("ערים שוות").
- ⌄ **התחדשות עירונית הינה פיתוח אזורי**. יש לראות בערים כמנוע הצמיחה העיקרי ובתוכן, להדגיש את החיאת מרכז העיר והשקעה ממשלתית בהנעת תהליכי התחדשות.
- ⌄ **הרכבות יביאו את האנשים – ולא להיפך**. תשתיות הסעת ההמונים אורגות את הערים למכלול משולב ופותרות הזדמנויות לכל תושביו. סלילת רכבות מהירות (בראשן המסילות מב"ש לדימונה ולנתיבות והרק"ל לליקית ולערד) היא בראש סדר העדיפויות ולא ניתן להתנות את פיתוחן בבדיקת הביקושים (החסרים) במצב הקיים.
- ⌄ **ליבת המטרופולין היא מוקד העוצמה**. על כלל תשתיות הסעת ההמונים להתנקז לנקודה אחת בה האינטנסיביות הרבה ביותר של תעסוקה, שירותים, בילוי ומגורים. יש להאיץ את פיתוח רובע החדשנות כמע"ר מטרופוליני המקושר היטב לכל הנגב. יש להימנע מסלילת דרכים "עוקפות" מטרופולין שמטרתן לחבר בנסיעות ארוכות ישירות לתל אביב. במקומן יש לחתור לבניית חוזקה עצמאית לנגב ללא תלות בחיבורו למרכז הארץ.
- ⌄ **אף רשות לבדה אינה חזקה דיה להוביל צמיחה כלכלית מכלילה ובת קיימא**. שיתוף פעולה ברמה אזורית (ובהקשרים מסוימים – ברמה מטרופולינית) הוא הכרחי להצלחה ולשם כך, נדרש לבנות מנגנונים אזוריים חזקים, להקנות להם סמכויות ולחבר להם משאבים נדרשים עבור ביצוע המהלכים פורצי הדרך אשר יוגדרו בתוכנית האסטרטגית הלאומית.
- ⌄ **תשתיות ומוסדות עוגן הם נקודת הפריצה המהירה ביותר בפעולה ממשלתית**. יש להאיץ את פיתוחם של מוסדות ותשתיות "משני משחק" – בראשם הקמת מרכזי מו"פ לאומיים לחקלאות, לבנייה חכמה, לרובוטיקה כטב"מ וגיאו-טק, לאנרגיה, הקמת "עמק מימן" ותעלת הימים, ביה"ח פרס, שדה תעופה בינלאומי משלים בנבטים, העתקת התעשיות הביטחוניות והקמת מנהלות יעדי התיירות האזוריות.
- ⌄ **התמחות כלכלית ממקדת מאמץ היכן שקיים יתרון תחרותי לאזור**. יש לחדד את זיהוי ההתמחויות – "הקלאסטרם" או "מכלולי התיירות" – בתוכניות אב אזוריות ולתקצב פעולות נחרצות להנחת היסודות לטיפולם ולצמיחתם – בדגש אגרו-טק, תעשיות ביטחוניות ורובוטיקה, אנרגיה מתחדשת ואגירה, מכלולי התיירות בהר הנגב, במדבר יהודה ובאילת. על המדינה לראות בהתמחות האזורית יעד לאומי באופן שיתבטא בהשקעות יתר בענף בנגב ביחס למרכז הארץ (ולא לבזר השקעות במקומות רבים ולא לאפשר בניית יתרון יחסי בנגב).
- ⌄ **האדם והקהילה במרכז – הוא חי בהקשר קהילתי וממנו הוא שואב את חוסנו וזהותו**. הצמיחה האזורית תלויה בהכרח בחוסן חברתי, בגאווה מקומית ובתחושת מקום (קשר זהותי למרחב המגורים). העצמת הפיתוח הקהילתי בכל השכונות והיישובים הכרחית לכך. קהילות מגובשות ופעילות מקרינות על סביבתן והופכות את מרחב המחיה למגנט לתושבים חדשים.
- ⌄ **פיתוח אזורי יושג רק מתוך השוואת תנאים ויצירת איכות במכלול המרכיבים בכל תחומי חייו של התושב**. החל בדירור ותחבורה, דרך תעסוקה, בריאות וחינוך, וכלה בתרבות, פנאי, סביבה וביטחון אישי.

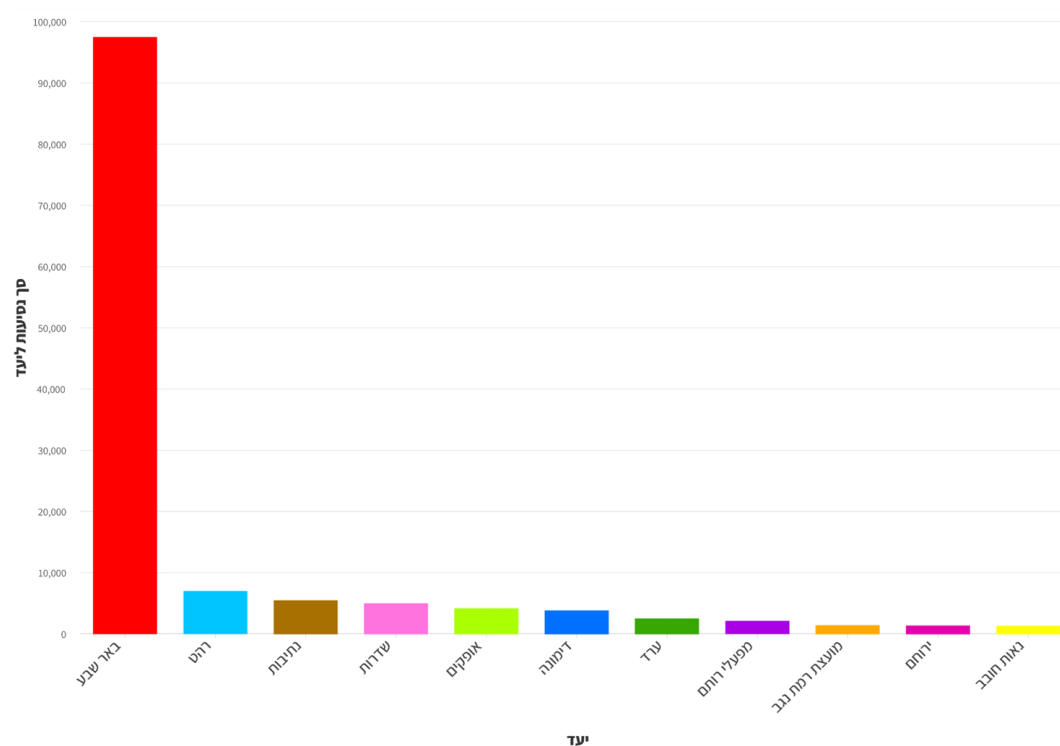
נספח 1: ניתוח תנועות תושבים ותפקוד עירוני

בטרם יוגדרו המרחבים התפקודיים הרצויים בנגב, יש לבחון את המצב הקיים (בטרם פינוי התושבים במלחמה, בהנחה שהמצב יחזור בקירוב לקדמותו לאחריה). הניתוח הבא מבוסס על עיבוד וניתוח של נתוני הסקר הסלולארי שנערך בשנים 2018-2019 המאפשר ללמוד על תנועותיהם במרחב של כלל תושבי המדינה לאורך תקופה ארוכה.⁶¹

מספר תובנות עולות מהניתוח של התנועות בנגב בשעות הבוקר:

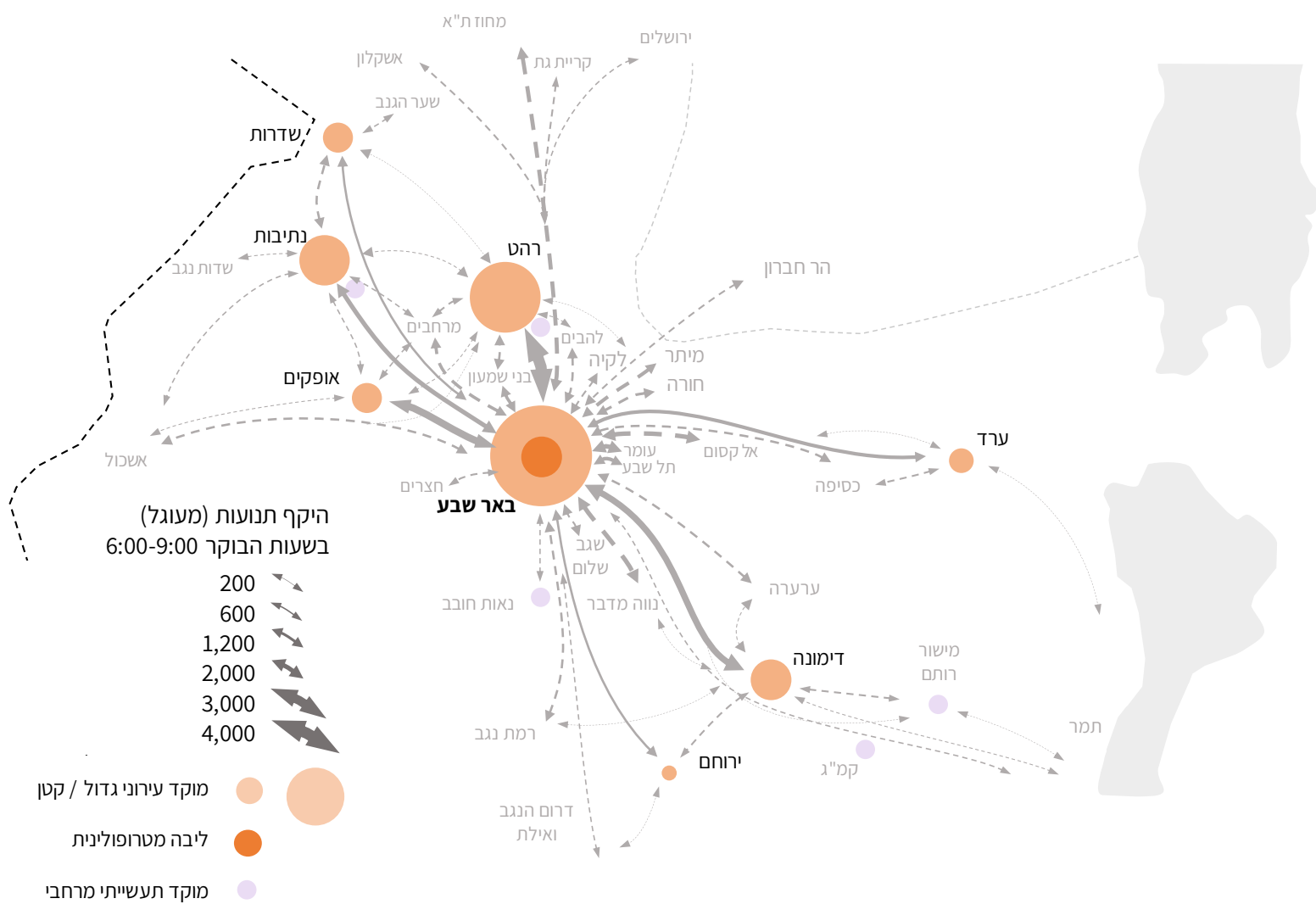
- ❖ ככל שאוכלוסיית עיר (או גוש ערים) רבה יותר, כך היקף היוממות אליה גדול יותר.
- ❖ באר שבע מתפקדת כמוקד מטרופוליני מובהק של הנגב – השפעתה חזקה במיוחד עד טווח כ-30 ק"מ.
- ❖ למוקדים עירוניים משניים תפקיד אזורי מובהק (מושכות תנועות אליהן) – דימונה, נתיבות, ערד, רהט, שדרות ואופקים.
- ❖ זיקות חלשות (יחסית למצופה) בין ערי הנגב לערי מרכז הארץ: גוש דן, אשדוד וכיו"ב.

היקפי נסיעות בוקר למוקדים עירוניים במטרופולין באר שבע (לפי סקר סלולארי 2019)

⁶¹ להרחבה בנושא המתודולוגיה וכלל הממצאים, ראו: תנועת אור. (2024). מרחבים תפקודיים בנגב ובנגב ניתוח המצב הקיים על בסיס הסקר הסלולארי. מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל.

ניתוח סכמתי של התנועות המרכזיות והמוקדים העירוניים במטרופולין באר שבע במצב הקיים

נספח 2: מיפוי נכסים והתמחויות אזוריות

התמחות אזורית נובעת מתוך מינופם של נכסים אזוריים בעלי ערך יחסי משמעותי ומיצירת מארג עשיר של יצרנים וספקים בעלי מיומנות גבוהה בענף הכלכלי הנובע מנכסים אלו, וחיזוקו במוסדות ובתשתיות תומכים. התמחות חזקה הופכת למנוע הצמיחה המרכזי ומייצרת את מירב המשרות האיכותיות באזור. למשל, בתחום התעשייה, ניתן לפתח "קלאסטר תעשייתי" בענף טכנולוגיות המזון באזור שנכסיו כוללים חקלאות עשירה ומכוני מחקר המתמחים בתחום, כפי שהוחל בקריית שמונה ובסביבתה. בתחום התיירות, מינוף נכס טבע כמו הכנרת כרוך בפיתוחם של מכלול אטרקציות, תשתיות לינה, בניית נרטיב ומיתוג, שיפור והנגשת המידע לתייר, שיקום ותחזוקה של חופים, אתרים ומסלולים וכן הלאה, כדי לייצר חוויה יוצאת דופן לתייר ולמשוך בכך תיירים רבים המוציאים כסף רב במהלך שהותם.

נכס אזורי עשוי להיות אתר טבע (כמו חוף ים, טבע פראי, אתרי שיזוף או מרפא), מורשת (עיר עתיקה, אתר היסטורי או דתי), מחצבים ומשאבי טבע (מינרלים בים המלח, קרינת שמש להפקת אנרגיה), הון אנושי ייחודי (ריבוי בעלי תארים טכנולוגיים, אוריינות בשפה נדירה), מיקום (קרבה לנמל או לציר לוגיסטי), בסיס תעשייתי (תאגיד בעל יתרון גלובאלי, ריבוי מפעלים בענף מסוים) או מוסד עוגן ייחודי (מחלקה מובילה בתחומה במוסד אקדמי, מרכז מו"פ ציבורי או פרטי) ועוד.

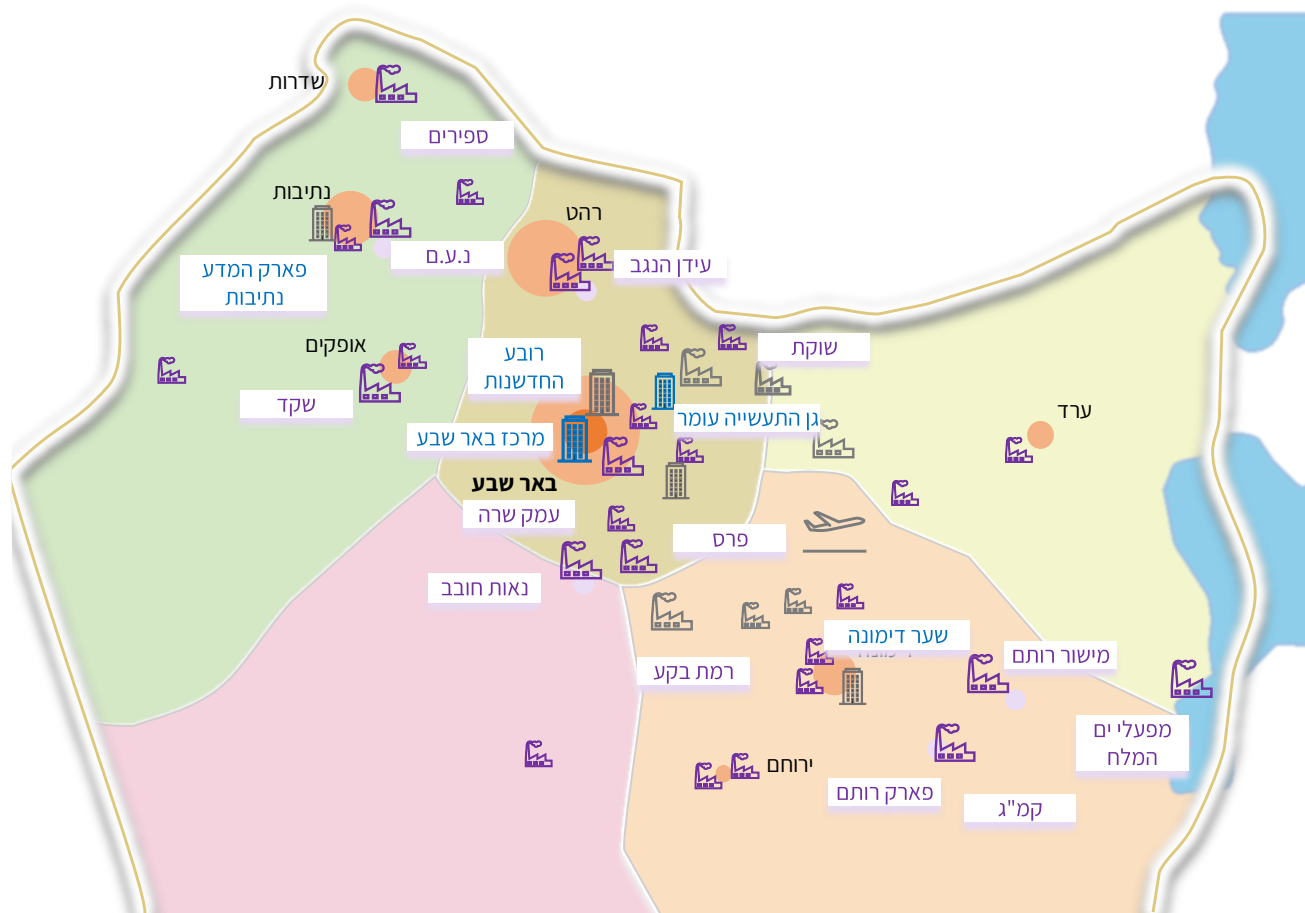
חשוב לציין כי הנכסים, כמו ההתמחויות, אינם בהכרח גלויים לעין ויש לזהותם ולהגדיר את המדיניות התומכת בפיתוחם על בסיס מחקר אסטרטגי מעמיק, הבוחן חוזקות והזדמנויות ומשווה ביניהם לבין נכסים באזורים אחרים, על מנת להבטיח כי מיקוד המאמץ יניב פירות. לכן יש לפתוח תהליך כזה בהכנת תוכנית אב אזורית באמצעות צוות תכנון רב תחומי, המבצע מחקר וניתוח על בסיס שיתוף שחקנים מרובים בתהליך.

ההתמחות מפותחת דרך מיקוד מאמץ משותף בכל שאר המרכיבים שיתוארו, כך שכל מרכיב מקודם על מנת לחזק את תחום ההתמחות. תוכניות חינוך או הכשרות מקצועיות לבוגרים יפותחו בזיקה לצרכי התעשיות בהתמחות, תוכניות תמריצים או הטבות בקרקע יכוונו לתעשיות אלו, ויחזקו הנרטיב הסובב את ההתמחות בקרב כלל השחקנים הציבוריים והעסקיים הנוגעים לצמיחה האזורית. בנוסף, ניתן לזהות הזדמנויות ברמה הארצית ולהעתיק נכסים מאזור המרכז אל חבל ארץ בנגב.

חשוב להדגיש כי כמעט ולא ניתן לפתח התמחות כלכלית וצמיחה מכלילה ביישוב אחד. לרשות המקומית, כולל עיריות גדולות, קשה מאוד לגייס משאבים ויכולות כדי לקדם תהליכים מורכבים וארוכי טווח הכרוכים בפיתוח ההתמחות. ממילא, מרבית הנכסים נמצאים בשטח הכולל מספר רשויות או פרושים ביניהן, והמועסקים מגיעים ממרחב גדול (המרחב התפקודי האזורי או אף המטרופוליני). גם השחקנים השותפים בפיתוח ההתמחות אינם בהכרח בני מקום יחיד. לסיכום, אף רשות לבדה אינה מסוגלת לייצר צמיחה חזקה, בת קיימא ומכלילה, ולכן נדרשת אזוריות המתהווה דרך בניית שיתופי פעולה ומנגנונים חוצי גבולות לקידומה.

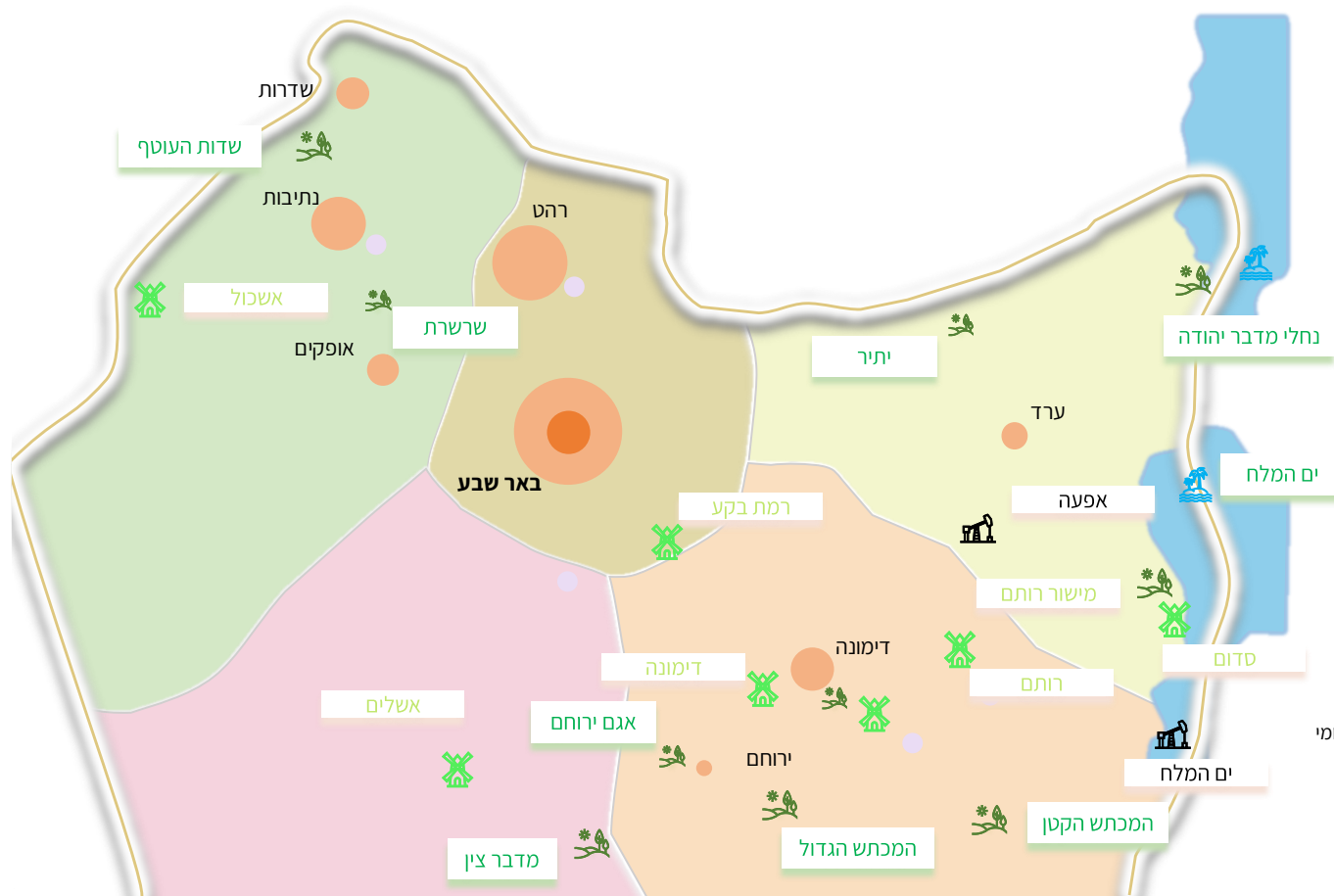
סדרת המפות הבאות מציגה מיפוי מעמיק של הנכסים המשמעותיים ביותר בנגב, שעל בסיסם - מניתוח ראשוני, או לאור תוכניות קיימות המקודמות במוסדות שונים - ניתן לפתח מנועי צמיחה חזקים ואף התמחויות כלכליות אזוריות.

נכסים: תעשייה ותעסוקה

שדרות
ספירים
נתיבות
פארק המדע
נתיבות
אופקים
שקד
רובע החדשנות
מרכז באר שבע
באר שבע
עמק שרה
נאות חובב
פרס
רמת בקע
ירוחם
פארק רותם
קמ"ג
שער דימונה
מישור רותם
מפעלים המלח
ערד
שוקת
עידן הנגב
רהט
נ.ע.ם

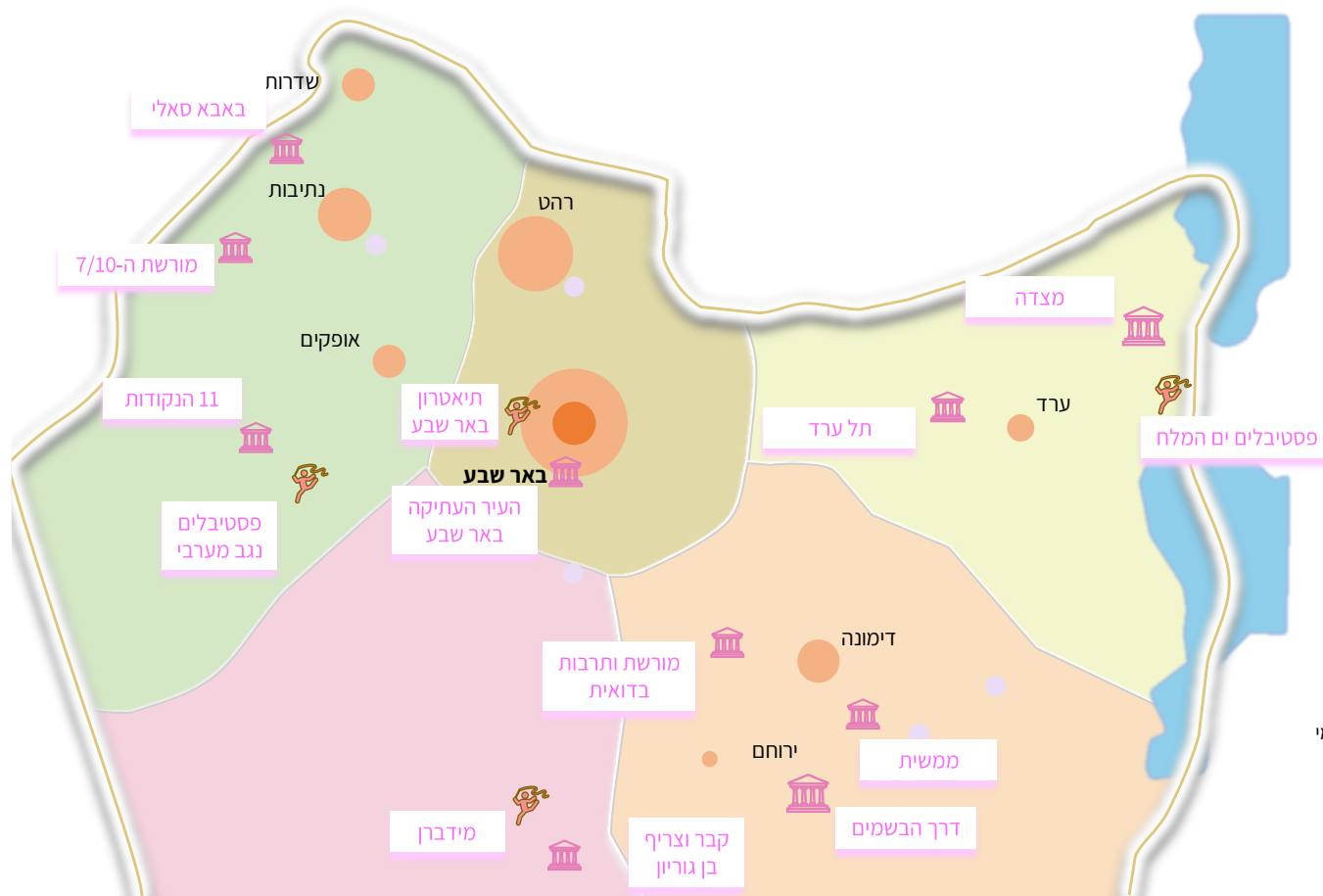
נכסים: סביבה ונוף, אנרגיה ומחצבים

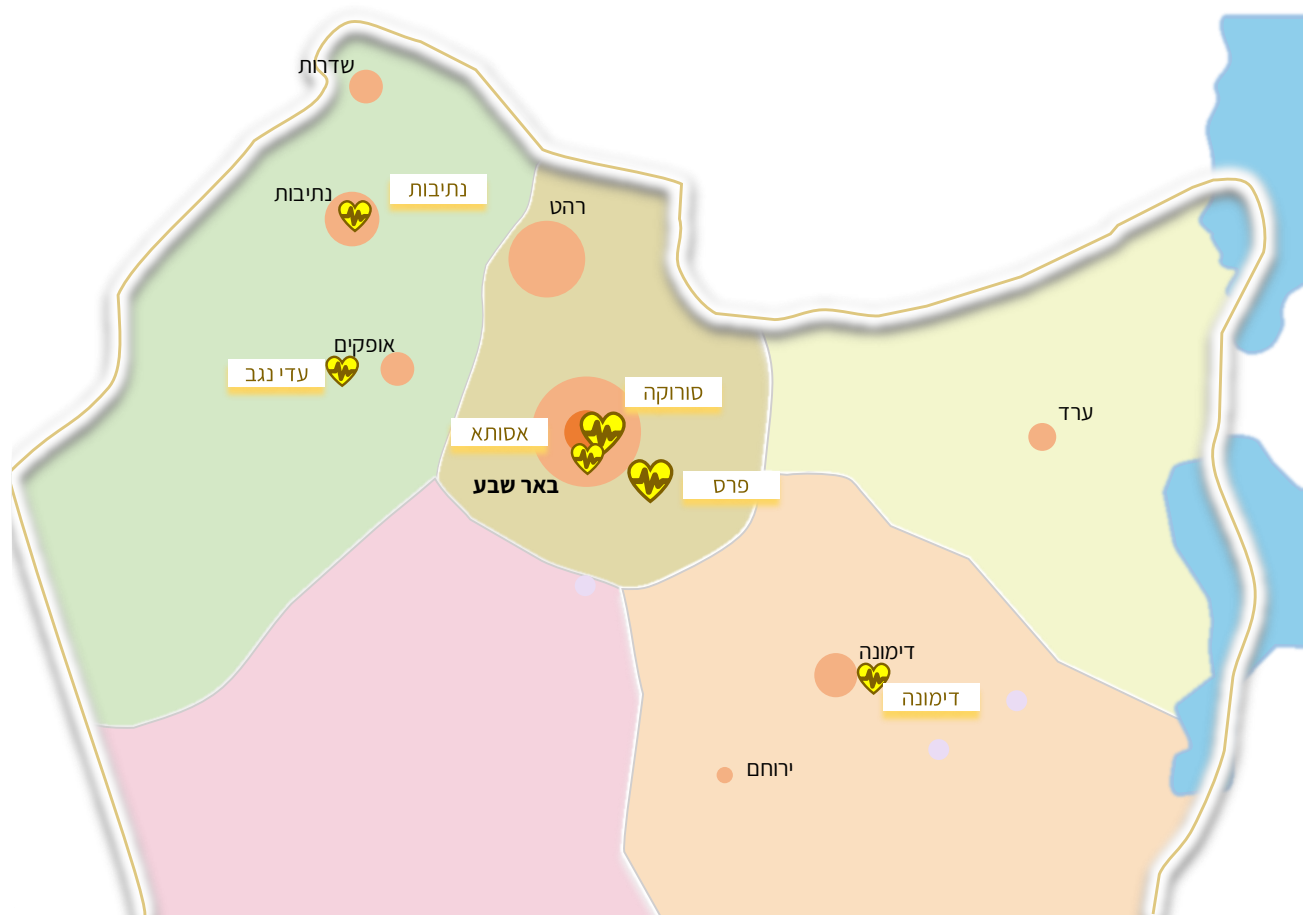
- מוקד עירוני גדול / קטן
- ליבה מטרופוליטית
- מוקד תעשייתי מרחבי

- שדה תעופה בינלאומי
- אזור תעשייה מרחבי / עירוני / קטן
- אזור תעסוקה מטרופוליטית/מרחבי
- אתר טבע בקנה מידה ארצי / מקומי
- מוקד תרבות / אתר מורשת ארצי או בינ"ל / מקומי
- מרכז מו"פ / אוניברסיטה / מכללה
- בית חולים / מרכז רפואי אזורי
- מתקני אנרגיה / כרייה
- מרכז חדשנות

נכסים: תיירות ותרבות

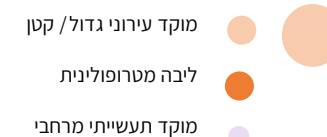
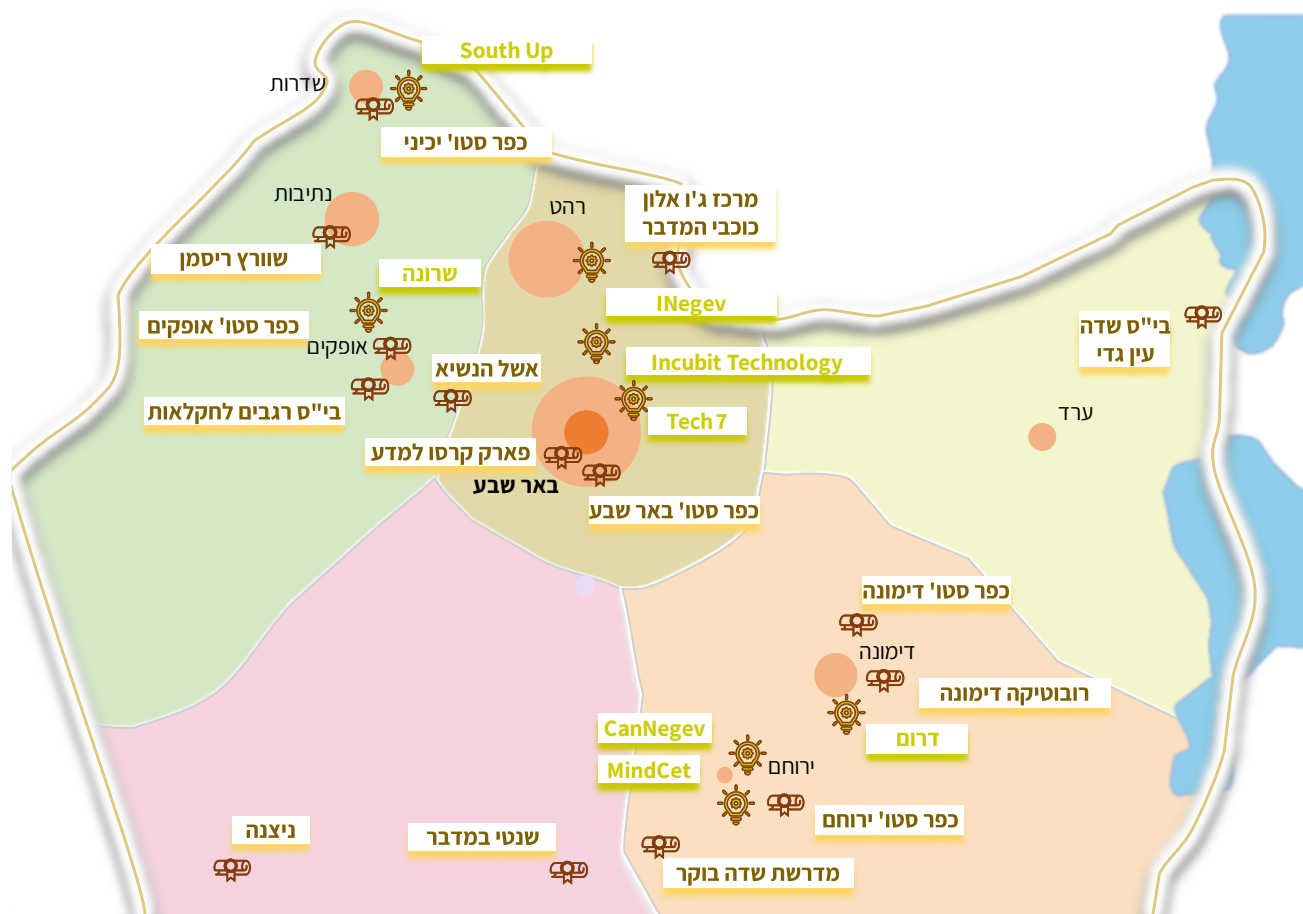
נכסים: בריאות

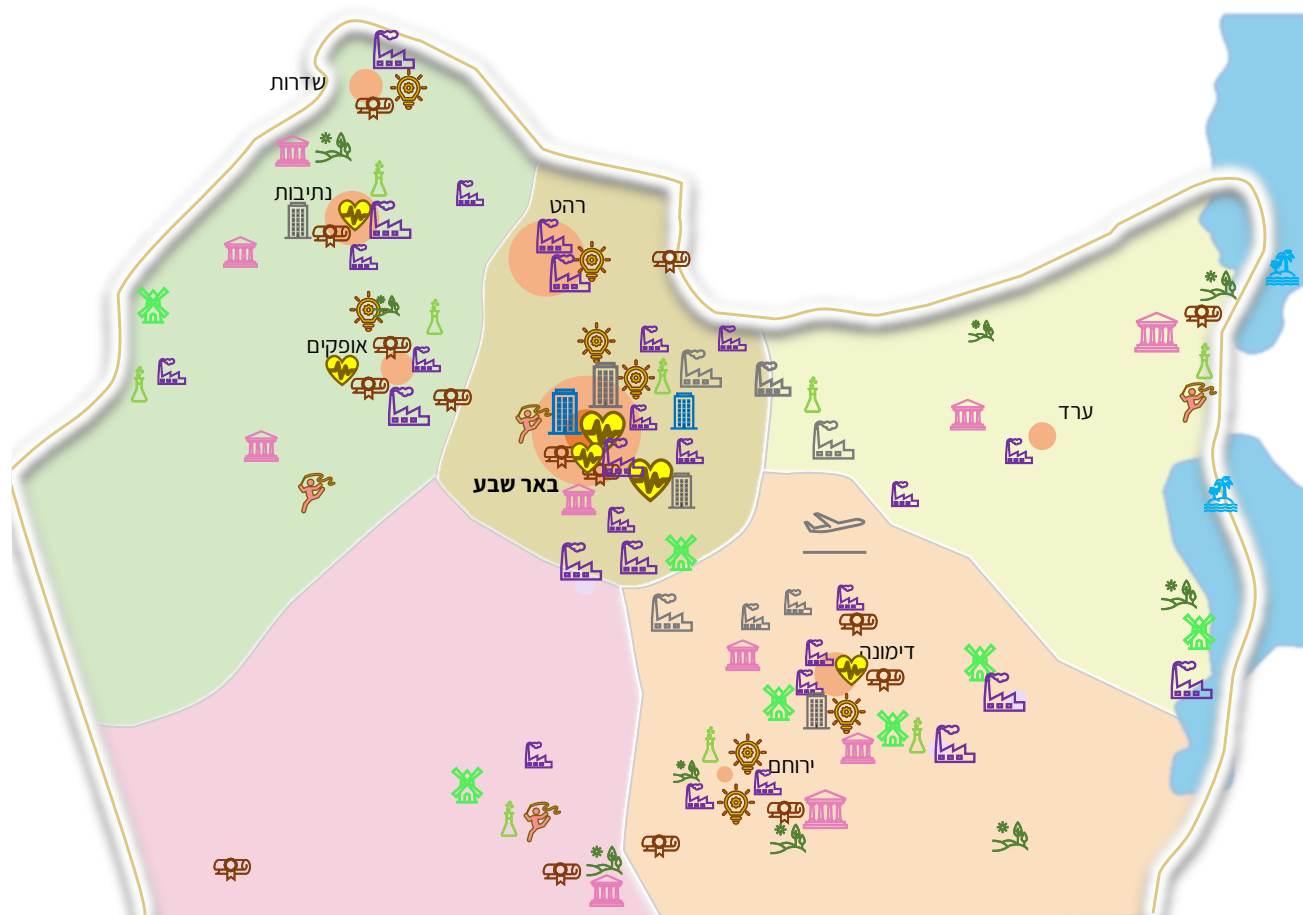
- מוקד עירוני גדול / קטן
- ליבה מטרופולינית
- מוקד תעשייתי מרחבי

- שדה תעופה בינלאומי
- אזור תעשייה מרחבי / עירוני / קטן
- אזור תעסוקה מטרופולינית / מרחבי
- אתר טבע בקנה מידה ארצי / מקומי
- מוקד תרבות / אתר מורשת ארצי או בינ"ל / מקומי
- מרכז מו"פ / אוניברסיטה / מכללה
- בית חולים / מרכז רפואי אזורי
- מתקני אנרגיה / כרייה
- מרכז חדשנות

נכסים: חינוך וחדשנות

סיכום נכסים אזוריים

- מוקד עירוני גדול/ קטן
- ליבה מטרופוליטית
- מוקד תעשייתי מרחבי

- שדה תעופה בינלאומי
- אזור תעשייה מרחבי / עירוני/ קטן
- אזור תעסוקה מטרופוליטית/ מרחבי
- אתר טבע בקנה מידה ארצי / מקומי
- מוקד תרבות / אתר מורשת ארצי או בין"ל/ מקומי
- מרכז מו"פ / אוניברסיטה / מכללה
- בית חולים / מרכז רפואי אזורי
- מתקני אנרגיה/ כרייה
- מרכז חדשנות